

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్ర

కాశీనాథుని
నాగేశ్వరరావు

ప్రకాశకులు :
ఆంధ్రగ్రంథమాల,
తపాలాపెట్టె 212,
మద్రాసు 1.

వెల రూ
2-0-0

నాగేశ్వరరాయ గ్రంథావళి

౧

*Printed at the Andhra Patrika Press, Madras.
Under Q. H. M. S. No. 204. 15-5-'47. 2000 Copies.*

మ న వి

విశ్వదాత శ్రీ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు తమ దేశోద్ధారకకృషి జీవితములో తమ సంస్కృతిని నిర్దిష్ట గ్రంథ రూపములలో రచించి ప్రకటించ బూనుకొనలేదు. భగవద్గీతా తాత్పర్యము వినా, ఆయన, గ్రంథములేవియు రచించి ప్రకటించ లేదు. ఆయనజీవితానుభవములు అపారములు. ఆయనహృదయ మనేక-లోతులను మునిగి చూచినది. తత్ఫలితమైన విజ్ఞానఫలములను స్వీయచరిత్ర రూపమున వెలువరించి లోకమున కందజేసి యుపకృతి కావింపవలెనని సహృదయ మిత్రబృందము లాయన నెంతో ప్రోత్సహించిరి. సద్విద్యాసాధకునికి సహజమైన సంయమనముతో అట్టిరచన నేదియు చేయక ఆయన సంతోషించిరి. జీవిత సుఖదుఃఖానుభవ ఫలములు, తత్తత్సంస్థితులు, ఆచరణసాధ్యాసాధ్య గుణదోషములు, ఆయా విషయసమయములలో ఒక మహానుభావు డెట్లు తన మనోవాక్కర్మలను పడిపించుకొనెనో మనకు లభించకపోవుట మన అభాగ్యము.

కాని పంతులుగారి విజ్ఞానసంస్కృతి, చిత్తవృత్తులు మనకు పూర్తిగా లభించకపోలేదు. ఒక్కొక్కటియూ గ్రంథరూపములలో ఆయన కావ్యసృష్టికి బూనుకొనకున్నను, అనేక వ్యాసములుగా, ఇతర కవికృత కావ్యముల కుపోద్ఘాతములుగా, ఆయా సభా వేదికల ఉపన్యాసములుగా ఆయన సాహిత్యసేవ కొంత కొంత మనకు మిగిలినది. ఆంధ్రభాషా వర్ణాక్షరముల సంజ్ఞాప్రాముఖ్యము మొదలుకొని మంత్రయోగాది నిగూఢవిద్యా విషయములవరకు, విస్తృత ధీశక్తితో ఆయన చర్చించని విషయము లేదు.

పంతులుగా రచ్చటచ్చట రచించిన వ్యాసములను, ఇచ్చిన ఉపన్యాసములను, ఆయాగ్రంథములకై పలికిన తొలిపలుకులను విషయవిభాగముగా క్రోడీకరించి “నాగేశ్వరరాయ గ్రంథావళి” రూపమున ప్రకటించుట కెన్నోత్సాహముతో సంకల్పించుకొనియు మేము నేటివరకు సఫలారంభము కాలేకపోతిమి.

ఆంధ్రవాఙ్మయనూచిక కాయన రచించిన ఉపోద్ఘాతముగూ “ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర” మును విడిగ్రంథముగా ప్రచురించవలసిన దని సహృదయులగు పండితులు చాలకాలముగా కోరుచుండుటచే ఇప్పుడు ఈ గ్రంథావళిముఖమున ఈ ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రను ప్రకటించు చుంటిమి.

ఆంధ్రదేశ మీ గ్రంథములను సాదరాభిమానములతో స్వీకరించగలదని ఆశించుచున్నాము.

ప్రకాశకులు.

శ్రీ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు

ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర

పరిణామ, వికాసములు

ఆంధ్రవాఙ్మయము చిరకాలసంవర్ధితమై యవిచ్ఛిన్నముగ నధిలుచున్నది. వాఙ్మయవికాసపరిణామములకుఁ బ్రజాజీవన వికాసపరిణామము లాధారములుగ నున్నవి. ప్రజాజీవనమునందు గోచరమగు నృద్ధిక్షయములు వాఙ్మయచరిత్రమునందు గోచరించుచుండును. రాజకీయవిజయములు, సాంఘిక పరివర్తనములు, మతమిమాంసలు, ప్రకృతినంపదలు వాఙ్మయ స్వరూపములందుఁ బ్రత్యక్షమగుచుండును. అనేక శతాబ్దములందు నృద్ధిక్షయములకు లోనగుచు వచ్చి నేటికిని జీవకళలతో విలసిల్లుచున్న ఆంధ్రవాఙ్మయ పరిణామము ప్రజాహృదయక్షేత్రములందును, వాఙ్మయస్వరూపములందును బ్రత్యక్షముగ గోచరమగుచున్నది. ప్రత్యక్షముగఁ గనుపడుచున్న వాఙ్మయపరిశీలనము వాఙ్మయ హృదయ గ్రహణమునకును, భావి వికాసమునకును సాధనము గాఁగలదు.

ఆంధ్రులు ద్రవిడశాఖకుఁ జెందినవారను సిద్ధాంతము సామాన్యముగ నంగీకరింపఁ బడుచున్నది. బ్రాహ్మణులందు ఆంధ్రులు, తమిళులు, కణ్ణాటకులు, ఘూర్జరులు, మహారాష్ట్రులు పంచ ద్రావిడ బ్రాహ్మణులు. వింధ్యాద్రికి దక్షిణభాగములు వీరికి నివాసస్థలములు. ద్రవిడు లార్యులకుఁ బూర్వము పశ్చిమోత్తరమార్గమున భరత ఖండమునందుఁ బ్రవేశించిన పరదేశీయులను సిద్ధాంతమును బండితులు ప్రతిపాదించుచున్నారు. దక్షిణదేశప్రాంతవాసులు ముఖ్యముగఁ దమిళులు - ఆర్యులు రాకపూర్వము దక్షిణదేశమునందు స్థిరవాసముల నేర్పఱచుకొని శాస్త్రకళాకోవిదులై వర్ధిలుచు

డిరి. పి. టి. శ్రీనివాసయ్యంగారు ద్రవిడు లాదిమవాసులని సిద్ధాంతమును జేసినారు. ద్రావిడు లాదిమనివాసులైన యారణ్యకజాతులవలె ననాగరికులుగారని వారి ప్రాచీన సభ్యత విశదము చేయుచున్నది. బెలూచిస్థానమునందుఁగల బౌహూయీభాషకును, ద్రవిడభాషలకును గల పోలికనుబట్టి ద్రవిడులకును, బౌహూయీలకును సంబంధముగలదని కాని, ద్రవిడులు వాయవ్యదిశనుండి నచ్చినవారని కాని నిర్ణయించుట యసమంజసము. రామాయణము లంకాయందు నాగరకత ప్రబలియున్నటులు తెలుపుచున్నది. అంకాపుర వర్ణన మీ కాలపు నగరవర్ణనలను స్మరింపజేయుచున్నది. రామాయణ కాలమునందు దక్షిణ దేశము నాగరకతను గలిగియున్న విధమును రామాయణము తెలుపుచున్నది. ఆర్యశాఖకుఁ జెందినవారు ప్రపంచమునం దంతటను గనుపడుచున్నారు. ద్రవిడశాఖకుఁ జెందినవారి తరప్రాంతమాలందు గనుపించుటలేదు. ద్రవిడు లార్యులు రాకపూర్వమే దక్షిణభాగమునందుఁ బ్రబలమైన నాగరకతను గలిగియుండిరి. లంకకును, దక్షిణదేశమునకును సంబంధ ముండియుండుట సహజము. సంబంధము లేనియెడల లంకస్థితియే వారికిఁ జెలిసియుండదు. లంకాద్వీపవాసులును, ద్రవిడులును మహాప్రళయమునందు మునిగిపోయిన సుమేరియా ఖండవాసులై యుందురేమో విమర్శింపఁదగిన విషయముగ నున్నది. ద్రవిడులకు, ద్రూయిడులకు సంబంధ మేమైనను గలదేమో పరిశీలింపఁ దగిన విషయము. అస్సీరియనులకును, ద్రవిడులకును సంబంధము గలదని ద్రవిడపండితులు కొందఱు ప్రతిపాదించుచున్నారు. హిందూ పత్రికయందు రామస్వామి అయ్యరు గారు బైబిలునందలి హీబ్రూపదములకును, తమిళపదములకును జూపిన పోలికలు విచారయోగ్యములుగ నున్నవి. ఆర్యుల సంపర్కమువలన గాలక్రమమున ద్రావిడసభ్యతయందు మార్పులు గలిగినను ద్రవిడుల ప్రాచీనత, సభ్యత నిర్వివాదాంశములు. పండితులు విషయవిమర్శనమును ద్రావిడార్యాభిమాన దృష్టితోఁ గాక సత్యాన్వేషణాభిలాషతోఁ జేయుట సమంజసము.

ఆంధ్రులు

తెలుఁగు, తెనుఁగు, ఆంధ్రశబ్దములు సమానార్థకములుగ నిపుడు వాడుకయందున్నవి. ఈపదములందాంధ్రపదమే ప్రాచీనము. ఈపదములు దేశమనుకును, ప్రజలకును, భాషకును సమానార్థకములుగ వాడుకయందున్నవి. ఈపదముల వ్యుత్పత్తిని నిర్ణయించుటకుఁ బండితు లింతవఱకును జేసిన ప్రయత్నములు సంతృప్తికరముగఁ గనుపడవు. ఆంధ్రులార్యుల, ఆర్యేతరుల యనువిషయమై వాదప్రతివాదములు జరుగుచున్నవి. ఆంధ్రుల చరిత్రను వ్రాసిన శ్రీయుత చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు మొదలగువా రాంధ్రులార్యుని నిర్ణయించియున్నారు. ప్రజలవలన దేశభాషార్థము రూఢిమైనదియు, దేశమువలన ప్రజాభాషార్థము రూఢిమైనదియు నిర్ణయించుట నుష్కరముగ నున్నది. ఆంగ్లప్రజలవలన నాంగ్లదేశభాషార్థములు రూఢిమైనవి. మహారాష్ట్రఘోష్టర ప్రజలవలనను దేశభాషార్థములు రూఢిమైనవి. పాంచాలదేశనామము ప్రజార్థమును రూఢిచేసినది. ఆంధ్రపదమునందును, తెలుఁగుపదమునందును నీ రెండుభావములును నిమిడియున్నటు లూహింపఁదగియున్నది. తెలుఁగుపదము త్రిలింగపదజన్యమైనను, త్రికలింగపదజన్యమైనను నాదిని దేశపదార్థ ప్రతిపాదకమై కాలక్రమమునఁ బ్రజాభాషాపరమైనటు లూహింపఁ దగియున్నది. తెనుఁగుపదమునకును, మాధుర్యమును సూచించెడి తేనెపదమునకును, తెఱ, తిను, తెలుపు, తెలియు, తేలిక పదములకును గల సంబంధ మెట్టిదో విచారయోగ్యము. ఆంధ్రనామ మాదిని బ్రజాపరమై కాలక్రమమున రాజప్రాబల్యమువలన దేశభాషాపరమైనటులు తోచుచున్నది. ఆంధ్రరాజుల ప్రాభవ మాంధ్రపదార్థమును స్ఫుటముచేసినది. ఆంధ్ర, తెలుఁగుపదముల వ్యుత్పత్తిర్థమును, చరిత్రార్థమును దురవగాహములుగ నున్నవి. ఆంధ్రశబ్దమును, తెలుఁగుపదమును సంస్కృత ప్రాకృత ద్రవిడసంస్కారములందే సంస్కారప్రాభవమును సూచించినను వర్తమానకాలమునందు సమానార్థమును చెలువుచున్నవి.

సమానార్థమును చెలిపెడి పదప్రయోగములందు వివరీతాభిమానమును వహించుట ధీమంతుల కనుచితము.

ఆంధ్రులు లుత్తరదేశమునుండి వచ్చిన యాద్యులని సంస్కృత గ్రంథములవలనఁ చెలియుచున్నది. ఆంధ్రులు కృష్ణాతీరమునందుఁ గల శ్రీకాకుళమునుండి గోదావరీతీరమునందుఁ గల నాసికవఱకును వ్యాపించినటులు గాథలు గలవు. ఈగాథలను సమర్థించుటకుఁ దగిన యాధారములు గనుపడవు. ఆంధ్రరాజులకు ప్రారంభమునందు ప్రతిష్ఠానపురము చిరకాలము రాజధానిగ నుండినటులు శాసనాదులు తెలుపుచున్నవి. అనంతరము ధాన్యకటకము రాజధానిగ వెలసినది.

ఆంధ్రరాజుల ప్రాభవమువలన దేశమునకును, భాషకును, ప్రజలకును ఆంధ్రనామము రూఢియైనది. ఆంధ్రప్రాభవము స్థిరపడని ఘూర్జర మహారాష్ట్ర కర్ణాటకాది దేశములందు సహజములైన ప్రజాభాషాబలములు స్థిరపడినవి. పడుమటికనుమలం దాంధ్రలోయ యున్నను మహారాష్ట్ర వాసస్థానముగ నున్నది. నాసికాప్రాంతము నందలి గుహ లాంధ్రవైభవమునకు స్మరణచిహ్నములుగ నున్నను మహారాష్ట్రస్థానములుగ నున్నవి. ఆంధ్రరాజుల ప్రాభవమును శిల్పములు, రాజ్యవిజయములు, దానధర్మములు, మతాభినివేశము చాటుచున్నను వారి ప్రతిభానురూపమైన వాఙ్మయస్వరూపములు గోచరముగాకున్నవి. ఆ కాలమునందు సంస్కృతప్రాకృతభాషలకుఁ గల ప్రముఖతయే ఇందులకుఁ గారణమని యూహింపఁదగియున్నది. జౌద్ధయగమువఱకును సంస్కృతవాఙ్మయము ప్రముఖతను బడసినది. ఆయుగమునందుఁ బ్రాకృతభాషలకుఁ గొంత ప్రముఖత యేర్పడినను సంస్కృతభాషాప్రాబల్యమునకుఁ బదచ్యుతి గలుగలేదు.

ఆంధ్రరాజులు, వాఙ్మయము

ఆంధ్రరాజు లప్రతిహతముగ నాలుగువందలయేండ్లు భరత ఖండమునందు విశేషభాగమును బాలించిరి. వారు నాసికనుండి మచిలీ పట్టణమువఱకును, పాటలీపురమునుండి కాంచీపురమువఱకును గల

దేశమును బాలించిరి; దిగ్విజయములను బడసిరి; కళలను బోషించిరి; పండితులను సన్మానించిరి; విహారములను, స్తూపములను, ధర్మశాలలను గట్టించిరి; బ్రాహ్మణులను, సన్న్యాసులను, జౌద్ధులను నాదరించి వారికి వసతులను గల్పించిరి; వాఙ్మయమును బోషించిరి. ఇప్పటికి ౧౮౮౮ సంవత్సరములక్రిందటఁ బ్రారంభమై యవిచ్ఛిన్నముగ సాగుచున్న శాలివాహనశక మాండ్రరాజుల ప్రతిభను వేయి నోళ్లను జూటుచున్నది. *

ఆంధ్రరాజుల ప్రతిభ ప్రజాహృదయక్షేత్రములం దాంధ్ర వాఙ్మయమున కంకురారోపణములను జేసినను వారి కాలమునం దాయంకురములు పల్లవించియుండలేదు. పాలకుల భాషలు సంస్కృత ప్రాకృతములు. ప్రజల భాష దేశభాష. జౌద్ధసన్న్యాసులు దేశ భాషలందు జౌద్ధధర్మములను బ్రజలకు బోధించినను, బ్రాకృత భాషలే విశేషమైన వ్యాపకమును గలిగియుండినవి. అమరావతిస్తూపమునందును, నాసిక, కార్లగుహలందును, ఇతరప్రాంతములందును లభ్యములగు శాసనములు ప్రాకృతభాషయందుఁ గలవు. హాలుఁడు రచించిన శాలివాహన స్తవశతీయును, గుణాధ్యుఁడు రచించిన బృహత్కథయును ప్రాకృతమై శాచీభాషలందుఁ గలవు. శాసనము లశోకలిపియందుఁ గలవు. రాజావలంబనముగల భాషకుఁ గల ప్రముఖత ప్రజాసామాన్యమునందు వాడుకయందున్న దేశభాషకుఁ గలుగలేదు. అశోకలిపి ఆంధ్రాక్షరముల స్వరూపమును చాల్చుటకును, దేశభాషకు వాఙ్మయస్వరూప మేర్పడుటకును జిరకాలము పట్టినది. ఆంధ్రరాజుల కాలమునందైనను తమిళదేశమునకుఁ గలిగిన శాంతి తెలుఁగుదేశమునకుఁ గలుగలేదు. ఉత్తరదేశాగతులైన శత్రువుల నెదిరింపవలసిన భారము నంతయు నాంధ్రరాజులు వహించు

* అయినను స్థిటు మొదలగువా రిశకమును స్థాపించినవారు ఆంధ్రరాజులైన శాతవాహనులకొరని శంకించుచున్నారు. కొన్నికొన్ని ప్రాచీనశాసనములలో 'శక రాజ్యాభిషేక సంవత్సరములు' అనియు, 'శకనృపకాలాతీత సంవత్సరములు' అనియు నుడుటయే యట్టి శంకకుఁ గారణము.

చుండిరి. దేశీయవాఙ్మయాభివృద్ధి కీ సంగ్రామపరంపరలును బ్రతికూలమై యుండియుండును. తమిళవాఙ్మయమునకుఁ గల ప్రాచీనత యాంధ్రవాఙ్మయమునకు లేకుండుట కీ పరదేశీయ సంస్కారప్రాబల్యము ముఖ్యకారణమై యుండియుండును.

పల్లవులు - ఆంధ్రవాఙ్మయము

పల్లవులును ఆంధ్రరాజులవలె సంస్కృత ప్రాకృత భాషలను బోషించుచుండిరి. ప్రాచీనపల్లవరాజులు శాస్త్రమతాభిమానులు. ఆంధ్రదేశస్థములైన వేంగిపురము, కాంచీపురమును వీరికి రాజధానులుగ నుండినవి. వేంగిశాసనములును సామాన్యముగ సంస్కృత భాషయందుఁ గనుపడుచున్నవి. వారికాలపు శాసనములును ఆరంభమునందు ప్రాకృతమునందున్నను దరువాతివి సంస్కృతభాషయందుఁ గలవు. పల్లవరాజులు దాల్చిన ముక్కంటి మొదలగు నామములనుబట్టి వారికాలమున దేశభాషలయెడ నాదరణము ప్రబలినటు లూహింపఁ దగియున్నది. వీ రాంధ్రదేశగ్రామస్థులైన బ్రాహ్మణులకు వృత్తుల నొసఁగి పోషించుట కూడ వారి ఆంధ్రాభిమానమునకు నిదర్శనము.

చాళుక్యులు - ఆంధ్రవాఙ్మయము

రాజరాజనరేంద్రుని కాలమునందు నన్నయభట్టారకుఁడు మహాభారతమును దెనిఁగించినను ఆ కాలమునకుఁ బూర్వమే యాంధ్రవాఙ్మయము వృద్ధిని బొందియుండవలయునని యందఱును సంగీకరించుచున్నారు. అప్పటిగ్రంథము లేవియును గనుపడకపోయినను నన్నయభట్టారక విరచిత మహాభారతమే ఆంధ్రవాఙ్మయము గలదని చాటుచున్నది. వాఙ్మయములేనిది సలక్షణమైన మహాభారతమువంటి కావ్య మాకనమునుండి యుట్టిపడదు. తగిన యాధారములు దొరకువఱకును నాకాలపు వాఙ్మయస్వరూపమునకు సంబంధించిన యూహాపోహలు నిరర్థకములు. పల్లవులకాలమునందు పల్ల వించుట కారంభించిన యాంధ్రవాఙ్మయము రాజనరేంద్రుని కాలమునందు వికసించుట కుపక్రమించినది. గద్యరూపమునఁ గల

యాంధ్రశాసనము లాంధ్రవాఙ్మయాంకురముల స్వరూపస్వభావములను విశదముచేయుచున్నవి. గుత్తి విప్లవములలో దొరికినట్టి చాళుక్య శాసనములును, కడపచోళుల శాసనములును ఆంధ్ర వాఙ్మయమున నింతవఱకుఁ గానవచ్చు మొదటి గద్యశాసనములు. అద్దంకి ధర్మవరములలోని పాండురంగని శాసనములును, విజయవాడయందలి యుద్ధమల్లుని శాసనమును ప్రాచీనాంధ్ర పద్యవాఙ్మయమునకు నిదర్శనములుగ నున్నవి. ఆపద్యములు మాత్రాగణబద్ధములై తరువోజాక్కరల రూపమున నున్నటులు పండితుల నిర్ణయము. ఇట్టి గద్యపద్యశాసనముల నేర్పరిచి ఆంధ్రవాఙ్మయారంభములను నిర్ణయించుట వాఙ్మయపరిశోధన కవసరము. వేంగీపుర జీర్ణములను, నితర జీర్ణములను, ప్రాచీనాంధ్ర శాసనములను బరిశీలించుటవలన నాంధ్రవాఙ్మయారంభములను నిరూపించుట కవకాశములు గలుగఁగలవు. భాషాపరిశోధకులును, శాసన పరిశోధకులును జేసెడి పరిశోధన లిట్టి ఫలసిద్ధికిఁ దోడ్పడఁగలవు. బర్మాదేశమునందుఁ గల తలైంగు (తెలుంగు) రాజుల ప్రాచీనశాసనములును ఆంధ్రవాఙ్మయారంభములను నిరూపించుటకుఁ దోడ్పడవచ్చును. ఈ రాజులు క్రీస్తుశకమునకు పూర్వమే తెలుంగు దేశమునుండి వలసవోయి బర్మాయందు రాజ్యములను స్థాపించిరి. వారి శాసనముల లిపి వేంగీచాళుక్య లిపిని బోలియున్నటులు పండితుల మతము.

ఆంధ్రవాఙ్మయ వికాసము

సకల పదార్థముల వికాసమునకువలె వాఙ్మయవికాసమునకును సహజసత్త్వమును, పరిసరములును సాధనములు. ప్రజాసత్త్వము ప్రకృతిపరిసరముల కనురూపముగ భాషాముఖమున నువ్వక్త మగుచుండును. అనుకూలపరిస్థితులు వృద్ధికిని, ప్రతికూల పరిస్థితులు క్షయమునకును గారణము లగుచుండును. వృద్ధిక్షయాణ్మయములందు సైతము మూల స్వరూపము గోచరమగుచుండును. ఆంధ్రభాషావాఙ్మయవికాసమునకు సంస్కృత ప్రాకృత ద్రావిడభాషావాఙ్మయములు దోడ్పడినను ఆంధ్రప్రజా సత్త్వానురూపముగ

భాషావాఙ్మయములు వికసించినవిధమును భాషాచరిత్రమును, వాఙ్మయచరిత్రమును విశదము చేయుచున్నవి. ఆంధ్రభాష ద్రవిడభాషయని కొందఱును, ప్రాకృతభాషయని కొందఱును సిద్ధాంతమును జేయుచున్నారు. ఆంధ్రభాషకు ద్రావిడజననముగాని, ప్రాకృతబాంధవ్యముగాని గౌరవాగౌరవములకుఁ గారణము గాఁజాలదు. తెలుఁగు తమిళ కర్ణాటకభాష లొకజాతిభాషలగుటవలనఁ దెలుఁగు భాషకుఁ గల గౌరవమునకు లోపము గలుగదు. తెలుఁగునకు సంస్కృతప్రాకృతభాషల బాంధవ్యమును బ్రతిపాదించుటవలన దాని గౌరవము హెచ్చదు. ఆంధ్రభాషావాఙ్మయముల యాన్నత్యమునకు న్యకీయప్రతిభ సాధనముగాని పరకీయసంబంధము కారణము గాఁజాలదు.

దక్షిణ పీఠభూములందు ద్రవిడు లార్కులు రాక పూర్వము నివసించుచుండిరి. ద్రవిడులకుఁబూర్వము ముండ, కోయ, చెంచు మొదలగు నారణ్యకజాతులు నివసించుచుండిరి. ఆదిమాండ్రులును, ఏనాదులును అనాదివాసులుగ పరిగణింపఁబడుచున్నారు. అనంతరము నాగు లీ పీఠభూముల నాక్రమించిరి. నాగులును దక్షిణపీఠభూముల కాదిమవాసులై యుందురని కొందఱు తలఁచుచున్నారు. చిలుకూరి వీరభద్రరావుగా రాంధ్రదేశమునందును నాగులు నివసించినటుల చరిత్రయందు వ్రాసియుండిరి. నాగుల యనంతరము ద్రవిడులును, ఆర్కులును దక్షిణపీఠభూముల నాక్రమించిరి.

తెలుఁగు తమిళ కన్నడములు ద్రవిడభాషలు. ఈభాష లొక కుటుంబమునకుఁ జెందిన భాషలు. ఈభాషలకు సహజమైన సంబంధము గలదు. ఆంధ్రభాష ద్రవిడభాషాకుటుంబమునందు ప్రత్యేక కుటుంబముగ సర్ జార్జి గ్రీర్సనుగారు నిర్ణయించిరి. తెలుఁగునుండి అఱవము పుట్టినదనుటగాని, యఱవమునుండి తెలుఁగు పుట్టినదనుటగాని యనంగతము. ఏకమాతృభాషాజన్యములైన తెలుఁగు తమిళ భాషావాఙ్మయములు స్వీయతత్త్వమునకును, పరిసరములకును ననురూపముగ వర్ధిల్లి వ్యక్తిత్వమును బడసినవి.

దక్షిణపీఠభూమి ఆదికాలమునుండియును. ఆంధ్రభాషకు నిల
యము. కృష్ణాగోదావరీఃదుల నడుమ నుండెడి తెలుఁగు బాసకుఁ
'దమిళ' భాషాసంపర్కము బొత్తుగ లేదు. తెలుఁగునకు సంస్కృత
ప్రాకృతభాషల ప్రాభవము తమిళమునకంటె సధికతరముగ సంక్ర
మించినది. సంస్కృతభాషాసంక్రమణము తెలుఁగునకు సంస్కృతసం
స్కారము నొడగూర్చినను భాషాసాంప్రదాయమునకు భంగము
గలుగలేదు. తెలుఁగుపదములు, పదవాక్యముల రీతులు వ్యాకరణము,
దేశిభందస్సు ఆంధ్రభాషాస్వరూపమును బ్రతిపాదించుచున్నవి.

సంస్కృతభాషా ప్రాభవము

వేదసూత్రయుగములందే దక్షిణ పీఠభూములం దార్యులు
వాసస్థానములను గల్పించుకొనినటులు భారతీయేతిహాసములు తెలుపు
చున్నవి. ఆంధ్రరాజు లార్యులు. అత్రి, అగస్త్యుఁడు, భరద్వాజుఁడు,
గౌతముఁడు మొదలగు మహర్షులును, వారి శిష్యులును ప్రాచీనకాల
మునందే దక్షిణదేశమునం దాశ్రమములను గల్పించుకొని యార్య
సంస్కారమును వ్యాపింపఁజేయుచుండిరి. ఆర్యమహర్షులు విజ్ఞాన
వ్యాసమున కనవరతము పాటుపడిరి. ఆంధ్రదేశమున కొక కేంద్ర
స్థానమైన శ్రీశైల మార్యులకు దక్షిణాంశమునం దొక కేంద్రముగ
నేర్పడినది. నిత్యసంకల్పమునందు స్థలనిర్దేశమునకు శ్రీశైలము నేటి
కిని పేర్కొనఁబడుచున్నది. సూత్రయుగమునకుఁబూర్వమే బ్రాహ్మణ
సంస్కారములును, సంస్కృతవిజ్ఞానమును సాంధ్రదేశమునందుఁ బ్రతి
ష్ఠను బడసినవి. సంస్కృతభాషా, వాఙ్మయము లాకాలమునుండి
నేటివఱకును సాంధ్రభాషా, వాఙ్మయముల పరిణామమునకుఁ
దోడ్పడినవిధమును భాషావాఙ్మయములు తెలుపుచున్నవి. ఆంధ్ర
భాష తద్భవతత్సమపదములతో నిండియున్నది. ఆంధ్రవాఙ్మయము
సంస్కృతగ్రంథముల యనువాదగ్రంథములతో నిండియున్నది.
ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు సంస్కృతవాఙ్మయప్రాబల్య మధికముగ
నున్నను ఆంధ్రవాఙ్మయము తన వ్యక్తిత్వమును గలిగియే యున్నది.

ఆంధ్రు లాశ్వుల యక్షరామ్నాయమును, విజ్ఞానమును నిరభ్యంతరముగ స్వీకరించిరి.

ప్రాకృతభాషా ప్రాబల్యము

బౌద్ధయుగమునందు బ్రాహ్మణ ప్రాబల్యమునకుఁ బ్రతిఘటనము బయలుదేరినది. విజ్ఞానమంతయు బ్రాహ్మణాధీనమై సంస్కృతభాషయందుండుటంజేసి జనసామాన్యమునకు దుర్లభముగ నుండెను. బుద్ధభగవానుఁడు ప్రజల యజ్ఞానమును బాపి వారి నుద్ధరించుటకు ధర్మబోధలను బ్రాకృతభాషాముఖమునఁ జేయుట కుపక్రమించెను. ఆ మార్గమునే యశోకుఁడును, ఇతరులును నవలంబించిరి. బౌద్ధజైనమతములు ప్రాకృతభాషలకును, దేశభాషలకును నుత్తేజమును గలుగఁజేసినవి. బుద్ధభగవానుఁడు, మహావీరుఁడు, వారి శిష్యులు బౌద్ధజైన మతబోధలను బ్రాకృతభాషలందును, దేశభాషలందును జేయుట కుపక్రమించిరి. ఆంధ్రదేశమునందు బౌద్ధజైనమతములు విశేషముగ వ్యాపించినవి. శాసనములు ప్రాకృతభాషయందు లిఖింపఁబడినవి. గ్రంథములు ప్రాకృతభాషలందు వ్రాయఁబడినవి.

ఆంధ్రభాషకుఁ బ్రాకృతభాషా సాహచర్యము గలిగినది. పాళి పైశాచి మాగధి మహారాష్ట్రము మొదలగు ప్రాకృత భాషాపదములును, వాఙ్మయములును నాంధ్రభాషా వాఙ్మయములను బెంపొందించినవి. ప్రాచీన బౌద్ధజైనమతగ్రంథముల పరిశోధనమును, ఆంధ్రదేశస్థములైన బౌద్ధస్తూపముల పరిశోధనలును నాంధ్రభాషా వాఙ్మయముల పరిణామ నిర్ణయముల కుపచరింప వలసియున్నవి. పరిశోధకు లీమహాకార్యమునకుఁ బూనుకొని భాషావాఙ్మయముల తత్త్వనిరూపణమునకుఁ దోడ్పడుదురు గాత !

తమిళ కర్ణాటకభాషల సాహచర్యము

అల్లూరు, జగ్గయ్యపేట, అమరావతి శాసనములలోని బ్రాహ్మీలిపి యాంధ్రాక్షరామ్నాయమునకు మూలాధారమైనది. ఒక కుటుంబమునకుఁ జెందినట్టివియును, ఇరుగుపొరుగున నుండునట్టివియును

నగు తమిళ కర్ణాటభాషా వాఙ్మయముల సాహచర్యము తెలుఁగు భాషకుసహజముగఁగలిగినది. ఆంధ్రభాషావాఙ్మయములకు సంస్కృత ప్రాకృతములవలనఁ గలిగిన యుపకృతి తమిళ కర్ణాటకభాషల వలన నారంభమునందుఁ గలుగలేదు. ఆరంభమునందుఁ దెలుఁగుతమిళ కర్ణాటకభాషావాఙ్మయముల వికసనమున కార్యుల విజ్ఞానమును, సార్యభాషావాఙ్మయముల సంబంధమును నవసరముగ నుండినవి. ఈ భాషలయందు వాఙ్మయారంభములకు సంస్కృతకావ్యము లాధార భూతములుగ నుండినవి. జై ను లాంధ్రకర్ణాటక తమిళవాఙ్మయ వికాసమునకుఁ దోడ్పడుచు ద్రావిడవాఙ్మయముల సాహచర్య మును వృద్ధిచేయుచుండిరి. గోదావరీ కావేరీనదుల నడుమనున్న దేశమంతయు కర్ణాటక దేశమని కవిరాజమార్గమునందు దెలుపఁ బడినది. జై నులు హనుమకొండనుండి హళేబీడు వఱకును వ్యాపించి యుండిరి. తెలుఁగుదేశమునంగు జై నులప్రాబల్యము తగ్గినను గన్నడ దేశమునందుఁ జిరకాలము నిలిచియున్నదిగను కన్నడ వాఙ్మయము తెలుపుచున్నది. కన్నడవాఙ్మయమునం దాదికవులైన పంప యును, పొన్నయును వేంగి దేశబ్రాహ్మణులు. సుప్రసిద్ధమైన శ్రావణ బెళగొళ ఆంధ్రజై నుల నాకర్షించినది. వీరశైవ మతవ్యాపనకాలము నం దాంధ్రకవులు కర్ణాటకభాషయందుఁ గావ్యములను వ్రాసిరి. పాల్కుర్కి సోమనాథుఁడు కర్ణాటకాంధ్ర భాషలందుఁ గావ్యము లను రచించెను. సోమనాథుని వృషాధిపశతకమునందుఁ బలు భాషల పద్యములు గలవు. ఆకాలమునందుఁ గన్నడ తెలుఁగు వాఙ్మయములకు వినిమయము గలుగుచుండెను.

విజయనగర రాజుల కాలమునందు—ముఖ్యముగ శ్రీ కృష్ణ దేవ రాయల కాలమునందు — ఉభయభాషలకును సాహచర్య మతిశ యిల్లినది. ఆంధ్రకర్ణాటకభాషల సాహచర్యము పరస్పర వికాస మున కుపచరించినది.

తమిళాంధ్రభాషా వాఙ్మయములు

తెలుఁగు తమిళ వాఙ్మయములకుఁ దెలుఁగు కర్ణాటకభాషల కువలె విశేషమైన సంబంధ మేర్పడలేదు. కులోత్తుంగ చోళుఁడు (రాజరాజనరేంద్రుని పుత్రుఁడు) చోళదేశాభిషిక్తుఁడైనతరువాత నుభయ భాషలకు సంబంధము హెచ్చినది. తమిళులు ద్రావిడాభిమానమును సంపూర్ణముగఁ గలిగియున్న విధమును తమిళభాషావాఙ్మయములు విశదము చేయుచున్నవి. ఆ యభిమానమే వర్తమాన యుగమునందును ద్రావిడపరిశోధకుల నావహించుచున్నది. కనకనభాషతిసిళ్ల, కృష్ణస్వామి అయ్యంగారు, శ్రీనివాస అయ్యంగారు, సూర్యనారాయణ, దామోదరంపిళ్ల గార్లు మొదలగువారుః చేసిన పరిశోధన లీ యభిమానమును విశదముచేయుచున్నవి. దామోదరంపిళ్ల గారి మాతృ భాషాభిమాన మవ్యక్త సిద్ధాంతములకుఁ గారణమైనది. దామోదరంపిళ్ల గారు తమిళవాఙ్మయమారంభమును ౧౨,౦౦౦ ఏండ్లకుఁ బూర్వము నిర్ణయించుచున్నారు. వీరి నిర్ణయ మతిశయోక్తి దోషమునకుఁ బాలైనను క్రీస్తుశకము తరువాతను ౩౦౦ ఏండ్లకే తమిళవాఙ్మయమునందు స్వర్ణయుగ మేర్పడినదని పండితులు నిర్ణయించుచున్నారు. ఆంగ్లపండితులు తమిళవాఙ్మయము ఏడవశతాబ్దముతో నారంభించినటులు సిద్ధాంతీకరించినను తమిళ పండితులు క్రీస్తుశకమునకు పూర్వము మూడవ శతాబ్దముతో నారంభించుచున్నారు. మాలవి కాగ్ని మిత్రమునందు “పురాణ మిత్యేవ నసాధు సర్వం, నచాపి కావ్యం నవమి త్యవద్యమ్ ; సంతః పరీక్ష్యాన్యతర ద్భజంతే, మూఢః పరప్రత్యయనేయ బుద్ధిః” అని కాళిదాసు తెలిపిన భావము ప్రాచీనవిషయములందుఁగల గౌరవమును విశదము చేయుచున్నది. ద్రవిడశబ్దమునకు వ్యుత్పత్తిని బరిశోధకులు పలువిధముల వ్రాయుచున్నారు. ద్రవిడపదము ద్రుధాతువునుండి పుట్టినటులు కొందఱును, తమిళపదమునకు రూపాంతరమని కొందఱును దలచుచున్నారు. ఆంధ్రతెలుఁగుపదముల వ్యుత్పత్తివలె ద్రవిడతమిళపదముల వ్యుత్పత్తియు దుగ్ధా)హ్యముగ నున్నది.

ద్రవిడదేశమునం దాదిమవాసులు, నాగులు, తమిళులు, ఆర్యులు నను నాలుగుతెగల ప్రజ లొకరితరువాత నొకరు చేరినటులు శ్రీని వాసయ్యంగారు మొదలగువా రభిప్రాయపడినారు. తోడలు, వెల్లాలు శుద్ధద్రవిడులని వీరిమతము. కాలక్రమమున భిన్నజాతుల సంయోగమువలనఁ బ్రత్యేకలక్షణములను నిర్ణయించుట దుస్సర ముగ నున్నది. ఆంధ్రబ్రాహ్మణులు తమిళబ్రాహ్మణులలో వైకృ మును బొందక వ్యక్తిత్వమును గలిగియుండిరి. ఆంధ్రదేశమునందు తమిళబ్రాహ్మణులును, ద్రావిడ బ్రాహ్మణులును ప్రత్యేకాచార వ్యవహారములను గలిగి నివసించుచున్న విధమును వర్తమానకాలము సయితము విశదముచేయుచున్నది. సంఘజీవనమునందుఁగలుగని సాహచర్యము భాషావాఙ్మయములందును గలుగలేదు.

తమిళభాషా వాఙ్మయములు

ద్రవిడభాషయందు తొల్తకావ్యము క్రీ. పూ. మూఁడవశతాబ్దమునందును, కురళ్ క్రీ. శ. మొదటి శతాబ్దమునందును, 'సిలప్పదికారము', 'మణి మేకలై' మూఁడవ శతాబ్దమునందును వ్రాయఁబడినటులు తమిళపండితులు నమ్ముచున్నారు. ఆంధ్రవాఙ్మయమునం దట్టి ప్రాచీన వాఙ్మయము గనుపడదు. ఈ ప్రాచీన వాఙ్మయ నిర్మాణమునకుఁ దమిళదేశమునందును జైన బౌద్ధ మత బోధకులు గారణభూతులని యూహింపఁ దగియున్నది. బ్రాహ్మణ శైవమతవ్యాపనము జైన బౌద్ధమత విజ్ఞానవ్యాపనమును స్తంభింపఁ జేసినది. మూఁడవయుగమునందు శంకర రామానుజాది మతాచార్యులు తమిళవాఙ్మయవికాసమునకుఁ దోడ్పడినటులు మొదటి యుగమునందును ఆర్యవిజ్ఞానము తమిళవాఙ్మయాభివృద్ధికిఁ దోడ్పడినది. ఆర్యవిజ్ఞానప్రాబల్య మాంధ్రద్రావిడవాఙ్మయవికాసములకుఁ దోడ్పడినను నుభయవాఙ్మయమునను భిన్నమార్గములను వికసించినవి. ఆంధ్రులు సంస్కృతాక్షరామాయమును, సంస్కృత విజ్ఞానమును స్వీకరించిరి. తమిళులు వట్టెఱుత్తు అక్షరామాయమును జరకాలము వాడుచుండిరి. గ్రంథాక్షరములు కాలాంతర

మున 'వట్టెఱ్ఱు' అక్షరామూయము నాక్రమించినవి. సంస్కృత విజ్ఞానము నారంభమునుండియును తమిళులు సంశయభావముతోఁ బరిగ్రహించుచుండిరి. ద్రవిడవాఙ్మయప్రాబల్య మాంధ్రవాఙ్మయము మీఁద గోచరము గాకుండుట కిదయే కారణమై యుండును. ఆంధ్రులార్య విజ్ఞానమున కొనఁగిన స్వాగతము ద్రావిడవిజ్ఞానమున కొనఁగి యుండలేదు. తెలుఁగు తమిళభాషకుఁ గల సామాన్యబాంధవ్యము నిలిచియున్నను తమిళవాఙ్మయప్రాబల్య మాంధ్రభాషయందు విశేషముగఁ గనుపడదు. వర్తమానకాలమునందును ఆంధ్రవాఙ్మయము మీఁద దూరస్థమైన వంగీయవాఙ్మయమునకుఁ గల ప్రాబల్యము సమీపస్థమైన ద్రవిడ వాఙ్మయమునకు లేదు. వైన వైష్ణవ మతములు వ్యాపించిన కాలమునందుఁ దమిళవాఙ్మయప్రాబల్య మాంధ్రవాఙ్మయమునకుఁ గొంతగలిగినది. నాయనాదుల చరితములును, నాథ్వాదుల వాఙ్మయమును సీవిషయమును విశదము చేయుచున్నవి.

దేశము-వాఙ్మయము

దేశస్థితి శిల్పాభ్యుదయమునకుఁ ఒరమ ప్రయోజనకరముగ నుండఁగలదు. దేశసౌందర్యము, దేశసౌభాగ్యము, దేశవైశాల్యము, దేశసంపదలు శిల్పవాఙ్మయకళావికాసమున కనుకూలఁబరిస్థితులను సమకూర్చుగలవు. గౌతమీ కృష్ణవేణి తుంగభద్రాది పావన స్రవంతులు, శ్రీగిరి భద్రగిరి సింహాద్రి శేషాద్రి పేదాద్రి మొదలగు పుణ్యగిరులు, సాగర సంగమములు, జలధారలు, ప్రకృతివైభవ భాసమానములైన వనారామములు ప్రజాహృదయములను భక్త్యుత్సాహసమన్వితములను జేయుట కుపకరించినవి. దేశఽరిమితియందు భిన్నకాలములందు హెచ్చుతగ్గు లేర్పడినను కేంద్రస్థాన మాదికాలమునుండియు ఆంధ్రసీమయై యాంధ్రవ్యక్తిత్వమును గాపాడుచున్నది. ఆంధ్రరాజుల కాలమునందుఁ బడుమటి కనుమలఘండి తూర్పుతీరము పటకును గృష్ణాగోదావరులనడుమ నాంధ్రావని వ్యాపించినది. శ్రీ కృష్ణ దేవరాయలకాలమునందుఁ గటకమునుండి మధుర

వఱకును ఆంధ్రరాజ్యము వ్యాపించినది. రాజ్యవ్యాపనముతో భాషా వాఙ్మయముల వ్యాపనమును నేర్పడినది. బ్రిటీషుయుగమునం దాంధ్రావని భిన్నరాష్ట్రములందుఁ జీలికలై సహజబలమును గోల్పోయినను ఆంధ్రాభ్యుదయ మవిచ్చిన్నముగ జరుగుచున్నది. రాష్ట్రభేదము లున్నను మాతృభాషాభిమానమును, వాఙ్మయాభిరుచియును సకలప్రదేశములందును నభివృద్ధిని బొందుచున్నది. మహారాష్ట్ర ప్రదేశస్థము లైన బాంబయి, నాగపురములందును, తమిళ ప్రదేశస్థములైన దక్షిణాస్థానములందును, నిజామురాష్ట్రాశ్రయమైన యాంధ్రభాగము నందును, బర్మాయందును ఆంధ్రభాషాభిమానము వర్ధిలుచున్నది.

ప్రజల-వాఙ్మయము

వాఙ్మయవికాసమునకుఁ బ్రజాహృదయములు సుత్రేశములు. ప్రజల వృద్ధిక్షయములందు వాఙ్మయముల వృద్ధిక్షయములు ప్రతిబింబించుచుండును. ప్రజల విజయములు, ప్రజాభివృద్ధి, ప్రజా వ్యాపనము వాఙ్మయాభివృద్ధికిని, ప్రజాక్షయము, ప్రజా దౌర్బల్యము వాఙ్మయస్తంభనమునకును గారణము లగుచుండును. ప్రజల విజయములు, సాహసపరాక్రమములు, మతావేశములు, శిల్పకళా కోశములు, విద్యావివేకములు, విజ్ఞాన సంపదలు, వ్యవసాయపరిశ్రమల వికాసము, ప్రశాంతవాతావరణము వాఙ్మయ వ్యాపనమున కనుకూలముగ నుండఁగలవు. పరరాజాక్రమణములు, మతకలహములు, దేశ సంక్షోభము, నిస్సహాయస్థితి, అజ్ఞానావరణము, నిర్వ్యాపారత్వము వాఙ్మయవికాసమునకుఁ బ్రతికూలములుగ నుండఁగలవు. ఆంధ్రదేశ చరిత్రమును నితర దేశ చరిత్రములవలె సీ విషయమును సువ్యక్తము చేయుచున్నది. ఆదిని బ్రాహ్మణమతమును, అనంతరము బౌద్ధజైన మతములును, తదనంతరము బ్రాహ్మణ శైవ వైష్ణవ మతములును, పిమ్మట మహమ్మదీయ శైస్తవ మతములును వాఙ్మయమున కుత్తేజనావనమనములు గలుగఁజేసినవి. మతములవలె రాజవంశములును వాఙ్మయాభ్యుదయమునకుఁ దోడ్పడినవి. చాళుక్యరాజుల కాలము నందుఁబల్లవించిన యాంధ్రభాషా వాఙ్మయములు చోళ కాకతీయ రెడ్డి

విజయనగరరాజులకాలమునందుఁ బుష్పించి ఫలించినవి. ఆరాజ్యముల నిర్గమన మాంధ్రవాఙ్మయవికాసమును స్తంభింపఁజేసినది. ఆంగ్లవిద్యాభ్యాసము, క్రైస్తవమతము వాఙ్మయమునకు నవీనవికాసము నొనఁగుచున్నను నాంధ్రసంస్కారము క్షీణించుచున్నది. వాఙ్మయవికాసమునకు సర్వతోముఖమైన ప్రజాహృదయ వికాసమే మూలాధారమని వాఙ్మయచరిత్రము విశదము చేయుచున్నది. వాఙ్మయాభివృద్ధికిఁ బ్రజాభివృద్ధి, విద్యాభివృద్ధి నిదర్శనములుగ నుండఁగలవు.

ఆంధ్రమండలములం దాంధ్రభాష మిశ్రమములేక వ్యాపించి యున్నది. విశాఖపట్టణము, గోదావరి, కృష్ణ, గుంటూరు, నెల్లూరు మండలములందు ౧౦౦-కి ౯౦ మంది తెలుఁగుభాషను మాటలాడుచున్నారు. పశ్చిమాంధ్రమండలములైన కడప, కర్నూలు, అనంతపురము జిల్లాలందును, బనగానపల్లియందును ౧౦౦-కి ౮౦ మందికిఁ దెలుఁగుభాష మాత్రభాష. ఈ మండలములందుఁ దమిళుల సంఖ్య స్వల్పముగ నున్నది. అటవమండలములందు నేలము, కోయంబత్తూరు, మధుర, తిరుచినాపల్లి, రామనాథము, ఉత్తరఆర్కాడు, చెంగల్పట్ట, తిరునల్వేలి మండలములం దాంధ్రభాషకు వ్యాపకముగలదు. చెన్నరాష్ట్రమునకు రాజధానియై ఆంధ్రదేశమునకు దూరస్థముగనున్న మద్రాసునందును ఆంధ్రమునకు వ్యాపక మతిశయిల్లుచున్నవిధమును జనాభాలెక్కలు తెల్లముచేయుచున్నవి.

నిజాము రాష్ట్రము-ఆంధ్రులు

ఆదికాలమునుండియును నిజామురాష్ట్రప్రాంత మాంధ్రభాషకు నిలయము. కాకతీయప్రభువులకాలమునం దోరుగల్లు తెలుఁగుభాషకు ముఖ్యస్థానముగ నుండెడిది. ప్రతాపరుద్రుఁడు, విద్యానాథుఁడు, పండితారాధ్యుఁడు, శివదేవయ్య సుప్రసిద్ధులైన భాషాపోషకులు; పండితులు. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు, పోతనామాత్యుఁడు కాకతీయరాజ్యవాసులు. నిజామురాష్ట్రమునం దాంధ్రభాషాభిమానము, వాఙ్మయాభిమానము వ్యాప్తిని గాంచుచున్నవిధమును గ్రంథాలయములు, గ్రంథప్రచురణములు, పత్రికలు

విశేషముచేయుచున్నవి. ఆంధ్రప్రజ లధికముగఁగల నిజామురాష్ట్రము నందు ఉస్మానియావిశ్వవిద్యాలయము వలె ఆంధ్రవిశ్వ విద్యాలయ మును గూడ స్థాపించుట ఆంధ్ర భాషాభివృద్ధికిని, వాఙ్మయాభివృద్ధికిని, విద్యాభివృద్ధికిని, విజ్ఞాన వ్యాపనమునకును నవసరము.

ఆంధ్రుల ప్రాభవము

ఆంధ్రుల ప్రాభవము భరతఖండమునందు జరకాలమునుండియు బ్రతిష్ఠను గలిగియున్నది. ఒక కాలమునం దాంధ్రులు మగధ రాజ్యసింహాసనము నధిష్ఠించి పాటలీపుత్రమునుండి కాంచీపురము వఱకును, నాసికనుండి శ్రీకాకుళమువఱకును బాలించిరి. విజయ నగరరాజులు కటకమునుండి మధురవఱకును బాలించిరి. ఆంధ్రులు జావా, బర్మా మొదలగు విదేశములందును నివాసముల నేర్పఱచుకొని వృద్ధిని బొందుచున్నారు. వర్తమాన కాలమున భరతఖండమునందు వివిధ ప్రాంతములందును ఆంధ్రులు గలరు.

భరతఖండమునందు భిన్నభాషలను మాటలాడెడివారి సంఖ్యయం దాంధ్రులు మూడవ స్థానము నలంకరించుచున్నారు.

ప్రాచీనసభ్యత్వము, దేశవైశాల్యము, ప్రజా బాహుళ్యమును నాంధ్రవ్యక్తిత్వమును బరిస్ఫుటము చేయుచున్నను కేంద్రస్థానమును, ప్రజల సంయోగమును, ప్రభుత్వావలంబనమును, వ్యాపార సౌకర్యములును, ధనసమృద్ధియును, సహజావకాశములును గలుగక దేశవికాసము, భాషావికాసమును యథావిధిగ సంభవము గాకున్నవి. ఆంధ్రోద్యమముతో నారంభమైన మహాసంచలనము ఫలోన్ముఖ మగుచున్నది.

ఆంధ్రభాష - వాఙ్మయము

భగవద్దత్తములైన సృష్టివిశేషములందు మానవుని యాన్నత్యమునకు భాష మూలాధారముగ నున్నది. భాషా మూలమున విజ్ఞానసంరక్షణము, విజ్ఞానవ్యాపనము మానవులకు సాధ్యముగ నున్నది. చిరకాలముక్రితము మహర్షిప్రోక్తమైన విజ్ఞానము సంస్కృత

భాషామూలమున మనుజులకు లభ్యమై బ్రహ్మానందమును గలుగఁ జేయుచున్నది.' వివిధభాషలందు సంచితమైన విజ్ఞానము మానవ జాతికి లభ్యమై ప్రకృతియందు పరమార్థతత్త్వము నుపదేశించుచున్నది. పశుపక్షిమృగాదు లవ్యక్తధ్వనులను గుర్తించినను సువ్యక్త శబ్దములు భాషారూపమున మనుజులకుమాత్రము గ్రాహ్యము లగుచున్నవి. అవ్యక్తమున కాదిమ వ్యక్తస్వరూపము శబ్దము. నాద బిందుకళాస్వరూపమైన ఓంకార మవ్యక్తమును సూక్ష్మరూపమున వ్యక్తము చేయుచున్నది. ఓంకారము అక్షరామ్నాయమునకును, అక్షరామ్నాయము పదములకును, పదములు పదార్థములకును మూలాధారములు. ప్రజల సంస్కారమున కనురూపముగ అక్షరామ్నాయమును, పదములును, భాషామ్నాయమును నేర్పడి మానవాభ్యుదయము గలుగుచున్నది.

అక్షరామ్నాయమునందు వివిధభాషలకు భేదము గలదు. ఆంగ్లభాషకు ౨౬ అక్షరములు. అఱవమునకు ౩౧ అక్షరములు. ఉర్దూభాషకు ౩౨ అక్షరములు. సంస్కృతభాషకు ౪౦ వర్ణములు. ఆంధ్రభాషకు ౩౩ వర్ణములైనను వాడుకయందు ౪౨ వర్ణములు గలవు. పరిమితములైన వర్ణములుగలభాష కధికమైన ధ్వనులను దెలుపుటయందు ద్వీరుక్తి పునరుక్త్యాది దోషములు గలుగుచున్నవి. ఆంధ్రభాషయందలి అక్షరామ్నాయమున కట్టిలోపములు లేవు. ప్రత్యేక ధ్వనిని దెలుపుటకుఁ బ్రత్యేకాక్షరములు గలవు. కొన్ని ధ్వనులను దెలుపుట కక్షరములు లేకపోయినను నవి స్వల్పములు. సంస్కృతభాషాసంయోగ మాంధ్రభాష కిట్టి యమూల్యమైన ప్రయోజనమును సమకూర్చినది. అక్షరామ్నాయమునకు వలె శబ్దామ్నాయమునకును సంస్కృత మమూల్యప్రయోజనము నాంధ్రభాషకుఁ గలుగఁజేసినది.

సంస్కృతభాషాపదము లనంతము లాంధ్రభాషయందుఁ దత్సమ తద్భవరూపములఁ బ్రవేశమును గాంచినవి. సంస్కృతపద

జాల మాండ్రభాషకు బలవీర్యముల నొనఁగినది. ఆండ్రభాషయందలి సంస్కృత పదజాలము నిరసనామోదములకుఁ గారణమైనది. సంస్కృతపదజాల మాండ్రభాషకు సంస్కృతస్వరూపము నాపాదించినది. సంస్కృత సంస్కారము సహజమైన యాండ్రభాషా వికాసమున కాటంకముగఁ బరిణమించినను సంస్కృతభాషాసాహచర్య మాండ్రభాష్యదయమునకు మహాపకార మొనర్చినది. ప్రజలకు, భాషకు, వాఙ్మయమునకు సంస్కృతము పరమోపకారము నొడ గూర్చినది. భారత జాతీయసంయోగమున కిట్టి సంస్కృతసంస్కారము సకలవిధములను వినియోగపడుచున్నది. ఉత్తరదక్షిణదేశముల సంయోగ సాహచర్యములకు సంస్కృతము వినియోగపడుచున్నది. ఆండ్రభాషకు సంస్కృతసంస్కారము గలిగినను భాషాహృదయ మాండ్రస్వరూపమును సంతరించుచు నాండ్రభాషా వ్యక్తిత్వమును విశదముచేయుచున్నది.

ప్రాకృతభాషల సాహచర్య మాండ్రభాష కనిర్వచనీయమైన మాధుర్యమును గలుగఁజేసినది. ఆండ్రభాషకు 'దేశభాషలందుఁ దెలుఁగు, తెన్న' యను ప్రతీతి గలిగినది. ప్రాచ్యభాషలందుఁ దెలుఁగు బాస మాధుర్యమునకుఁ బేరొందినది. ఆండ్రభాషయందు తమిళ భాషాధ్వనులకుఁ గల పారుష్యమును, సంస్కృతభాషాధ్వనులకుఁ గల కాఠిన్యమును బోయి సరళధ్వను లేర్పడినవి. తత్సమపదము లందు వర్ణలోప వర్ణాగమ వర్ణవ్యత్యయములు గలిగి పరుషధ్వనులు సరళధ్వనులుగ మాఱి యాండ్రభాషకు సహజ మాధుర్య ములవడి నది. 'యజ్ఞము-జన్నము, లక్ష్మి-లచ్చి, తావు-తావు, ముఖము-మోము, అగ్ని - అగ్గి, మృగము - మెకము, భాష - బాస' మొదలగు పదములు తెలుఁగుబాసమొక్క సరళస్వరూపమును విశదముచేయుచున్నవి. వ్యాకరణవేత్తలు ఆండ్రభాష వికృతి యనుట కిట్టి తత్సమరూపములు గారణములైయుండును. ఆండ్రము నందుఁ దత్సమతదృవపదము లసంఖ్యాకములు చేరినను మూలప్రకృతి దేశ్యమై వెలయుచున్నది. తదృవతత్సమపదములు దేశ్యభాషా

సంస్కారమును బొంది ఆంధ్రభాషార్థవమునందు సంగమించినవి. ఆంధ్రభాషకు పరిపాటియైన తత్సమతద్భవపదములకు సమానాదరణమును జూపుట భాష్యముగాని ప్రత్యేక భాషాపదములకు మాత్రము పక్షపాతమును బూనుట ప్రయోజనకరము గాదు.

భాషకు ప్రయోజనము భావప్రకాశనముగాని శబ్దనిర్ణయము గాదు. ప్రజలకు సులభగ్రాహ్యమైన భాషను వాడుటయే విజ్ఞానవ్యాపనమునకు సాధనము. సులభగ్రాహ్యములైన పదములు తత్సమములైనను దేశ్యములైనను నన్యభాషాపదములైనను సమానాదరణమును బొందఁదగియున్నవి. ఆంధ్రభాషా సాహచర్య మన్యభాషాపదములకును నాంధ్రసంస్కారమును గల్పించి యాంధ్రభాషాస్వరూపము నొడగూర్చుచున్నది. ప్రాచీనకాలమునందు సంస్కృతభాషాభిమానమును, వర్తమానకాలమునం దాంగ్లభాషాభిమానమును నాంధ్రభాషాభ్యుదయమునకుఁ బ్రతిబంధకములుగ నేర్పడినవి. సంస్కృతాంగ్లభాష లాంధ్రభాషాభివృద్ధికిఁ గొంత ప్రతిబంధకములైనను నాంధ్రభాషా వికాసమునకుఁ దోడ్పడినవి. వర్తమానకాలమునందుఁ బ్రజాహృదయమునందు వర్ధిలుచున్న గాఢమైన మాతృభాషాభిమాన మాంధ్రభాషాభ్యుదయమునకు శుభసూచకముగ నున్నది.

ఆంధ్రభాష కొక విశిష్టలక్షణము గలదు. ఆ విశిష్టలక్షణ మాంధ్రభాషకు దేశభాషలందుఁ బ్రతిష్ఠను గడించినది. ఆంధ్రభాష అజంతభాష. ప్రతిపదమును అచ్చతో నంతము నొందుచున్నది. సంస్కృతాంగ్ల తమిళభాషలందు హలంతపదములుగూడ గలవు. ఈ భాషలు హలంతములు. హలంతపదముల నుచ్చరించుటయందుఁ గల శ్రమ యజంతపదముల నుచ్చరించుటయందుఁ గలుగదు. అచ్చులు ప్రాణములు; హల్లులు ప్రాణులు. అచ్చు లన్యభాషాపదములకుఁ బ్రాణము నొసఁగి వాని నాంధ్రభాషయందుఁ గలుపుచున్నవి. స్వరాంతమైన ఆంధ్రభాష యుచ్చరించుటకు సుకరమై, సుశ్రావ్యమై, సరళమై, ప్రాణయుతమై వెలయుచున్నది. అన్యభాషా

పదము లజంతసంస్కారమును బొంది సులభముగ నాంధ్రభాషాస్వరూపమును దాల్చుచున్నది. ఆంధ్రభాష సంస్కృత ప్రాకృత ద్రవిడ భాషల సహవాసమును గలిగియున్నను అన్యభాషాపదములకు స్వజాతీయసంస్కారమును గల్పించి స్వరాంతమై, శ్రావ్యమై, స్వయంవ్యక్తిత్వమును గలిగి వాఙ్మయనిర్మాణావసరముల కనుకూలముగ వర్ధిల్లి యపారమైన వాఙ్మయస్వరూపములను దాల్చి యాంధ్రాభ్యుదయమునకుఁ దోడ్పడుచున్నది. ఆంగ్లభాషయందు లాటిను, గ్రీకు, ఫ్రెంచిపదము లనేకములు చేరినవి. పారసీక సంస్కృతాద్యన్యభాషాపదములును జేరి యాంగ్లభాషా మహత్త్వమునకుఁ దోడ్పడినవి. అన్యభాషల సంయోగ మాంగ్లభాషాతత్త్వమునకును, మహత్త్వమునకును భంగమును గలుగఁజేయలేదు. ఆంధ్రభాషకును సంస్కృత ప్రాకృత తమిళ కర్ణాటాంధ్రాదిభాషల సాహచర్యము భాషాతత్త్వమునకు భంగమును గలుగఁజేయక మహత్త్వమును గల్పించినది. ఆంధ్రభాష మాధుర్యమును, గాంభీర్యమును, చైతన్యమును గలిగి బహువిధములైన వాఙ్మయరచనలకు సాధనమైన విధమును వాఙ్మయపరిశీలనము విశదము చేయుచున్నది.

ఆంధ్రవాఙ్మయము

ఆంధ్రవాఙ్మయనిర్మాణమునకు దేశము, భాష, ప్రజలు, పరిసరములు దోడ్పడినవిధము సంక్షేపముగ దెలుపఁబడినది. ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర, ఆంధ్రుల చరిత్ర, ఆంధ్రభాషాచరిత్ర విషయాన్వేషణమును జేయుటకు సాధనములుగనున్నవి.

ఆంధ్రవాఙ్మయము కాలమునుబట్టి ౧. అజ్ఞాతయుగము, ౨. ఆదియుగము, ౩. మధ్యయుగము, ౪. ఆధునికయుగము అని నాలుగు విభాగములుగ నేర్పఱుపఁబడుచున్నది. నన్నయకుఁ బూర్వమునందలి వాఙ్మయ మజ్ఞాతయుగమునకుఁ జేరియున్నది. అజ్ఞాతయుగ వాఙ్మయమును దెలుపుటకుఁ గొన్ని శాసనములు మాత్రము గనుపడుచున్నవి. ఈ యుగ మాంధ్రరాజుల కాలమునుండి ౧౦౫౦ వఱకును

వ్యాపించియున్నది. ఆదికాలమునం దాంధ్రపండితులు గ్రంథములను సంస్కృతభాషయందు రచించిరి. ప్రభువులకును, పండితులకును ప్రజల భాషమీఁద నన్నయకాలమునందుఁ గలిగిన యాదరణ మాకాలమునందుఁ గలుగలేదు. ప్రభువులును, బండితులును నార్యులు; ఆర్యవిజ్ఞాన సంపన్నులు. వారికి దేశభాషలు దూష్యములు, సార రహితములు వైన పరభాషలు. ప్రజలు విద్యాసంపదలులేని పరాధీనులు. ఆంధ్రపండితులు వారి గ్రంథములను వారి కభిమానముగల సంస్కృతప్రాకృతభాషలందు రచించిరి.

ఆంధ్రులు రచించిన కొన్ని సంస్కృత ప్రాకృతగ్రంథములు

ప్రాకృతకవులు :

సాతవాహనుని సభలో పలువురు కవులుండిరి. వారి ప్రాకృత రచనములనుండి యుద్భృతములైన గాథ లతని నష్టశతిలోనున్నవి.

సంస్కృతకవులు-గ్రంథములు :

సిద్ధనాగార్జునుఁడు—బౌద్ధ, తర్క, నీతి వైద్యగ్రంథము లనేకములు.

భవభూతి—ఉత్తరరామచరితాదులు

కుమారిలభట్టు—పూర్వమీమాంసా గ్రంథములు

మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు—శైవస్తోత్రములు

అగస్త్యుఁడు—బాలభారతాదు లగు డెబ్బదినాల్గు గ్రంథ

ములు

శాకల్యమల్లకవి—ఉదారరాఘవము

విద్యానాథుఁడు—ప్రతాపరుద్రీయాదులు

పాల్కురికి సోమన—సోమనాథభాష్యాదులు

నరసింహకవి—కాదంబరీనాటకము

గంగాధరకవి—భారతనాటకము

చౌండపాచార్యుఁడు—శ్రౌతభాష్యము

కపర్ది—త్రైతభాష్యము
 అమృతానందయోగి—అలంకారశాస్త్రము
 కవిరాక్షసుఁడు—కవిరాక్షసీయము
 కవిభల్లటుఁడు—భల్లటశతకము
 చెన్నుభట్టు—చెన్నుభట్టియము (తర్కశాస్త్రము)
 పశుపతినాగనాథుఁడు—మదనవిలాసభాణము
 సింగభూపతి—రసార్ణవసుధాకరము
 విశ్వేశ్వరకవి—చమత్కారచంద్రిక
 మల్లినాథుఁడు (కొలచెలమ)—కావ్యనాటకవ్యాఖ్యానాదులు
 కుమారస్వామి సోమపీఠి (మల్లినాథుని కొడుకు)—ప్రతాప
 రుద్రదీయవ్యాఖ్య
 గౌరన—లక్షణదీపిక
 పెదకోమటి వేమారెడ్డి—సాహిత్య, సంగీతచింతామణ్యాదులు
 వామనభట్టబాణుఁడు—వేమభూపాలచరితము
 కాటయవేముఁడు—శాకుంతలాదులకు వ్యాఖ్యలు
 భాస్కరుఁడు—ఉస్మత్తరాఘవనాటకము
 ఓరుగంటి సీతారామకవి—సీతారామ విహారకావ్యము
 అనంతకవి—భారతచంపు
 లొల్లవారు, లక్ష్మీధరుఁడు మొదలయినవారు — సరస్వతీ
 విలాసాదులు
 హరిహరకవి—రతిరహస్యము
 అన్నంభట్టు—తర్కసంగ్రహాదులు
 బండారు లక్ష్మీనారాయణకవి—సంగీత సూర్యోదయము
 చెఱకూరివారు, లక్ష్మణసూరి, కొండుభట్టు మొదలయిన
 వారు—షడ్భాషాచంద్రికాదులు

కంచం ఎల్లయార్యుడు—దైవజ్ఞువిలాసాదులు (జ్యోతిషము)

లింగమగుంట రామకవి—భాణము

వారణాశి ధర్మాభట్టు—సాహిత్యరత్నాకరము

నరసమంత్రి—అభినవభారతము

లక్ష్మణకవి—చంపూరామాయణము

అహోబలకవి—సంగీతపారిజాతము

కృష్ణాధ్వరి—రఘునాథ భూపాలీయాదులు

శేషవంశమువారు, కృష్ణకవ్యాదులు — పారిజాతాపహరణ
కావ్యాదులు

శ్రీధర వేంకటేశ్వర్యుడు—ఆఖ్యాపప్రికబంధము

నారాయణతీర్థులు—కృష్ణలీలాతరంగిణి

తంజావూరి రఘునాథరాయలు—సంగీతసుధ మొదలయినవి
మధురవాణి—రామాయణము

జగన్నాథ పండితరాయలు—రసగంగాధరాదులు

రామామాత్యుడు—నర్మరమేళకళానిధి

వెలిదిండ్ల అయ్యన్నశాస్త్రి—వ్యాసతాత్పర్యనిర్ణయము

రామభద్రాంబ—రఘునాథభూపాలీయము

తిరుమలాంబ—వరదాంబికాపరిణయము

ఆణివిళ్ల వేంకటశాస్త్రి—వేంకటాద్రి గుణరత్నావళి మొద
లగునవి

సుసర్ల బ్రహ్మన్నశాస్త్రి—స్తోత్రకదంబము

నడిమింటి మంగళేశ్వరశాస్త్రి—సమాసకుసుమావళ్యాదులు

పట్టాభిరామపండితుడు—పట్టాభిరామపండితీయము

శిష్టు కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి—యక్షోల్లాసాదులు

పరవస్తు రంగాచార్యులు—మంజుళనైషధాదులు

ఈ గ్రంథము లాంధ్రుల ప్రతిభకు నిదర్శనములైనను సంస్కృతప్రాకృతవాఙ్మయములకు సంబంధించినవి. 'ఆంధ్రవాఙ్మయ విమర్శనమునందు వాని విచారణ నిరుపయోగము.

వర్తమానకాలమున నాంగ్ల పరిపాలనమునం దీవిషయము మనకు నిత్యానుభవమునందుఁ గలదు. ఆంగ్లేయులకు వారి భాషా వాఙ్మయముల పట్లఁగల యభిమానము పూర్ణవికాసమునుబొందిన సంస్కృతభాషావాఙ్మయముల మీఁదఁగాని, దేశభాషలమీఁదఁగాని లేదు. విద్యా ప్రవృత్తియందును, నిత్యవ్యవహారములయందును పాలకుల భాషకుఁగల యాదరణము పాలితుల భాషలకు లేదు. మహానుభావుఁడు మెకాలే ప్రభువు భారత విద్యాప్రవృత్తియందు భారతీయ భాషలకు ప్రతిషేధమును గల్పించి తిలోదకములను జల్లెను. ఆ నిర్ణయము దేశభాషావాఙ్మయముల వికాసమునకును, ప్రజలయందు విజ్ఞానవ్యాపనమునకును మహాపకారమును గావించినది. ఆకాలము నందు మన పండితుల నావహించిన సంస్కృతభాషాభిమాన స్వభావము నిపుడు మన యాంగ్లవిద్యావంతుల నావహించిన షరభాషాభిమానము సంస్మరింపఁ జేయఁగలదు. పిల్లలను - పెద్దలను, స్త్రీలను-పురుషులను, పండితులను-పామరులను షరభాషావ్యామోహ మావహించుటచేత మాతృభాషాభిమాన మడుగంటినది. ఆంగ్లాక్షరములతో డొక్కశుద్ధియైనఁగాని పవిత్రత గలుగకున్నది. ప్రభుత్వమునకును, విద్యావంతులకును నపరిచితమైన విజాతీయసంస్కారముపట్లఁగల గౌరవాభిమానములు సుపరిచితమైన స్వజాతీయ సంస్కారమునెడఁ గలుగకున్నవి. ఇది యిరువదవశతాబ్దమునందలి నాగరకాగ్రణుల కథ. అజ్ఞాతమైన శాలివాహనశకారంభకథను వితర్కించుట యనవసరము. ఆ కాలమునందు దేశభాషలు బీజరూపమున నున్నవి; ఈ కాలమున దేశభాషలు వికసించియున్నవి. ఆ కాలమునందు జనసామాన్యమునకుఁ దేజోబలములులేవు; ఈ కాలమునందు జనసామాన్యమునకుఁ దేజోబలములుగలవు. ఆకాలమునందు భాషా వాఙ్మయ వికాసములకుఁ గల యవకాశము లతి స్వల్పములు; ఈ కాలము

నందు భాషావాఙ్మయములకుఁ గల యవకాశము లనేకములు. ఇట్టి పరిస్థితులందు సంస్కృతప్రాకృత భాషావాఙ్మయములు ప్రబలుటయును, దేశభాషావాఙ్మయములు ప్రబలకుండుటయును సహజము. ఆదియుగమున జైన బౌద్ధమతములు దేశభాషలందు వాఙ్మయాభ్యుదయమునకు సాధనభూతములై నవి.

బుద్ధభగవానునకుఁ బ్రజ్ఞోద్ధరణముపట్లఁగల గాఢానుతాపమునకు గాంధిమహాత్ముఁడు ప్రత్యక్షప్రమాణముగ నున్నాఁడు. బుద్ధభగవానుఁడు సంసారమును బరిత్యజించి, సన్నిహితమును స్వీకరించి ప్రేమాశ్రుమును సాధించి ప్రజ్ఞోద్ధరణమునకుఁ బూనుకొనెను. ప్రజలకు వారికిఁ బరిచితమైన భాషలందు ధర్మోపదేశములను జేయుట కుపక్రమించెను. బౌద్ధభిక్షువులును, జైనశ్రమణులును జరకాలము ప్రజలకు ధర్మోపదేశములను జేయుటకై పాటుపడినవిధమును బౌద్ధజైన మతచరిత్రములు విశదము చేయుచున్నవి. ఆంధ్రదేశమున కీయుపకృతి సహజముగ దక్షిణాపథమునందలి దేశములలో మొదటఁ గలిగినది. బీజరూపముననున్న యాంధ్రభాషకు బౌద్ధజైన యుగములందే వాఙ్మయాంకురము లేర్పడినది.

వర్తమానయుగమునందుఁ క్రైస్తవమతబోధకు లవలంబించుచున్న మార్గము ప్రత్యక్షానుభవమును గలుగఁజేయుచున్నది. క్రైస్తవమత ప్రచారకులైన స్త్రీలును, పురుషులును తెలిసి తెలియని దేశభాషలందుఁ జేయుచున్న మతబోధలు మనకు నిత్యానుభవమునందుఁ గలవు. క్రైస్తవుల బోధలు సామాన్య ప్రజలయందు విజ్ఞానాంకురములను నాటుచున్న విధమును క్రైస్తవమతవ్యాపనము విశదముచేయుచున్నది. క్రైస్తవమత వ్యాపనము క్రైస్తవమతవాఙ్మయమునకుఁ గారణమైనది. ఆంధ్రవాఙ్మయమునం దిపుడు వందలకొలఁది క్రైస్తవమతగ్రంథములును, మతబోధకులు రచించిన యితర గ్రంథములును గలవు. ఈ గ్రంథ జాల మాంధ్రవాఙ్మయాభ్యుదయమునకు విశేషోపకారమును జేయకపోయినను త్యాగమూర్తులైన మతాచార్యులు భాషావాఙ్మయములకును, దన్మూలమున ప్రజల

కును జేయఁగల మహాపకారము విశదమగుచున్నది. ఆరణ్యక జాతులం దీకాలమునఁ ద్రైస్తవ మతబోధకులు చేయుచున్న ప్రబోధ మాకాలమునందు బౌద్ధజైనమతబోధకులు గలుగఁజేసిన ప్రబోధ మున కనురూపముగనున్నది. భిన్నసంస్కారముగల త్రైస్తవ మత బోధలు దేశీయసంస్కారముతో వైకృతమును బొందఁజాలకున్నవి. ప్రాచీనభారత సంస్కారజన్యములైన జైనబౌద్ధధర్మబోధలు ప్రత్యేక రూపమును దాల్చినను దేశీయ సంస్కారముతో వైకృతమును బొందు టచే విజ్ఞానసంవర్ధనమునకు సంస్కారపారంపర్యము సాధ్యమయినది. అజ్ఞాతయుగమునందలి ఆంధ్రవాఙ్మయస్వరూపము లగోచరములైనను ఆర్యజైనబౌద్ధమతబోధకులు నాటిన వాఙ్మయాంకురములు తరువాతి వాఙ్మయమున కాధారభూతములైనవని విశ్వసింపఁదగి యున్నది.

ఆ కాలపు శాసనములు సంస్కృత ప్రాకృతభాషలందుఁ గలవు. తెఱఁగు శాసనములు కొన్ని క్రీ. శ. ౭౦౦-౧౦౦౦ కాలము నందుఁ గనుపడుచున్నవి. ఈ శాసనములు కొన్ని మాత్రాగణ బద్ధ ములైన మధ్యాక్కరలందున్నటులు పండితులు నిర్ణయించు చున్నారు. ఈ కాలపుశాసనముల సమగ్ర పరిశోధనము విషయ నిర్ణయమునకుఁ దోడ్పడఁగలదు.

ఆదియుగము నన్నయకాలమునుండి తిక్కనాదుల కాలము వఱకు వ్యాపించి యున్నది. ఈయుగము క్రీ. శ. ౧౦౫౦-౧౪౫౦ ప్రాంతమువఱకును గలదు. ఈ యుగము పురాణయుగము. భారత రామాయణ భాగవతాది గ్రంథము లీ యుగమునం దాంధ్రీకరింపఁ బడినవి. తిక్కన, పాల్కురికి సోమనాథుఁడు, ఎఱ్ఱాప్రెగడ, మంత్రీ భాస్కరుఁడు, నన్నిచోడఁడు, నాచనసోముఁడు, శ్రీనాథుఁడు, పోతరాజు మొదలగు మహాకవులు పురాణాదుల నాంధ్రీకరించినను నాంధ్రవాఙ్మయమునకు జీవకళల నుపపాదించి వ్యక్తిత్వమును గల్పించిరి.

మధ్యయుగము కృష్ణదేవరాయలకాలమునుండి కాకునూరి అప్పకవికాలమువఱకుఁ గలదు. ఈ యుగము క్రీ. శ. ౧౫౦౦-౧౭౫౦ ప్రాంతమువఱకు వ్యాపించినది. ఈ యుగము ప్రబంధ యుగము. ఈ యుగమునం దాంధ్రకవులు స్వతంత్రకావ్యములను రచించి ఆంధ్రవాఙ్మయమునకుఁ గళాన్యాసముచేసి ప్రతిష్ఠను జేసిరి. పెద్దన్న, శ్రీ కృష్ణదేవరాయలు, రామరాజభూషణుడు, ముక్కుతిమ్మన్న, పింగళి సూరన్న, చేమకూర వెంకటకవి మొదలగు కవి శేఖరు లనదృశవైభవముతోఁ బ్రబంధయుగమును నిర్మించిరి. ఆంధ్రవాఙ్మయయుగములం దీయుగ ముత్తమయుగముగ నెన్నఁబడుచున్నది. విజయనగరసామ్రాజ్య విధ్వంసనము, మహమ్మదీయరాజ్యముల స్థాపనము వాఙ్మయవికాసమునకు భంగమును గలుగఁజేసినవి. కవులు పోషణము లేక కృశించిరి. కావ్యములు రసజ్ఞులు లేక రసహీనములైనవి. స్వతంత్రరచనలతో నారంభమైన ప్రబంధయుగము నిర్జీవయుగమై యనుకరణయుగముగఁ బరిణమించినది.

ఆధునికయుగ మాంగ్లవిద్యా వ్యాపనముతో నారంభించినది. విద్యావ్యాపనము, సీసాక్షరములు, ముద్రాశాలలు, ప్రజాదరణము వర్తమానయుగమునందు వాఙ్మయాభివృద్ధికిఁ దోడ్పడుచున్నవి. ఈ యుగము క్రీ. శ. ౧౭౫౦ తరువాత నారంభమైనది. ఇది మిశ్ర యుగము. బహువిషయకవాఙ్మయరచన లీ యుగమందుఁ బుట్టినవి. ఆధునికయుగమునందు వాఙ్మయైతిహాసలలో (క్రీ. శే.) రావుబహదరు శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారు సుప్రసిద్ధులు. ఆంధ్రవాఙ్మయ యుగమునం దాధునికయుగము వచనయుగము. వీరేశలింగము పంతులుగారు వచనరచనకు జనకులు. ఆధునికయుగమునందు నాటకములు, నవలలు, శాస్త్రములు, చరిత్రములు, విమర్శనలు, భావగీతములు, పాటలు, పదములు వాఙ్మయమును సారవంతము చేయుచున్నవి.

వాఙ్మయమునందు యుగవిభాగము విషయగ్రహణమునకు సాధనమైనను గాలపరిమిత్యందు ముందువెనుకలు గలుగుచుండును. పురాణయుగమునందుఁ బ్రబంధగారంభములు గోచరించు

చుండును. ప్రబంధయుగమునందును, వర్తమానయుగమునందును బురాణ ప్రబంధరచనలు గనుపడుచుండును. శ్రీహరి కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారు భారతమును, (కీ. శే.) వావిలికొలను సుబ్బారావుగారు రామాయణమును, జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారు బ్రహ్మాండపురాణమును, రామాయణమును నాంధ్రీకరించిరి. ప్రబంధకావ్యములు వర్తమానకాలమునందును బుట్టుచునేయున్నవి. విషయ విభాగమును, గాలనిర్ణయమును యుగసామాన్యలక్షణమును గనుఁగొనుటకు మాత్రము సాధనములుగ నుండఁగలవు.

వాఙ్మయపరిణామమును భావవికాసము ననుసరించి పరిశీలించుట వాఙ్మయహృదయమును గ్రహించుటకు సాధనమగును. భారత విజ్ఞానమంతయు మానవలక్ష్యము నాధ్యాత్మికసంపదయందు లగ్నముచేసినది. ఆదిమ గ్రంథమైన వేదమునం దీలక్ష్యమే సర్వత్ర ప్రత్యక్షమగుచున్నది. ప్రకృతిసంపదలు సమకూర్చిన యానంద సౌఖ్యములకు భూతాధిదేవత లభివాదనములను బడయుచున్నారు. వేదయుగమునం దారంభమైన యాధ్యాత్మిక ప్రవృత్తియే ఉపనిషత్తులందును, దర్శనములందును, పురాణములందును, స్మృతులందును, కావ్యములందును, శాస్త్రములందును, స్తోత్రములందును ప్రత్యక్షమగుచున్నది. ఆర్యులు వారి వాఙ్మయ రచనలను నైవప్రార్థనలతో నారంభించుచుండిరి. ఆర్యవిజ్ఞానసంజాతమైన జైనబౌద్ధవిజ్ఞానములును మానవలక్ష్యము నైహికమునందే కాక యాముష్మికమునందును లగ్నముచేయుట కుపచరించినవి. శంకరవిజయము జైనబౌద్ధయుగమునందు సంకలితమైన యాధ్యాత్మిక ధర్మమునకు సర్వవ్యాపకత్వమును గలుగఁజేసినది. ఆంధ్రవిజ్ఞానలక్ష్యమును నాధ్యాత్మికపరముగఁ బరిణతి నొందినది. ఆంధ్రహృదయము పరమార్థమునందు లగ్నమైన విధమును హిందూబౌద్ధజైన శిల్పములు విశదము చేయుచున్నవి. అమరావతి, సాంచి, కార్లీ మున్నగు స్తూపములందలి శిల్పవైపుణ్యములు, అజంతా ఎల్లోరా విహారములందలి చిత్రవైభవములు శిల్పమునం దాంధ్రహృదయలక్ష్యమును సువ్యక్తము చేయుచున్నవి. రాజ

రాజనరేంద్రుఁడు భారతము నాంధ్రీకరించుటకుఁ దెలిపిన కారణములును బరమార్థలక్ష్యమును విశదము చేయుచున్నవి.

మ. ఇవి యేనుక సతతంబు నాయెడఁ గరం ఓష్ఠంబులై యుండుఁ బా
యవు భూదేవకులాభితర్పణమహీయఃప్రీతియౌ భారత
శ్రవణాసక్తియుఁ బార్వతీపతిపదాబ్జ ధ్యానపూజా మహా
త్సవముక సంతతదానిశితయు శశ్వత్సాగుసాంగత్యమున్.

చంద్రవంశజుడైన రాజరాజు భారతమునకుఁ గృతిపతి. బ్రహ్మజ్ఞుడైన నన్నయభట్టు కృతికర్త. ఆర్యవిజ్ఞానాభిమాన ముభయులకును గాఢము. తిక్కన భారతమునం దాధ్యాత్మిక విజ్ఞానమును గురిపించి యాంధ్రహృదయస్వరూపమును బ్రత్యక్షముచేసెను. పోతనామాత్యుఁడు భాగవతమునందు భక్తిరసమును గురిపించి జ్ఞానయోగమునకు, భక్తియోగమునకు నిరుపమానమైన సంయోగమును గలుగఁజేసెను. శంకర, రామానుజ, మధ్వాచార్యుల భాష్యములు, పండితారాధ్య బసవేశ్వరాదుల మతసంస్కరణములు ప్రజాహృదమునం దాధ్యాత్మికలక్ష్యమును నెలకొల్పినవి. ప్రబంధరాజమైన పెద్దన మనుచరిత్రమునందు శ్రోత్రియబ్రాహ్మణుఁడు నాయకుఁడు. ఆంధ్రదేశవ్యాప్తములైన పాటలు, పద్యములు, శతకములు భక్తిజ్ఞానవైరాగ్యసమ్మిళితమైన యాంధ్రహృదయమును విశదము చేయుచున్నవి. వర్తమానయుగమునందుఁ దెలుఁగు దేశమున బ్రహ్మసమాజార్య సమాజదివ్యజ్ఞాన సమాజముల వ్యాపనమును నాంధ్రుల భక్తిహృదయమును విశదము చేయుచున్నది.

పురాణ యుగమునందు వర్ధిల్లిన భక్తిహృదయము ప్రబంధయుగమునందు శృంగార హృదయముగఁ బరిణమించినది. విజయనగరరాజుల విజయములు, సామ్రాజ్య సంపదలు, యోధుల సాహస పరాక్రమములు, ప్రభువుల భోగపరాయణత్వము, ప్రజల విషయవాంఛలు, కవుల రాజసప్రవృత్తి శృంగారరసవికాసమును గలుగఁజేసినవి. పెద్దన మనుచరిత్రయందు సూచించిన శృంగారవిలాసములు కాలక్రమమునఁ దారాశశాంకవిజయాదులందు శృంగార వికార

మును బొంది వాఙ్మయలక్ష్యము కామ పరాయణమైనది. కవులస్వతంత్రులై రాజాశ్రయజీవులై స్వీయప్రతిభను గోల్పోయిరి. శ్రీనాథుఁడు ధనార్జనమునకై కావ్యవిక్రయమును జేసినవిధము నాతని కావ్యములు తెలుపుచున్నవి. ఆ మహాకవిస్థితియే యిటులుండ సామాన్యకవులవిషయమై యోచింపవలసిన పనిలేదు. ధూర్జటికవి కాళహస్తీశ్వరశతకమునందును, రామభద్రుఁడు రఘువీరశతకమునందును, తిమ్మకవి కుక్కుటేశ్వరశతకమునందును, అడిదము సూరకవి రామలింగేశ శతకమునందును రాజాశ్రయవిషయమునఁ దెలిపిన భావములు సార్థకములు. కాళహస్తీశ్వరశతకమునందలి “రాజాధమశ్రేణీద్యౌరము”, “రాజుల్ మత్తులు వారిసేవ నరకప్రాయంబు”, “భూభృచ్చుండ్రాలురు”, “లోకకంటకులు” మొదలగు ప్రయోగములు రాజాశ్రయనిరసనమును దెలుపుచున్నవి. రఘువీరశతకమునందలి “అడిగే విద్యకు లోనుజేసితివి నన్నావంతయావంతలే కడియాసల్ గొనుచుం దురాత్మకుల నే నర్థించుచున్నాఁడ”నను ప్రయోగములును రాజాశ్రయనిరసనమును దెలుపుచున్నవి. భాగవతకృతియందుఁ బోతనామాత్యుఁడు కృతినమర్పణమువిషయమై వ్రాసిన

ఉ. కాటుకకంటి నీరు చనుకట్టుపయింబడ నేల యేడ్చె ? దో
కైటభదైత్యమద్దనుని గాఁదిలికోడల ! యోమదంబ ! యో
హోటకగర్భరాణి ! నిను నాఁకటికిం గొనిపోయి యల్ల క
ర్ణాటకిరాటకీచకుల కమ్మఁ ద్రిశ్శ్రిగ నమ్ము భారతీ !

అను పద్యార్థము సార్థకమైనది. కవిబ్రహ్మ తిక్కన సోమయాజి మహానుభావుఁడు ; రాజ్యచ్యుతుఁడైన మనుమసిద్ధికి రాజ్యమును గడించిన మహాధీరుఁడు. ఆ మహానుభావుఁడు సర్వస్వతంత్రుఁడై భారతమును రచించి యా కృతిని హరిహరనాథునకు సమర్పించిన ధర్మజ్ఞుఁడు. పోతన భాగవతోత్తముఁడు ; భాగవతమును శ్రీరామార్పణముచేసిన భక్తాగ్రేసరుఁడును. పెద్దన రాజాశ్రయముగలిగినను ధర్మజ్ఞుఁడై స్వతంత్రమార్గము నవలంబించఁ గలిగెను. కాలక్రమమున రసజ్ఞులైన రాజు లంతరించిరి.

స్వతంత్రులైన కవులు నిరాశ్రయులై కృశించిరి. నిర్జీవమైన యను కరణము కావ్యరచనకు లక్ష్యమై ఆంధ్రవాఙ్మయము భావార్థ శూన్యమై కృశించినది. ద్వ్యర్థి, త్ర్యర్థి, గర్భకవిత్వాదికావ్యములు, శబ్దాలంకారములు కావ్యములప్రయోజనమును సంకుచితముచేసినవి.

ఆధునికయుగవాఙ్మయమునందు నవభావోదయము గలుగుచున్నది. ఆంగ్లవిద్యావ్యాపనము, పాశ్చాత్య సంస్కారము వాఙ్మయమునకు సంచలనమును గలుగఁజేసినవి. ఆంగ్లవిద్యావంతులు గ్రంథరచనలకుఁ బూనుకొనిరి. వారి రచనలం దాంగ్ల వాఙ్మయానుకరణములు, నూతన నిర్మాణములు గోచరమగుచున్నవి. నాటకములు, నవలలు, కథలు, భావగీతములు, విమర్శనగ్రంథములు, శాస్త్రగ్రంథములు వర్తమానయుగనిర్మాణములు. ఆంగ్లవిద్యాలయములం దాంగ్ల సాహిత్యాభ్యాసమునకుఁగల యవకాశము లాంధ్ర సాహిత్యాభ్యాసమునకు లేవు. నిత్యజీవనమునం దాంధ్రసాహిత్యమునకుఁ బోషణములేదు. పండితకులము క్షీణించుచున్నది. ఆంగ్ల సంస్కారము వర్ధిల్లినది. మాతృభాషాపరిచయములేని గ్రంథకర్తల రచన లాంధ్రవాఙ్మయమునందు నూతన యుగనిర్మాణమునకుఁ దోడ్పడుచున్నవి. ఈరచనల భావములు, భాష, రీతులు క్రొత్త మార్గము నవలంబించుచున్నవి. వాడుకభాషకు, లోకవ్యవహారమునకుఁ బ్రాబల్యము గలుగుచున్నది. ఈ ప్రాబల్యము సార్థకమగుటకు మాతృభాషాముఖమున విద్యాభ్యాస మవసరమగుచున్నది. మత వేదాంత గ్రంథము లాంధ్రహృదయమునకు సహజమైన యాధ్యాత్మికసంస్కారమును దెలుపుచున్నవి. వర్తమాన యుగమునందుఁ బ్రజలు వాఙ్మయపోషకులు. ప్రజలయందు విజ్ఞాన వ్యాపనమునకు సాధనమైన వాఙ్మయ మవసరమగుచున్నది. గ్రంథకర్త లాంధ్రహృదయమునకు సహజమైన యాధ్యాత్మిక లక్ష్యమును వారిరచనలందుఁ బోషించి యాంధ్రవాఙ్మయ హృదయమును గాపాడుట ధర్మము.

ఆంధ్రహృదయమునకు శ్రీరాముఁడు కులదేవత. ఆంధ్ర వాఙ్మయమునందు రామాయణగాథకు సంబంధించిన గ్రంథము లనేక

ములుగలవు. వాఙ్మయమునందు శ్రీరామవాఙ్మయము విశేషము గలదు. రామకీర్తనలు, రామశతకములు వాఙ్మయమునందు వ్యాప్తిని గాంచుచున్నవి. రామభజనలు, రామాలయములు భక్తహృదయము శ్రీరామపరమని విశదము చేయుచున్నవి. ఆంధ్రవాఙ్మయ నిర్మాణములందుఁ గృతికర్తల భావములు మాటుచున్నను బ్రజా హృదయమునందు భక్తిజ్ఞాన వైరాగ్యములు సుప్రతిష్ఠితములైయున్న విధమును శ్రీరామోత్సవములు, రామకీర్తనలు, రామభజనలు, రామాలయములు చాటుచున్నవి.

భావవ్యాప్తి ననుసరించి వాఙ్మయమునందు నాలుగుయుగములను గ్రహించుట కవకాశములు గలవు: ౧. జ్ఞానయుగము, ౨. భక్తియుగము, ౩. శృంగారయుగము, ౪. సంకరయుగము. ఈ విభాగములు సామాన్య లక్షణములను గ్రహించుట కుపయోగపడఁ గలవు; కాని, విశిష్టలక్షణములను గ్రహించుట కుపయోగపడవు.

వాఙ్మయములు పద్యకావ్యములతో నారంభమగుట ప్రకృతి స్వభావము. మానవులకు వారి యానందమును, మహోత్సవమును నృత్యగానములతోఁ దెలుపుట సహజము. పాటలతోను, కీర్తనలతోను నారంభమైన వాఙ్మయ మితివృత్తరూపములను దాల్చుచు వీర సంకీర్తనమును జేయుట కుపయోగపడుచున్నది. ఇలియడు, ఏయిని యడు, రామాయణము, భారతము వీరసంకీర్తనమును జేయుచు జాతీయజీవనాభ్యుదయమునకు వినియోగపడినవి. ఆంధ్ర వాఙ్మయము నందలి వీరచరితములును నీమార్గము నవలంబించినవి. ఆదియుగము నందలి వాఙ్మయము గేయములైన మధ్యాక్కర, రగడ, గీత, ద్విపద, పాటల రూపమును దాల్చినది. సోమనాథుఁడు పేర్కొన్న భ్రమరగేయాదులు మాత్రాగణబద్ధములు. కాలక్రమమున వాని నుండి అక్షరగణబద్ధములైన రచనలు వెలువడి మాత్రాగణ బద్ధము లగు రచనలను వెనుకకుఁ ద్రొక్కినవి. కాల క్రమమున సంస్కృత వృత్తములు చేరి దేశీయవృత్తముల వ్యాప్తి కభ్యంతరమును గలుగఁ

జేసినవి. దేశీయవృత్తస్వరూపమునే సంస్కృత ప్రాబల్యము మాటు పఱచినది. ఆర్యవిజ్ఞానమునకు మూలాధారములైన వేదములు లోకోత్తరమార్గము వలంబించినవి. వేదములందు వీరసంకీర్తన సూచనలున్నను దైవసంకీర్తన లక్ష్యము ప్రబలియున్నది. ఆ లక్ష్యమే సంస్కృతాంధ్ర వాఙ్మయములం దవిచ్ఛిన్నముగఁ బరిణతి నొందినది. ఆంధ్రవాఙ్మయము నీలక్ష్యముతోఁ బరిశీలించినపుడు వాఙ్మయ హృదయము గ్రాహ్యము గాఁగలదు. సకల వాఙ్మయములందును బద్యకావ్యానంతరము గద్యకావ్యములు పుట్టుచున్నవి. ఆంధ్రవాఙ్మయమునందుఁ జరకాలము పద్యయుగము ప్రబలినది. నేటికిని దేట తెలుఁగున గద్యములందుఁ బ్రజాహితమునకై వ్రాయఁదగిన విషయములు పద్యములందు వ్రాయుట యాచారముగ నున్నది. ఆంధ్రుల సంభావనా ప్రవృత్తియు, నాంధ్రభాషా వైభవము నిందులకుఁ గారణములై యుండును. ఆంధ్రవాఙ్మయమున నవ యుగమునందు గద్యకావ్యము లనంతములు పుట్టుచున్నవి. ప్రజలయందు విజ్ఞాన వ్యాపనమునకు సర్వతోముఖమైన వచనవాఙ్మయ నిర్మాణము, వ్యాపనమును నత్యంతావసరములుగ నున్నవి.

ఆంధ్రవాఙ్మయమునం దనేక గ్రంథములు నశించినవి. గ్రంథములు నశించుటకు మతకలహములు, మతాభిమానము, ప్రజల యజ్ఞానము, రాజ్యవిప్లవములు కారణములై యుండును. వేంగీపురము, రాజమహేంద్రవరము, ఓరుగల్లు, విజయనగరము మొదలగు పట్టణములకు సంప్రాప్తమైన విప్లవములం దెన్నియో గ్రంథములు నశించి యుండును. పల్లెటూళ్ళయందుఁ బండితులు భద్రపఱచిన గ్రంథములు వారి పంశజల హస్తములందు శిథిలములైనవి. బ్రాహ్మణజైవ వైష్ణవమతాభిమానము బౌద్ధజైనగ్రంథముల విలయమునకుఁ దోడ్పడినది. ప్రబంధరత్నావళియందును, లక్షణగ్రంథములందును, చాటుపద్య మణిమంజరియందును బేర్కొనఁబడిన గ్రంథములనేకము లిపు డలభ్యముగ నున్నవి. నశించిన గ్రంథసముదాయమును నిర్ణయించుటకు సాధనములు గనఁబడవు. నన్నయకుఁ బూర్వమును, నన్నయనంతర

మును గల వాఙ్మయము కొంతవఱకు నశించినదని స్పష్టముగఁ దేలుచున్నది. ఆ గ్రంథముల నాశన మాంధ్రవాఙ్మయమున కపారమైన నష్టమును గలుగఁజేసినది. శేషించిన గ్రంథములవైనను జక్కని యక్కరములతోఁ దాటాకులమీఁద వ్రాసి గ్రంథములను రక్షించిన లేఖకులు ప్రశంసార్హులు. ఈ గ్రంథసముదాయమును విశేషవ్యయ ప్రయాసముల కోర్చి నేకరించి సురక్షితము గావించిన శ్రామదొరగా రాంధ్రప్రపంచముయొక్క కృతజ్ఞతకుఁ బాత్రులు.

ఆంధ్రగ్రంథముల ముద్రణము నీసాక్షర నిర్మాణముతో నారంభమైనది. మొదట మిషనరీలు వారి బైబిలు ప్రచారమునకై నీసాక్షర నిర్మాణమునకును, గ్రంథముద్రణమునకును బూనుకొనిరి. ఆంధ్ర విజ్ఞాన సర్వస్వమునందు అక్షరామాయమునం దీవిషయమును కొ. వెం. లక్ష్మణరావుగారు వ్యక్తముచేసిరి. ఆంధ్ర గ్రంథముల ముద్రణ మారంభమై నూతేంద్రయినవి. క్రీ. శ. ౧౮౨౭-వ సంవత్సరమున 'శబ్దమంజరి' యను సంస్కృతబాలబోధ వ్యావహారికాంధ్రవివరణముతోఁ జెన్నపురియం దప్పడుండిన కాలేజీ ముద్రాలయమున ముద్రిత మయినది. ఆ పుస్తకమునందలి ముఖపత్ర * మీ విషయమును దెలుపుచున్నది. ఇంతకన్నఁ బూర్వము ముద్రితములైన యాంధ్రగ్రంథము లిప్పుడు లభించుటలేదు. తరువాత, పరవస్తు చిన్నయ సూరిగారు నీతిచంద్రికను, బాలవ్యాకరణమును క్రీ.శ. ౧౮౬౦ యందు ముద్రించిరి. క్రైస్తుజీవితమును టి. బి. సాసెటీ క్రీ. శ. ౧౮౭౩ నందు ముద్రించినది. ఆంధ్రగ్రంథముల ముద్రణమునకుఁ బ్రథమమునఁ దోడ్పడినవారిలోఁ బరవస్తు రంగాచార్యులుగారు, బహుజనపల్లి నీతారామాచార్యులుగారు మొదలయినవారు పేర్కొనఁదగియున్నారు. ఇప్పుడు దేశమునందంతటను ముద్రాశాలలు వెలసినవి. గ్రంథముద్రణము సుకరమయినది. ఆంధ్ర దేశమునం దనేకగ్రంథమండలులు ప్రాచీన నవీన గ్రంథములను ముద్రించి వాఙ్మయాభివృద్ధికిఁ దోడ్పడుచున్నవి. విజ్ఞాన చంద్రికాగ్రంథమండలి నారంభించి లక్ష్మణరావుపంతులుగా

* ఆ ముఖపత్రచిత్రము ప్రక్కపుటలో ముద్రితమైయున్నది.

చేయుట ధర్మము. శ్రీమంతుల సహాయముకంటెను వర్తమాన యుగమునందు ప్రజాదరణము వాఙ్మయాభివృద్ధికి సాధనముగ నున్నది. గ్రంథకర్తలు ప్రజాపోషణములేక కృశించుచున్నారు. ప్రజాపోషణము వలన వాఙ్మయాభివృద్ధి కవకాశములు గలుగఁగలవు. పఠసీయ గ్రంథములను నిర్ణయించుటయందుఁ బ్రభుత్వమును, తాబేదారులును, నిర్ణయసంఘమును నవలంబించుచున్న మార్గము గర్హ్యముగ నున్నది. ఉత్తమ గ్రంథముల నాదరించుటకు బదులు పక్షపాతమును జూపుటయు, కారణాంతరములను గల్పించి పుస్తకములను నిరాకరించుటయు నన్యాయముగనున్నది. వర్తమాన యుగమునందుఁ గల ముద్రణసౌకర్యములు గ్రంథరచనలకు గ్రంథకర్తలను బురికొల్పుచున్నవి. గ్రంథకర్తలు జనాదరణమునకును, విజ్ఞానవ్యాపనమునకును సాధనములైన గ్రంథములను రచియించుట సంభావ్యము.

ఆంధ్రగ్రంథములందు భారత భాగవత రామాయణము లతివ్యాప్తిగల గ్రంథములుగ నున్నవి. భారత మెన్నియో ముద్రణములను బొంది లక్షలకొలఁది ప్రతులు గృహగృహమునందును వ్యాపించియున్నవి.

గ్రంథ కర్తలు

శ్రీయుతులు గురజాడ, శ్రీరామమూర్తి పంతులుగారు, రావుబహద్దరు వీరేశలింగము పంతులుగారు కవులచరిత్రములందుఁ బ్రఖ్యాత కవుల చరిత్రలను వ్రాసిరి. ప్రఖ్యాత కవులైన నన్నయ, తిక్కన, పోతన, శ్రీనాథుఁడు, సూరన్న మొదలగు మహాకవుల విషయమై పండితులు ప్రత్యేక గ్రంథములను వ్రాసిరి. ప్రఖ్యాత గ్రంథముల పీఠికలయందుఁ గావ్య-కవివిమర్శనలు చేయఁబడినవి. ఆవిషయములనే తిరిగి తెలుపుట పాఠకులకు ప్రయోజనకరము గాదు. కొన్ని విశేషాంశములు మాత్రమిచటఁ బొందుపఱుపఁబడును.

ఆదియుగగ్రంథకర్తలు రచించిన గ్రంథములు వర్తమాన యుగగ్రంథకర్తలు రచించిన గ్రంథములవలె బహుళములుగావు. నన్నయభట్టారకకృత గ్రంథము భాదతము మాత్రము గలదు.

తిక్కన సోమయాజి విరచిత గ్రంథములు భారతము, నిర్వచనోత్తర రామాయణము మాత్రము గలవు. పోతనామాత్య కృతములు భాగవతము, భోగినీదండకము, వీరభద్రవిజయము గలవు. పెద్దన్న కొక మనుచరిత్రము శాశ్వతమైన కీర్తిని గడించినది. పింగళి సూరన్నకు రాఘవపాండవీయము, ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము, కళాపూర్ణోదయము నఖండకీర్తిని గడించినవి. పాల్కుర్కి సోమనాథునకు ద్విపదకావ్యములైన బసవపురాణము, పండితారాధ్య చరిత్రము ప్రతిభను గడించినవి. నాచనసోముని సత్కీర్తికి ఉత్తర హరివంశము చాలినది. శ్రీనాథుఁడు శివరాత్రి మాహాత్మ్యము, శృంగారనైషధము, కాశీఖండము, పల్నాటి వీరచరిత్రము, భీమేశ్వరపురాణము, వీధినాటకము, హరవిలాసము నను గ్రంథములను రచియించెను. గ్రంథకర్తల ప్రతిభకును, గ్రంథ ప్రచారమునకును గ్రంథోన్నత్యము సాధనముగాని గ్రంథసముదాయము సాధనముగాదు. గ్రంథకర్తలు రచియించెడి గ్రంథములు వారి మనోభావములను వ్యక్తముచేయుటకు వ్రాయఁబడుచుండును. ఆగ్రంథములు విజ్ఞానవ్యాపనమునకుఁ బ్రజాదరణ మెంతవఱకుఁ బడయఁగలవో కాలము నిర్ణయించఁగలదు. గ్రంథమహాత్మ్యమునకుఁ జిరంజీవిత్వము ప్రమాణము. గ్రంథరచనలందు నూటి కొకదానికైనను మహాత్వముగలదని నిర్ణయించుట సాధ్యముగాదు. యథావాక్కుల అన్నమయ్య సర్వేశ్వర శతకమును, కంచర్ల గోపన్న దాశరథీశతకమును వ్రాయునపుడు వ్రాసిన ప్రతిపద్యమును నదీప్రవాహములందుఁ బడవేసిరనియు, ఎదురీదివచ్చిన పద్యములను మాత్రము వారు గ్రహించిరనియు ఒకగాథకలదు. ఈగాథవలన గ్రంథరచనలందు గ్రంథకర్తల యున్నతలక్ష్యము తెల్లమగుచున్నది. భవభూతి మాలతీమాధన రచనయందుఁ దెల్పిన భావము యథార్థమును దెలుపుచున్నది.

శ్లో. యేనామ కేచి దిహ నః ప్రథయం త్యవజ్ఞాం
జానంతి తే కిమపి తాన్ ప్రతి నైష యత్నైః,
ఉత్పత్స్య తేఽస్తి మమ కోఽపి సమానధర్మా
కాలోహ్యాయం నిరవధి. ర్విపులాచ పృథ్వీ.

విశాలమైన విశ్వమునందు దేశకాల పాత్రల పరిస్థితుల ననుసరించి గ్రంథరచన లేర్పడుచున్నవి. ఆ గ్రంథములను జదువుటకుఁ బాఠకు లేర్పడుచునేర్పడుదురు. సృష్టిరచనయందలి పదార్థముల వలె వాఙ్మయ ప్రపంచమునందలి గ్రంథములును నేదో కొంత ప్రయోజనము నొడగూర్చుట నిశ్చయము. స్వల్ప ప్రయోజనములను సమకూర్చెడి గ్రంథములు చిరంజీవిత్వము లేక యంతరించుటయు, మహా ప్రయోజనము నొడగూర్చెడి గ్రంథములు చిరంజీవిత్వము కలిగి మనుటయుఁ బ్రకృతిధర్మము. లాక్షణికులు కావ్యముల కున్న తఫలమును నిర్ణయించిరి.

కావ్యలక్ష్యము

“విశ్వః శ్రేయః కావ్యమ్”-విశ్వమునకు శ్రేయస్సు నొడగూర్చెడి గ్రంథములు మాత్రము కావ్యనామమున కర్హములై చిరంజీవిత్వమునకుఁ దగియున్న వని లాక్షణికుల మతము. “వాక్యం రసాత్మకం కావ్యం” అను భావ మిపుడు వ్యాప్తిని బొందుచున్నది. సకల వాఙ్మయములందును జిరంజీవిత్వముగల గ్రంథములు స్వల్పముగ నున్నవి. విశ్వముయొక్క శ్రేయస్సునకు సాధనములైన గ్రంథములు దేశకాలపాత్రానవచ్చిన్నములై లోకమునం దంతటను పూజ్యతను బడయుచున్నవి. కాళిదాసుని కావ్యములు దిగంతవ్యాప్తములై చిరంజీవులైయున్నవి. సంస్కృత కావ్యములవలె లేటిన, గ్రీకు భాషా కావ్యములును, ఆంగ్ల, ఫ్రెంచి, జర్మనీ, జపాను మొదలగు భాషలయందలి యుత్తమ కావ్యములును జిరంజీవులై ప్రజాదరణమును బడయుచున్నవి. ఆంధ్రవాఙ్మయమునందును భారత భాగవత రామాయణములు, మనుచరిత్ర కళాపూర్ణోదయాది ప్రబంధములు, పురాణములు, శతకములు మొదలగు నితరగ్రంథములు చిరంజీవులై ప్రజాదరణమును గలిగియున్నవి. రసహృదయము, భావాన్నత్యము, భాషామాధుర్యము కావ్యములను జిరంజీవులను జేయుచున్నవి. సుమతి వేమన భాస్కరాదిశతకములు చిన్నవయినను చిరంజీవులై ప్రజాదరణమును గలిగియున్నవి. పెద్ద గ్రంథములు పెక్కులు ప్రజా

దరణము లేక పేటికలయందు నిద్రించుచున్నవి. వర్తమానకాలమున విద్యావ్యాపనము, ముద్రణాదిసౌకర్యములు గ్రంథరచనను సుకరము చేసినవి. అనుదినము క్రొత్తగ్రంథము లెన్నియో పుట్టుచున్నవి. ఆ గ్రంథములం దెన్నియో ప్రజాదరణము లేక కృశించుచున్నవి.

పూర్వకాలమునందు రాజాదరణము వాఙ్మయాభివృద్ధికిఁ దోడ్పడిన విధమున వర్తమాన యుగమునందుఁ బ్రజాదరణము వాఙ్మయ వికాసమునకు సాధనముగ నున్నది. రావుబహద్దరు పీఠేశ లింగము పంతులుగారు రచించిన ౧౨౦ గ్రంథములు ప్రజాదరణము నకుఁ బాత్రములై వాఙ్మయవికాసమునకుఁ దోడ్పడినవి. ముద్రాక్షర శాలల పుణ్యమున వర్తమాన కాలమునందుఁ గృత్తికర్తలును, గృతి భర్తలును నగుట సులభసాధ్యమైనది. నిత్యమును వెలువడుచున్న గ్రంథము లీవిషయమును విశదము చేయుచున్నవి.

ఆంధ్రవాఙ్మయ వికాసమును యుగముల ననుసరించియు, ఛందస్సు ననుసరించియు, విషయవిభాగము ననుసరించియు, కావ్య విభాగము ననుసరించియు నిర్ణయించుట కవకాశములుగలవు. కాని ఈ విభాగములు యుగభావ విభాగము వలె వాఙ్మయాభ్యుదయమును నిర్ణయించుటకుఁ బ్రయోజనకరములు గావు. భిన్నయుగములందు భావవికాసము, భాషావికాసమును ప్రజావికాసమునకును, దేశవికాసమునకును, ధర్మవికాసమునకును, రసోదయమునకును వినియోగపడిన విధమును వాఙ్మయములు విశదముచేయుచున్నవి. భిన్నయుగములం దాంధ్రాభ్యుదయము సంప్రాప్తమైన విధమును భావరూపమున ఆంధ్రవాఙ్మయము వ్యక్తముచేయు చున్నది. అవిచ్ఛిన్నముగ ౨౨౦౦ ఏండ్ల నుండియు చైతన్యము గలిగి వెలయుచున్న ఆంధ్ర సత్త్వస్వభావస్వరూపములను గనుఁగొనుట కాంధ్ర వాఙ్మయము పరమసాధనముగనున్నది.

వాఙ్మయవికాసము

వాఙ్మయములు దేశకాలపాత్రల తత్త్వముల కనురూపముగఁ బ్రత్యేకభాషలందుఁ బ్రత్యేక భావరూపములను భిన్నయుగములందు

వికసించుచున్నవి. సకల సాహిత్యములకును విశ్వకల్యాణము ప్రయోజనము. విశ్వకల్యాణలక్ష్యము వివిధవాఙ్మయములందును బ్రజాభాషాతత్త్వముల కనురూపముగ వివిధములైన భావరూపములను విశదమగుచున్నది. వీరలక్ష్యము, శృంగారలక్ష్యము, శాంతిలక్ష్యము, ధర్మలక్ష్యము మున్నగు లక్ష్యములు వాఙ్మయములకు భిన్నములైన స్వరూప స్వభావములను గలుగఁజేయుచున్నవి. వీర శాంతి శృంగారాదిలక్ష్యములును దేశకాలపాత్రావరణములందు నానావిధములైన వాఙ్మయములకు భిన్నరూపములను వ్యక్తిత్వమును గలుగఁజేయుచున్నవి. గ్రీకు, లేటిను వాఙ్మయములు సన్నిహితసాహచర్యమును గలిగియున్నను బ్రత్యేకలక్షణములను గలిగి వృద్ధిపొందినవి. గ్రీకు సాహిత్యమునకు రూప సౌందర్యమును, లేటిను సాహిత్యమునకు శాసనసంధానమును హృదయములుగ నున్నవి. గ్రీకులేటిను వాఙ్మయములందలి కళాసౌందర్యము, శాసన సంధానము పాశ్చాత్య విజ్ఞానమునందు భిన్నములైన భావరూపములందు గోచరమగుచున్నవి.

ఆంధ్ర గీర్వాణవాఙ్మయములకును, ఆంధ్రద్రావిడ వాఙ్మయములకును సన్నిహితమైన సాహచర్య సంబంధము లున్నను ఆంధ్ర వాఙ్మయము వ్యక్తిత్వము గలిగి వికసించినది. ఆంధ్ర భారతభాగవతములును, ప్రబంధాదిరచనలును నిందులకు నిదర్శనములుగ నున్నవి. ఆంధ్ర వాఙ్మయ వికాసమును బరిశీలించునపుడు సహజమైన తత్త్వాధారమున విమర్శించుట ప్రయోజనకరముగాని యన్యవాఙ్మయ తత్త్వాధారమున విమర్శించుట ప్రయోజనకరముకాదు. వర్తమాన సమయమునందుఁ బాశ్చాత్యసంస్కార మితర సంస్కారములకువలె వాఙ్మయసంస్కారమునకును బ్రమాణముగ నాంగ్లవిద్యావంతులచేతఁ బరిగణింపఁబడుచున్నది. ఆంధ్ర వాఙ్మయతత్త్వమునకు భిన్నమైన ప్రమాణము ననుసరించి ఆ వాఙ్మయమును బరిశీలించుట వాఙ్మయతత్త్వమును గ్రహించుటకుఁ బ్రయోజనకరము గాఁజాలదు.

సంస్కృత వాఙ్మయాధారముల ననుసరించి వికసించిన యాంధ్ర వాఙ్మయమును సంస్కృత లక్ష్యలక్షణప్రమాణముల ననుసరించి పరి

శీలించుట ప్రయోజనకరము. ఆంగ్లవాఙ్మయ ప్రమాణముల ననుసరించి విమర్శించుట విషయావగాహనమునకు సాధనముగాదు. సంస్కృత సాహిత్యమునకు లక్ష్య మాధ్యాత్మికము. ఆంగ్ల సాహిత్యమునకు లక్ష్య మాధిభౌతికము. విమర్శకులకు భారతీయ సాహిత్యలక్ష్యము భావమునందును, ఆంగ్లసాహిత్యలక్ష్యము రూపమునందును లగ్నమగుచున్నవి. ఆరూఢమైన భారతీయ సాహిత్యసంస్కారముగల పండితులు భారతీయ సాహిత్యములను విమర్శించుట కర్హులుగ నున్నారు. అట్టి యధికారులుగాని స్వదేశ విదేశ పండితుల విమర్శనలు భారతీయ సాహిత్య హృదయమును గ్రహించుటకు సాధనములు గాఁజాలవు. ఆంధ్రవాఙ్మయవికాస మీ లక్ష్యముతో నిందు సింహావలోకనము చేయఁబడును.

సంస్కృత వాఙ్మయమునందుఁ గావ్యమును వాఙ్మయమునకు హృదయముగ లాక్షణికులు పరిగణించిరి. కావ్యములు కాలాంతరమున భిన్నరూపములను దాల్చినను వాఙ్మయతత్త్వమును గ్రహించుటకుఁ గావ్యతత్త్వమును గ్రహించుట పరమసాధనముగ నున్నది. వాఙ్మయపరిణామమును భాష, భావము, రచన, రూపము, రసము విశదము చేయుచున్నవి. కావ్యములందును, నితర రచనలందును నీవిభాగములు వాఙ్మయపరిణామమునకు వినియోగపడిన విధమును వాఙ్మయపరిశీలనము తెలుపుచున్నది.

ఆంధ్రవాఙ్మయము భిన్న యుగములందు స్వజాతీయ విజాతీయ విజ్ఞానముల ప్రాబల్యముల కనురూపముగ వికసించిన విధమును వాఙ్మయ రచనలు విశదము చేయుచున్నవి. వేదములు, వేదాంగములు, పురాణేతిహాసములు నితర భారతీయవాఙ్మయములకు వలె ఆంధ్రవాఙ్మయమునకును మూలాధారములుగ నున్నవి.

ప్రాచ్య పండితులును, పాశ్చాత్యపండితులును కావ్యలక్ష్యమును, కావ్యప్రయోజనమును భిన్నమార్గముల నిర్ణయించుచున్నారు. వేదము లపౌరుషేయములు. వేదాంగములు—శిక్ష, కల్పము, వ్యాక

రణము, నిరుక్తము, జ్యోతిషము, ఛందస్సు వేదార్థనిర్ణయమున కేర్పడిన పౌరుషేయశాస్త్రములు. వైదికధర్మతత్త్వములను వేదాంగములద్వారా పురాణములు వ్యక్తముచేయుచున్నవి. వేదమంత్రములందుఁ గల గాథలు పురాణములందు విస్తృతములై దైవత్వము మానవత్వమునందును, అపౌరుషేయము పౌరుషేయమునందును బ్రత్యక్షముచేయుచున్నవి. వేదములం దాహూతులైన దేవతలకుఁ బురాణములును, ఉపపురాణములును నేర్పడినవి. ఋగ్వేదమునందు వర్ణింపఁబడిన వసిష్ఠవిశ్వమిత్రులు, వినతాకద్రువలు, అగ్నివరుణేంద్రాదులు, బ్రహ్మవిష్ణు రుద్రసోమాది దేవతలు పురాణములందు నూతనవికాసమును బొందినవిధమును పురాణగాథలు వెల్లడి చేయుచున్నవి.

సంస్కృత వాఙ్మయము

సంస్కృత వాఙ్మయము ప్రపంచ వాఙ్మయములం దతిప్రాచీనమైన వాఙ్మయము. లోకమాన్య బాలగంగాధర తిలకుగారు ‘ఓరియను’, ‘ఆర్యుల ఉత్తరధ్రువవాసము’ అను గ్రంథములందు వేదకాలమును ౮౦౦౦ ఏరిళ్ల కుఁ బూర్వముగ నిర్ణయించిరి. జేకోబీ పండితుఁడును తిలకుగారి సిద్ధాంతముల నంగీకరించి ౬౦౦౦ ఏరిళ్లకుఁ బూర్వముగ సిద్ధాంతీకరించెను. ఆర్యుల మెక్కోనలుగారు ౩౫౦౦ సంవత్సరములుగ నిర్ధారణ చేసిరి. బైబిలు కాలప్రణాళికయందును, గ్రీకువాఙ్మయాధిక్యమునందును విశ్వాసముగల పాశ్చాత్య పండితులు వేదకాలనిర్ణయమునందు సంకుచితాభిప్రాయములను గలిగియుండుట సహజముగ నున్నది. ఈజిప్టు, అసిరియ, చాల్డియ, సింధు, గ్రీసు మొదలగు ప్రాచీనసామ్రాజ్యముల చరిత్రములు భారతీయవిజ్ఞానము యొక్క ప్రాచీనత్వమును విశదముచేయుచున్నవి. సింధులోయందు బయల్పెడలిన మోహంజోదారో జీర్ణనగరములు ౫౩౦౦ ఏరిళ్లకుఁ బూర్వము వర్ధిలినటులు సర్ జాన్ మార్షలుగారు నిర్ణయించుచున్నపుడు వేదయుగప్రాచీనత్వము స్థిరపడుచున్నది. వేద

కాలము ౧౦,౦౦౦ ఏండ్లైనను, ౪,౦౦౦ ఏండ్లైనను వైదిక విజ్ఞానము మానవధర్మవికాసమునందు నిరుపమానముగనున్నది. వైదికవిజ్ఞానము వేదాంతమును, జాఢమతమును, శైవవైష్ణవభక్తిని లోకమునకుఁ బ్రసాదించినది.

పురుష ప్రకృతिसంయోగవిలసితమైన విశ్వమునందుఁ బురుషవికాసమును, బ్రకృతివికాసమును విశ్వకల్యాణమునకు సాధనములుగ నున్నవి. ప్రకృతిసౌందర్యము, ప్రకృతిగాంభీర్యము, ప్రకృతి వైచిత్ర్యము, ప్రకృతి బీభత్సము మానవుల సుఖదుఃఖములకుఁ గారణమగుచు జిజ్ఞాసకు సాధనమగుచున్నవి. మానవజిజ్ఞాస వేదవేదాంత పురాణేతిహాస కావ్యనాటకశాస్త్రకళాదుల భావరూపముల వాఙ్మయ నిర్మాణమునకు సాధనమగుచున్నది. లోకమునందలి వివిధములైన వాఙ్మయముల పరిశీలన మీ తత్త్వార్థమును వెల్లడిచేయుచున్నది. భారతదేశ భాషావాఙ్మయములకు సంస్కృతవాఙ్మయమే మూలాధారముగ నున్నది. ప్రాచీనకాలమునందలి ప్రాకృత వాఙ్మయములకును, వర్తమానకాలమునందలి దేశభాషా వాఙ్మయములకును సంస్కృత వాఙ్మయమే మూలాధారముగనున్నది. సంస్కృతవాఙ్మయము దేశభాషా వాఙ్మయములకు మహాపకారమును శేసినటులు మహాపకారమును గూడఁ జేసినది.

చతుర్వేదములు క్రీస్తుశకమునకు ౫౦౦౦ ఏండ్లకుఁ బూర్వమే పూర్ణస్వరూపమును బొందినవి. వేదాంగములు—శిక్ష, కల్పము, ఛందస్సు, నిరుక్తము, వ్యాకరణము, జ్యోతిషము—క్రీస్తుశకమునకు ౧౦౦౦ ఏండ్లకుఁబూర్వమే రచింపఁబడినవి. పూర్వోత్తరమీమాంసలును నాకాలమునకే ఏర్పడినవి, ధర్మ శాస్త్రములు క్రీస్తుశకమునకు ౪౦౦ ఏండ్లకుఁబూర్వమే రచింపఁబడినవి. భారతరామాయణములు క్రీ. శ. ౫౦౦ ఏండ్లకుఁ బూర్వమే రచింపఁబడినవి. అష్టాదశపురాణములు, కావ్యములు, నాటకములు, లక్షణగ్రంథములు క్రీ. శ. ౭౦౦ ఏండ్ల లోపలఁ బరిపూర్ణతను బొందినవి. అపారమైన

సంస్కృతవాఙ్మయము సారస్వతోపాసకులకు సిద్ధముగ నున్నను బ్రజాసామాన్యమునకు దురారాధ్య మైనది. చతుర్దశ విద్యలును బ్రాహ్మణాధీనమునం దుండినవి. బ్రాహ్మణేతరుల కీవిద్యలు నిషిద్ధములై దుర్లభములుగ నుండినవి. బ్రాహ్మణపోషకులైన క్షత్రియులకును సీవిద్యలు దుర్లభములై యుండెను. విశ్వామిత్రుఁడు బ్రహ్మర్షియగుటకుఁ బడిన పాట్లు విద్యోపార్జనమునందు బ్రాహ్మణేతరప్రజలకుఁ గల ప్రతిబంధకములను విశదముచేయుచున్నవి.

వేదములు, వేదాంగములు కాలక్రమమున జ్ఞానప్రతిపాదకములైనను, అవి కేవలము కర్మప్రతిపాదకములై జనసామాన్యమునకు నిరుపయోగములుగ నుండెను. కర్మాధికారము లేని ప్రజాసామాన్యమునకుఁ గర్మకాండ యంతయు నయోమయముగ నుండెను. కర్మాధికారులైన బ్రాహ్మణులకును గర్మకాండ దురవగాహమై, దురారాధ్యమైనది. వైదికమతములందును, శ్రౌతమునందును శాఖాభేదము లేర్పడినవి. కర్మాధికారము గల క్షత్రియాదులకైనను బ్రాహ్మణసహాయము లేక కర్మానుష్ఠానము జేయుట కవకాశములు లేక వారియందుఁ బ్రతిఘటనము బయలుదేరినది. కర్మవేత్తలైన బ్రాహ్మణులకును ననంతమైన కర్మకాండ మయోమయమై పురుషార్థమునకు నిరర్థకమైనది. నిరుక్త కాలమునకే వేదవోదితమైన కర్మకాండ దుర్గమమైనది. వేదకాలాంతమునందుఁ గర్మకాండ దుస్తరమై జ్ఞానమార్గ మారంభమైనది. వేదాంతములైన ఉపనిషత్తులు జ్ఞానమార్గమును బ్రతిపాదించినవి. క్షత్రియులైన జనకాదులు రాజయోగులై, బ్రాహ్మణోత్తములైన శుకాదులకు వేదాంత తత్వోపదేశములను జేయుటకు సమర్థులైరి. వైదికకర్మాధికారులైన బ్రాహ్మణులకును, వైదికకర్మాధికారములేని బ్రాహ్మణేతరులకును వేదవేదాంగములు పురుషార్థసిద్ధికిని, జీవయాత్రను సుఖప్రదము చేయుటకును నిరుపయోగములైనవి. బ్రాహ్మణపండితులకుఁ బ్రజాహృదయమునందుఁ బ్రవర్ధమానమగుచున్న జ్ఞానతృప్తి నుపశమించఁజేయుట యని వార్యమైనది. ఈ మార్గ మవలంబించనియెడల రాజ్యములేని రాజు

వలె బ్రాహ్మణ మతము నిరర్థకము కాఁగలదు. ధర్మపరాయణులైన కొందఱు బ్రాహ్మణులును, రాజులును స్వధర్మనిర్వహణమునకుఁ బూనుకొనిరి.

పండితులు ప్రజలను జ్ఞానవంతులను జేయుటకుఁ బురాణములను గల్పించిరి. భారతరామాయణములు ప్రజలను జ్ఞానవంతులను జేయుటకు రచింపఁబడినవి. వేదవ్యాస విరచితములైన పురాణాది గాథలను సూతుఁడు శౌనకాది మహామునులకు వినుపించుచుండెను. వైదిక పౌరాణికగాథలు కావ్యరూపములను దాల్చినవి. కావ్యరూపమునఁ బ్రజలకు జ్ఞానోపదేశమును జేయుటకు పండితులు ప్రయత్నించుచుండిరి. వేదములు, పురాణములు, శాస్త్రములు, కావ్యములు విజ్ఞానవ్యాసమునకు విద్వాంసులకు వినియోగపడినను బ్రజాసామాన్యమున కీవిజ్ఞానము దుర్లభముగ నుండెను. వైదిక భాష, సూత్రభాష, పౌరాణికభాష, కావ్యభాష మహాపండితులకే దుర్గాహ్యముగ నుండినపుడు సామాన్యులమాట విచారింప నవసరమే లేదు.

విజ్ఞానసంపాదనమునకును, విజ్ఞానవ్యాసమునకును దీక్షను బూనిన మహర్షి కులము క్షీణించినది. బ్రహ్మర్షులకు విజ్ఞానోపాసన దీక్ష నశించినది. బ్రహ్మర్షి కులములు నామమాత్రావశిష్టములైనవి. ప్రజాహృదయమునందు విజ్ఞానతృష్ణ వర్ధిల్లినది. ప్రజల జ్ఞానతృష్ణను దీర్చుట కపారమైన సంస్కృతవాఙ్మయ మున్నను దానిని గ్రహించుటకుఁ బండితులకును, ప్రజలకును సాధ్యముగాకుండెను. బ్రాహ్మణ పండితులు వేదవేదాంగములను గోఁష్ఠముగ నుంచిరి. ఇవి గురుముఖముననే యభ్యసింపఁదగినవి. వేదాధ్యయనము, వైదికకర్మలు బ్రాహ్మణులకు మాత్రమే సాధ్యములు. ఆరంభమనందుఁ జైతన్యప్రదమైన వైదికకర్మకాండ సూత్రయుగమునాఁటికి నిశ్చేష్టతను పహించినది. పురుషార్థమునకు సాధనములైన వైదికకర్మలు ధర్మార్థకామములకు విముఖత్వమును బూనినవి. వేదాంతమునకు

సాధనములైన వైదికకర్మలు జడము లైనవి. జిన బుద్ధాదులు కర్మకాండను ధర్మపరముచేసి ప్రజాహృదయమును చైతన్యోజ్యస్వలము చేయుటకు సమకట్టిరి.

జినుడు, బుద్ధుడు పండితపామరులకు దుర్గమమైన సంస్కృతి భాషను విడిచి సుగమమైన వాడుకభాషయందు వారి ధర్మోపదేశములను జేయుట కుపక్రమించిరి. దేశభాషయందు వాఙ్మయనిర్మాణ మారంభమై సంస్కృతవాఙ్మయ విజ్ఞానము నవరూప భావముల సులభముగ ప్రజాహృదయము నావహించినది. పాలీభాషయందు ధర్మపదము, బుద్ధజాతకములు మొదలగు గ్రంథములు విరచితములై, ప్రజాసామాన్యమునకు ధర్మపరిజ్ఞానము సుకరమైనది.

విక్రమార్క హర్ష వర్ధన భోజరాజాదుల కాలమునందు సంస్కృతవాఙ్మయము పునరుద్ధృతమై ప్రాకృతవాఙ్మయమును గొంతవఱ కరికట్టినను జైనబౌద్ధ మతాచార్యు లవలంబించిన దేశభాషాదరణము వివిధ ప్రాంతములందును స్థిరపడినది. వివిధములైన దేశభాషలందుఁ బ్రజావికాసమునకు సాధనములైన దేశభాషా వాఙ్మయనిర్మాణము లారంభములైనవి. ప్రభువులు, పండితులు, పామరులు దేశభాషల పట్ల నాదరణమును బూని సంస్కృత విజ్ఞానమును దేశీయవాఙ్మయస్వరూపమునఁ బరివర్తనముచేయుట కుపక్రమించిరి. ఈ పరివర్తనమునందును వేదములు, వేదాంగములు దుర్గమములైన దుర్గములుగనే యుండెను. దేశభాషా వాఙ్మయము లన్నియు సామాన్యముగఁ బురాణేతిహాస కావ్యముల యనువాదములతో నారంభమైనవి. సంస్కృత వాఙ్మయము దేశభాషా వాఙ్మయములకు సిద్ధాంతమును సమకూర్చి మహోపకారమును జేసినను వాని సహజవికాసమునకుఁ గొంత ప్రతిబంధకముగ నేర్పడినది. పండితులును, ప్రజలును సహజమై సచేతనమైన దేశీయభాషా సంప్రదాయములను, ప్రజావాంఛలను ననుసరించుటకు బదులు పురాతనమై, చిరకాలప్రతిష్ఠితమైన సంస్కృత

వాఙ్మయము ననుకరించుచు నిర్మాణకౌశలమునకు భంగమునుగలుగఁ జేసిరి. ప్రాకృతవాఙ్మయములందును, ద్రవిడవాఙ్మయములందును భాష, భావములు, ఛందస్సు, రచనలు తద్భవ తత్సమ ప్రాయములై ప్రబలినవి. సంస్కృతమునకును, దేశభాషలకును జరకాలమునుండియుఁ గలుగుచున్న సంరంభమునందును, సంస్కృతమునందును సంస్కృతభాషాప్రతిభయే దేశీయవాఙ్మయములం దెల్లెడలను గోచరమగుచున్నది. పండితులు సామాన్యముగ సంస్కృతభాషాప్రియులు ; సంస్కృతవిజ్ఞానప్రియులు. సామాన్యప్రజలు సహజమైన దేశభాషాప్రియులు. ఇది ప్రకృతి ధర్మము ; కాలప్రభావము. పండితులుగాని, ప్రజలుగాని నిదాహ్తులుగారు. భారతీయవిజ్ఞానవాఙ్మయములందు సంస్కృత విజ్ఞాన వాఙ్మయముల ప్రతిభ భిన్న కాలములందు భిన్నరూపముల నెల్లప్పుడును వ్యక్తమగుచునే యున్నది. దేశభాషల వాఙ్మయవికాసమున కెన్నియవాంతరములు, విఘ్నములు, విఘ్నములు గలిగినవో దేవున కెఱుక! అయినను సజీవములైన దేశభాషావాఙ్మయములు స్వయంవ్యక్తిత్వమును గలిగి వర్ధిల్లుట ప్రకృతిధర్మము.

క్రీస్తు శకమునందలి ఏడేనిమిదిశతాబ్దములకు సంస్కృత వాఙ్మయమునందు నిర్మాణదక్షత క్షీణించినది. జైన బౌద్ధమత బోధకులు ౮౦౦ ఏండ్లు వారి బోధలను దేశభాషలందుఁ జేయుచు దేశీయ వాఙ్మయరచనలను జేయుటకుఁ దోడ్పడుచుండిరి. కుమారిలభట్టును, శ్రీశంకరాచార్యులును నేడేనిమిది శతాబ్దములందు జైనబౌద్ధమతములను శిథిలముచేసి వైదికమతమునకును, సంస్కృతసంస్కారమునకును దిరిగి యుత్తేజమును గలుగఁజేసిరి. వైదికమతప్రియులైన రాజులు శంకరదండయాత్రకుఁ దోడ్పడి పడిపోవుచున్న వైదికమతధ్వజమును దిరిగి ప్రతిష్ఠించిరి. కాని ఈ యుత్తేజము వైదికమతసంరక్షణమునకుఁ గొంత వినియోగపడినను బ్రజాప్రయోజనములకు, వాఙ్మయప్రయోజనమునకును విశేషముగ వినియోగపడలేదు. సంకుచితమైన వైదికకర్మమార్గము పండితపామరులకు జీవయాత్రయందు

విముఖత్వమును గలుగఁజేసినది. దుర్గమమైన జైనబౌద్ధధర్మమార్గము పండితపామరులకు జీవయాత్రయందు విరక్తినిగలుగఁజేసినది. ప్రజలకు జీవయాత్రయందుఁ గలిగిన విముఖత్వమును బోఁగొట్టి యనురక్తిని గలుగఁజేసి పురుషార్థసిద్ధిని బడయుటకు భక్తిమార్గము ప్రముఖమైనది.

శ్రీశంకరాచార్యులు వైదికధర్మప్రతిపాపనము జేసినను వారి రచనలు భక్తిమార్గ ప్రభావమును సువ్యక్తము చేయుచున్నవి. వేదోక్తమైన కర్మమార్గము దురారాధ్యమై నిరర్థకమైనది. జైనబౌద్ధమత ప్రతిపాదితమైన ధర్మమార్గము దురారాధ్యమై సంకరమైనది. కర్మమార్గము, జ్ఞానమార్గము, ధర్మమార్గము పండితులకు సుగమములైనను బ్రజాసామాన్యమునకు దుర్గమములై వారి హృదయానందరస ప్రవాహమును శుష్కింపఁజేసినవి. ప్రజాహృదయమునం దానందరసోదయమై దేశము, ప్రజలు వర్ధిలుటకుఁ బ్రజాహృదయమున కనుభవ సిద్ధమైన దేశీయ భాషావాఙ్మయ నిర్మాణము లవసరములైనవి. ఈ నిర్మాణములకు జీవకళను సజీవమైన భక్తిమార్గము సమకూర్చినది. ఇది కాలప్రభావము. పండితులకును, ప్రభువులకును ప్రజాసంకల్పము నాఁపుట దుష్కరమై ప్రజాహితార్థము గాకపోయినను దమ కీర్తి కొఱకై నను దేశీయవాఙ్మయ నిర్మాణమునకుఁ బూనుకొనవలసిన యవసరము గలిగినది. ప్రపంచమునందు సర్వకాల సర్వావస్థలయందును స్వప్రయోజనపరాయణులవలెఁ ద్యాగశీలురును గలుగుచుందురు. అట్టి త్యాగమూర్తులే చిరంజీవులై ప్రజాదరణమునకుఁ బాత్రులగుచున్నారు. క్రీస్తుశకము తొమ్మిది పదితొమ్మిది ముందు భరతవర్షమున నవయుగ మారంభమయినది. దేశభాషావాఙ్మయములు పల్లవించుట కారంభించి క్రమవికాసమును బొందినవి. ఆంధ్ర కర్ణాటక మహారాష్ట్ర ఖూర్జర వంగ హిందీ వాఙ్మయములు సామాన్యముగఁ బదవశతాబ్దము తరువాతనే వృద్ధిబొందినవి. ఈ సంగతినందర్భములను గనుఁగొనుట యితర దేశభాషావాఙ్మయముల చరిత్రలకువలె నాంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రమునకును సత్యంతావశ్యకముగ నున్నది.

3

అజ్ఞాతయుగము

ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రయం దజ్ఞాతయుగ మాంధ్రరాజుల కాలము నుండి నన్నయభట్టారకుని కాలమువఱకును వ్యాపించియున్నది. ఆంధ్రరాజుల శాసనములన్నియుఁ బ్రాకృత భాషయందుఁ గలవు. నాసిక, నానాఘాటు, అమరావతి, నాగార్జునకొండ మొదలగు స్థలములలోని శాసనములు సామాన్యముగఁ బ్రాకృత భాషయందుఁ గలవు. ఆశాసనములలోని విషయములు దానధర్మములకు సంబంధించి యున్నవి. ఈ శాసనము లాంధ్రావనికి సంబంధించినవైనను నాంధ్రవాఙ్మయమునకు సంబంధించినవి గావు.

ప్రాకృత శాసనములు

ఈ శాసనము లాంధ్రహృదయ భావాంకురములను గనుఁగొనుటకు మాత్రమే వినియోగపడఁగలవు. పల్లవుల శాసనములు సామాన్యముగఁ బ్రాకృతసంస్కృతములందుఁ గలవు. విష్ణుకుండి వంశజుల శాసనములు సంస్కృతమునం దున్నను దెలుఁగుపదములు గన్పడుచున్నవి. ఆ శాసనములం దాంధ్రవాఙ్మయాంకురములు పొడగట్టుచున్నవి. చాళుక్యరాజుల శాసనములు సంస్కృతాంధ్రములందుఁ గలవు. ఆశాసనములందలి విషయములును దానధర్మములకు సంబంధించియున్నవి.

ఈశాసనములందు దేశీయవాఙ్మయము బీజరూపమున గోచరమగుచున్నది. శాసనములందుఁ బద్యగద్యరూపమున వాఙ్మయాంకురములు గనుపడుచున్నవి. రగడ, మధ్యాక్కర, సీసము మొదలగు పద్యములు నన్నయకుఁ బూర్వమే వాడుకయందున్నటులు శాసనములు దెలుపుచున్నవి. కాని ఆపద్యములందు రచించిన గ్రంథము లేవియుఁ గానరాకున్నవి. శ్రీయుత వంగూరి సుబ్బారావుగారు వారి యాంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రమునందు నన్నయకుఁ బూర్వమునందుండిన యాంధ్రవాఙ్మయము నశించుటకుఁ గల కార

— మచ్చనకు మూడు ప్రాకృత శాసనములు —

౧

నాసిక గుహలలోని శాసనము

[ఈ శాసనము నాసిక గుహలలో 2-వ గుహలోని వసారా తూర్పుగోడమీద ఉన్నది. ఈ నాసికగుహలలోని ఆంధ్రరాజుల ప్రాకృతశాసనములకు 'సినాస్త్రి' పండితుడు 'ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా' ఎనిమిదవ సంపుటములో అర్థవివరణములతోను, పాఠభేదములతోను బ్రకటింపెను. ఆంధ్రుండియే ఈ శాసనసూతము గైకొనఁబడినది.]

౧. సిద్ధం సెనాయె వెజయంతియె విజయఖదా వారా గొవధనస బెనాకటక స్వామి గొతమిపుత్రో సిరిసదశి.

౨. ఆనపయతి గొవధసె అమచ విజ్ఞాపాలిత గామె అపరకఖిడియె య భేతం అజకాలకియం ఉపభదతెన ధూతం నివతన

౩. సతాని బె ౨౦౦ ఎత అమృతైత నివతణ సతాని బె ౨౦౦ ఇమెస పవతి తాన తెకి రసిణ వితరామ ఎతస చస భేతస పరిహార

౪. వితరామ అపవెస అనొమస అలొణఖాదక అరకసనియిక సవజాతపారి హారిక చ ఎతహిన పరిహారహి పరిహార్. హి

౫. ఎతె చస భేతపరిహార్. చ ఎథ నిబభాపెహి అవియెన ఆణతం అమచెన సివగుతెన చ్చతో మహాసామియెహి ఉపరభితో

౬. దతా పటికా సవచ్చరె గా వాసపభె ౨ దివశే ౧ తాపసెన కటా.

౨

జగ్గయ్యపేట స్తూప శాసనము

[ఈ శాసనము జగ్గయ్యపేట స్తూపపు రాళ్ళమీదఁ జెక్కఁబడి యున్నది. దీనిని బూలరుదోర గారు 'ఇండియన్ ఆంటిక్వరీ' పత్రిక ౧౧-వ సంపుటము (౧౮౮౨) లోఁ బ్రకటించిరి. బర్జెస్ దోర గారు తమ 'అమరావతి, జగ్గయ్యపేట స్తూపములు' అను గ్రంథములో దీనిని దిరిగి ప్రకటించిరి. ఇక్కడఁ బొందుపఱచిన శాసనపాతము బర్జెస్ దోర గారిది.]

౧. సిద్ధమ్ తాళ్లో మాధరిపుతస ఇఖామణం సిరివిర పురిసదతస సంవచ్చర ౨౦ వాసాపఖం ౮ దివసం

౨. ౧౦ క (౦) మాకరతె ఇవతూరె ఆవెనిస నాకచందసపుతో గామె మహా తాండు రూరె ఆవెససి

౩. సిధణ్ణో ఆపణో మాతరం నాగిలనిం పురతో కతూనం ఘరనిం చ సముద నిం బాలకం చ మూలసిరిం

౪. బాలికంచ నాకబుధనికం భతుక (౦) చ బుధనికం తన ఘరనిం చ కని
కం బాలకా చ నాగసిరి చంద

౫. సిరి బాలికం య సిగధనిక (౦) ఎవ (౦) నాతి మిత సంబధివగెన సహా
గామె వెలిగిరి యం భగవతో

౬. బుధస మహాచెతియపువాదరె ఆయక - ఖంభె ౫ సవనియుతె అపహోదేయ
ధమ్మం సవసతానం హి

౭. తనుఖాయ పటిథాపిత తి

3

కృష్ణాజిల్లా అల్లూరిలోని శాసనము

[ఈ శాసనము కృష్ణాజిల్లా నందిగామతాలూకా అల్లూరులో నొక శిలా స్తంభముపైఁదఁ జెక్కఁబడియున్నది. శాసనముయొక్క అద్వంతములు గల శిలా భాగము విరిగిపోయి కానరాలేదు. అక్షరములన బట్టి ఇది క్రీ. శ. రెండవ శతాబ్ది నాఁటిదిగఁ దోఁచును. మనకు దొఱకిం శాసనభాగమున రాజుపేరు లేదు. ఇందు భార్య లోను, కోడలిలోను వచ్చి 'మహాతలవరుఁ' డనునతఁడు చేసిన దానధర్మములు వర్ణితము లైనవి. దీని ప్రతిబింబమును, ఇందలి సారాంశమును (ఇంగ్లీషున) చెన్నపురి శాసన శాఖవారు ౧౯౨౩-౨౪ వ సంవత్సరిక నివేదికలోఁ బ్రకటించియున్నారు. శాసన పాఠము శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగా రిచ్చినది.]

౧. ...ల [నే మట] వ [సచ]

౨. సరామె విహోగో దేయధమ పరిచా

౩. నిగలసిమాయ వెతరకుళో న

౪. తిభేత సారసపాపికల సిమాయ

౫. నివతనాని రాజదతిని చారత మధ (?)

౬. పటసిమాయ బతిసనివతనాని రా

౭. . పురసిమాయ చసవిస. నివతనా న

౮. ట లస గావిస పచసతాని చొయతి బలివా.

౯. సకటాని పెసరుపాని దాసిదాస సచతాల.

౧౦. కుభికటాహ సచతరి లాహియెబె కటాహోని కంస (?)

౧౧. సభాయనాని చతరి వదాలాభి కారో కరోడాయెయె

౧౨. క దివికాయెచ అతరగిరియపిచ హాకతళాకా

౧౩. కాహాపనా నచ పురానం సహసం అఖయ నివ

౧౪. ఎస మహాతలవరస దేయధమ పరిచాకొ

౧౫. అతపేటతరపసె బాపన నివతనాని

౧౬. ఎతస భారీయస సపుతకస సనసకస

౧౭. అయిరాన పువసెలియన నిగాయస

ణములు బ్రాహ్మణాభిమానము, మతకలహములు నని నిర్ణయించిరి. జైనులును, బౌద్ధులును వారి మతధర్మవ్యాపనము నారంభమునందు పాలీతెలుగు భాషల ముఖమునఁ జేసియుందురు. జైనబౌద్ధమతబోధకులు సామాన్యముగ సంస్కృతపండితులైయుందురు. వారు మతబోధను బోధరూపముననే శిష్యులకుఁ జేయుచుండిరి. ఇదియే ప్రాచీన గురుకులసంప్రదాయము. వారు తెనుఁగునందు మతబోధలఁజేసినను దెలుఁగుభాషయందు గొప్ప గ్రంథములను వ్రాయలేదనియే నమ్మఁదగియున్నది. అధర్వణాదులు వ్రాసిన వ్యాకరణగ్రంథ నామములను బట్టియు, నితరసాధనములను బట్టియు నాంధ్రవాఙ్మయ మున్నటు లూహింపఁదగినను గ్రంథసముదాయములేని యాచర్యవలనఁ బ్రయోజనము గలుగదు.

సంస్కృతపండిత్యమే గౌరవప్రదమని తలఁపఁబడు యుగము నందుఁ దెనుఁగువాఙ్మయము వర్ధిల్లుట కవకాశములు లేవు. సూత్రయుగమునుండి నేటివఱకును ఆంధ్రదేశమునందు సంస్కృతభాషాపండిత్యమును, వైదిక మతాభిమానమును నవిచ్ఛిన్నముగ నిలిచియే యున్నవి. ఆంధ్రపండితులు వ్రాసిన కొన్ని సంస్కృతగ్రంథముల నామములు ౨౨, ౨౩, ౨౪ పుటలయందుఁ బేర్కొనఁబడినవి. శ్రౌతసూత్రకారుఁడైన అశ్వలాయనుఁ డాంధ్రుఁడు. గృహ్యసూత్రములను, కల్పసూత్రములను, ధత్తసూత్రమును వ్రాసిన ఆపస్తంబుఁ డాంధ్రుఁడు. పదునాల్గవ శతాబ్దమునందు ఋగ్వేదభాష్యమును రచించిన సాయనాచార్యుఁడును నాంధ్రబ్రాహ్మణుఁ డను ప్రతీతి గలదు. సాంగోపాంగ వేదాధ్యయనసంపన్ను లాంధ్రదేశమునం దెందఱో నేడును గలరు. ఆంధ్రదేశమునందు జైనబౌద్ధమతములు వ్యాపించినను వైదికమతముగూడఁ బ్రబలియున్నది. పండితుల దృష్టి సంస్కృతముమీఁద నిలిచినటులు తెనుఁగుమీఁద నిలువలేదు. నన్నయకాలమునందైనను సంస్కృతపండితులకుఁ గల గౌరవము తెలుఁగుపండితులకు లేదు. ఆంధ్రవాఙ్మయము వర్ధిల్లినతరువాత వర్తమానకాలమునందును నాస్థితియే కొంతవఱకు నిలిచియున్నది. ప్రభువు

లకును, పండితులకును సంస్కృతముమీఁదఁగల గాఢాభిమానమే తెలుఁగువాఙ్మయ నిర్మాణమునకుఁ బ్రతిబంధకమైనది.

తెలుఁగుశాసనములు

సన్నయకుఁ బూర్వము తెలుఁగు వాఙ్మయ మెంతయున్నదో, ఏ స్వరూపమున నున్నదో, ఏల నశించినదో నిర్ణయించుటకుఁ దగిన యాధారములు లేవు. ఇంతవఱకును నుపలబ్ధములైన సన్నయకు వెనుకటి తెలుఁగు శాసనములవలన నీ విషయములు తేలుచున్నవి. ఈ శాసనపరిష్కర్తలు శ్రీయుతులు జయంతి రామయ్యపంతులు గారు, కొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావుగారు, మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మ గారు, వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు, తేకుమళ్ల రాజగోపాలరావు గారు మొదలగు పరిశోధకు లీవిషయములను వ్యక్తముచేసిరి. సన్నయకుఁ బూర్వ మాంధ్రవాఙ్మయమునందుఁ బద్యగద్యరచనలు గలవు. పద్యములు దేశీయఛందస్సునందు వ్రాయఁబడినవి. రగడలు, మంజరి, ద్విపదలు, నీసములు, మధ్యాక్కరలు, గీతములు, తరునోజలు శాసనములందు వాడుకయందుండినవి. ఈ పద్యములందు యతిప్రాస నియమము లున్నవి. సంస్కృతమునందువలె యతిస్థానము కేవలము విరతిమాత్రమే యకాటకాక ఆంధ్రమునందుఁ గ్లిష్టరూపమును గలిగి యున్నది. ఇది కర్ణాట తమిళ కావ్యములందువలె నాంధ్రకావ్యము లందును సహజముగ నేర్పడినది. ఈ పద్యముల ఛందస్సు మాత్రాగణబద్ధమని పరిశోధకులు నిర్ణయించిరి. సన్నయ దేశీయ ఛందస్సును సంస్కరించి యతిప్రాసలను స్థిరపఱచి ఆంధ్ర వాఙ్మయ వృక్షమునకు దోహదము నొసఁగెను. అకాలపు వాఙ్మయస్వరూపము ప్రజలు నేటికిని బాడెడు తందానపదములందును, భ్రమరగీతము లందును, పాటలందును గోచరమగుచున్నది.

భాష సంస్కృతపదములతోఁ గూడినను దేశీయముగ వెలసినది. శాసనములందును, పాటలందును, పదములందును గొన్ని సంస్కృతపదములు దొర్లినను తెలుఁగుమాటలే అధికముగ వాడఁబడినవి. శాసనకర్తలకుఁ గల సంస్కృతాభిమానము వారి వ్రాత

— నన్నయకుఁ బూర్వస్థ శాసనములు —

(మహాద్వీపమునకుఁ గాఁడు)

అక్షరములకి శాసనములకి

౧.[పుర ?]
౨.భూపాలకుణ్ణు [||*]
౩. పట్టంబుగట్టిన ప్రథమంబునేణ్ణు బలగవ్వంబు
౪. పుగ బైలేచి నేన. [||*] పట్టంబు గట్టిచ్చి ప్రభుం
౫. బట్టరంగు[||*] బ[చ్చి]న సామ[||*]త్త పదువతో
బోయ[||*]
౬. కోట్టంబు ల్వణ్ణెణ్ణుం గొణి వేంగినాణ్ణిం గొఱల్చియ
౭. త్రిభువనాంకుశబాణ నిల్పి [*] కట్టెపుదుగ్గంబు గడు
౮. బయల్సేసి కణ్ణుకు బ్బెజవాడ గావిచ్చె మెచ్చి [||*]
౯. పట్టరంగు పరమమహేస్వరుణ్ణు అదిత్యబటరని
౧౦. కి ఇచ్చిన భూమి ఎనుబాదిపుడల అట్లు పట్టునేల [||*]ద
౧౧. మృపురంబున దమ్మువులు[||*]విని రక్షిచ్చినవారికి అస్వ
౧౨. మేదంబున పలంబు [||*]గు [||*] *

నత్యాదిత్యచోళశాసనము*

(కడప మండలము)

౧. స్వస్తిశ్రీ చోళమ
౨. హారాజాధిరాజ ప
౩. [ర] మేశ్వర విక్రమాది
౪. [త్య] శక్తికొమరవి
౫. [క] మాదితులకొడు [కు]

* శ్రీ హెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారి పాఠము.

౬. [ళ] కాశ్యపగోత్రు
౭. [స్తు] శత్యదితుస్తు శిద్ధి [వే*]
౮. యురేనాన్జు ఏఱు [వే*]
౯. [యి] ఏళుచున్ది కొ [మ]
౧౦. [ఱి] పాఱరేవ [ళ]
౧౧. [మ్మ] కాశ్యపగో
౧౨. [త్రి] నికి ఇచ్చిన
౧౩. చిఱుంబూరి ఉత్త
౧౪. శతూపునదిశ
౧౫. . దు జగ్గిపొలగ [రు]
౧౬. సు ద [క్షి] ణదిశ
౧౭. ...పాఱ [మ]
౧౮. ఏనుమఱుత్రు [గా]
౨౦. నుతాగిరి దేని
౨౧. సల్పినవానికి
౨౨. [వే] గుళ్ళుపు వేసె
౨౩. ఱుపుళు వేవా [స్తూ]
౨౪. ఱునిల్పినం పుణ్య
౨౫. [ంబు] దినికి వక్రంబు
౨౬. వచ్చువస్తు పుత్రవ
౨౭. ద్య స్త్రీవద్యగో [వ]
౨౮. ద్య పచ్చమహా
౨౯. [పా]తక ష్చేసిన
౩౦. వానిలోకంబు
౩౧. [నున్దు] వాస్తు.

లందలి వర్ణక్రమమునందుఁ గనుపడుచున్నది. అనుస్వారమునకు బదులు ష్యాకరణయంత్రముగ ననునాసికముజే వాడఁబడినవి. శాసనములు గ్రాంథికభాషయందును, వాడుకభాషయందును గలవు. కొంతవఱకు ష్యాకరణయంత్రముగను నున్నవి; లిపి రేఖాకృతి నున్నది. వర్తూకాతమును దాల్చలేదు. భావములు శాసనములందు సర్వసామాన్యములు. శాసనములందు దానములు, భూములు, హస్తములు, దానవస్తువులు మున్నగు సామాన్య విషయములు మాత్రము వివరింపఁబడినవి. విశేషణములు సంస్కృతపదములుగ నేయున్నవి.

నన్నయకుఁ బూర్వమునందుఁగల తామ్రశాసనములను, శిలా శాసనములను సమగ్రముగఁ బరిశీలించుటవలన నజ్ఞాతయుగమునందలి ఆంధ్రభాషాస్వరూపమును నిర్ణయించుటకుఁ గొంత వీలు గలుగఁగలదు. ఆంధ్రసాహిత్యపరిచితువారు, ఆంధ్రదేశీయేతిహాస పరిశోధక మండలివారు, గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగారు, మల్లింపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు, వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిలుగారు మొదలయిన పరిశోధకులు చేసిన పరిశోధనము లమూల్యమైన ప్రయోజనమును సమకూర్చినవి. ఈపరిశోధన లంఘకారబాధురమైన యుగమునందుఁ దమకాంతలఁ బ్రసరింపజేసి ఆంధ్రవాఙ్మయంగములను సూక్ష్మరూపమున ద్యోతకము చేయుచున్నవి. సూక్ష్మంగములు పరిశోధనలవలన ఘోరరూపముగా స్ఫుటము కాఁగలవు. ఆంధ్రశాసన పరిశోధనల విషయమై ప్రభుత్వ మవలంబించుచున్న యలసత్వము సారస్వతోపాసకుల కనవ్యయమై నిరుత్సాహమును గలుగఁజేయుచున్నది. వందలకొలది శాసనములు శాసనపరిశోధక కార్యాలయమునందుఁ జిరకాలమునుండి నిద్రించుచున్నవి. శాఖాధికారులు ఆ శాసనముల పరిశోధనకు వెంటనే యేర్పాటులను జేసి పరిశోధకుల ప్రయత్నములను సార్థకముచేయుట ధర్మము.

శాసనముల విషయమై ప్రజలు చూపుచున్న విముఖత్వమును ననవ్యయముగ నున్నది. ప్రజలు తామ్రశిలాశాసనములను

పదనొకండవ శతాబ్దికి బూర్గుపు ఆంధ్రభాషాసనముల పట్టిక

జిల్లా	తాలూకా	గ్రామము	వలకము	రాజాసేను	కౌసల్యాలము
అనంతపురం	గుత్తి	కొండపల్లి	జాదామిచాళుక్య	విజయాదిత్య సత్కళయ శ్రీ ప్రివీవల్లభ	క్రీ. శ. పదవశతాబ్ది
"	"	దిమ్మగుడి	"	విక్రమాదిత్య సత్యాశయ పృథివీవల్లభ	క్రీ. శ. పదివశతాబ్ది
చిత్తూరు	మదనపల్లి	ముడవేడు	వైదుంబి (?)	క్రీ. శ. పదిమీదవశతాబ్ది (?)
"	"	వెలిగల్లు	"	గండ్రునేత్ర శ్రీ బయదుంబుమహారాజు	క్రీ. శ. పదిమీదవశతాబ్ది (?)
గుంటూరు	జాపల్లి	పాలపట్టు	"
"	ఒంగోలు	అద్దింకి	వేంగీచాళుక్య	[గుణకవిజయాదిత్య (?)]	క్రీ. శ. తొమ్మిదవ శతాబ్ది
నెల్లూరు	పొదిలి	బుడచుకాయలపాడు	చాళుక్య (?)	విష్ణువర్ధన	"
కడప	కమలాపురం	మాలెపాడు	చోళ	సత్యాదిత్య చోళమహారాజు	"
గుంటూరు	ఒంగోలు	ధర్మవం	చాళుక్య	విజయాదిత్య	"
"	"	"	"	భీమమహారాజు	"
"	"	మైలవరం	"
నెల్లూరు	కందుకూరు	కందుకూరు	వేంగీచాళుక్య ?	"
"	"	పెట్లూరు	క్రీ. శ. పదివశతాబ్ది
"	కనిగిరి	నరణనలపాడు	పల్లవ	బోదిరాజు	"
"	పొదిలి	విజానలపాడు	చోళ	తొండయరాజు ?	క్రీ. శ. పదివశతాబ్ది
కడప	కమలాపురం	చిలమకూరు	చోళ	"
"	"	మాలెపాడు	రాష్ట్రకూట	నిత్యవర్ష	క్రీ. శ. పదివశతాబ్ది

* పై కౌసల్యాలముల కొలము అక్షరస్వరూపము ననుసరించి నిర్ణయించినది.

దర్శనియోగము చేయుచు సపారమైన నష్టమును గలుగఁ జేయుచున్నారు. ప్రజలు శాసనములను గాపాడియు, నకలులను దీసియుఁ బరిశోధకుల ప్రయత్నములను సఫలముచేయుట పరమ ధర్మము.

౪

ఆదియుగము

క. మును మార్గకవిత దేశం-బున వెలయుఁ దేశికవితఁ బుట్టిని తెను

గును నిలిపి రంధ్రవిషయం-బునఁ జనఁ జాశ్చ్య గాజా మొదలుఁ బలువుర్.
(మహారసఃభఃము)

ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రయందుఁ బదునొకంకవ శతాబ్ద మొక పుణ్యఘట్టము. ఆంధ్రవాఙ్మయముయొక్క సువ్యక్తమైన యారంభము నన్నయభారతముతో నారంభమైనది. నన్నెచోడుని పద్య మి విషయమునే ధ్రువఃటచుచున్నది. వేంగీదేశాధీశుఁడు రాజరాజ నరేంద్రుఁడు ౧౦౨౨ మొదలు ౧౦౨౩ వఱకును రాజమహేంద్రవరము నందు రాజ్యముచేసెను. రాజరాజకాలమునందు దేశము ప్రశాంత స్థితియందుండినది. రాజేంద్రచోళుఁడు దిగ్విజయయాత్రను జేసి దక్షిణభాగమునందు శాంతిస్థాపన చేసెను. రాజేంద్రచోళుఁడు తన కుమార్తెను - అంగమ్మదేవిని రాజరాజున కిచ్చి పెండ్లిచేసి చోళ చాళుక్య రాజ్యములకు మిత్రత్వమును బలపఱచెను. రాజరాజుతల్లి కుండమాంబదేవి రాజేంద్ర చోళునకుఁ దోడఁబట్టువు. తూర్పు చాళుక్య వేంగీచోళ రాజ్యములకుఁ గల సంబంధబాంధవ్యములు రాజరాజుద్వష్టిని భారతాంధ్రీకరణమునకుఁ బ్రోత్సహించియుండును. తమిళ కర్ణాటక భాషలందు వాఙ్మయము లదివఱకే వికసించుచుండెను. ఆంధ్ర పండితులు వేంగీరాజ్యమును విడిచి కర్ణాటక రాజ్యము నందు గౌరవ పోషణములను బడయుచుండిరి. పంపయ్య బ్రహ్మణ్యమును, వేంగీ దేశమును వదలి కర్ణాటకమునకుఁ బోయి ౯౪౧ సంవత్సరమునందు పంపభారతమును రచించెను. రాజేంద్రచోళుని

కాలమునందుఁ దమిళ శైవభక్తులు వాఙ్మయాభ్యుదయమును జేయుచుండిరి. భారతము తమిళసంఘములందుఁ బౌరాయణగ్రంథముగఁ జోళరాజులు నియమించిరి. ఈ పరిస్థితులందు ధర్మదయార్ద్ర నిబద్ధ బుద్ధిగల రాజరాజనరేంద్రుఁడు నన్నపాద్యుని దెనుఁగుభారతరచనను జేయఁగోరుట రాజప్రవృత్తికిఁ జగియున్నది.

క. బహుభాషల బహువిధముల - బహుజనములవలన వినుచు భారతబద్ధ
స్పృహ లగువారికి నెప్పుడు - బహుయాగంబులఫలంబు సరమార్గ మగున్.
(భార. ఆది. ౧-౧౭)

అందులకు నన్నయభ ట్టంగీకరించుచు సవినయముగఁ దెలిపిన భావము లా కవివర్యుని వినయవిధేయతలకు నిదర్శనములుగ నున్నవి.

చ. అమలినతారకాసముదయంబుల నెన్నను సర్వవేదకా
స్త్రముల యశేషపారము ముదఁబునఁ బొందను బుద్ధిభాషుని
క్రమమున దుర్దహధజల సౌరవభారతభారతీసము
ద్రముఁ దఱియంగ నీడను విధాతృ క్షునను శేరఁ బోయినే ?
(భార. ఆది. ౧-౧౮.)

నన్నయభట్టు తన కాంధ్రభారతమును వ్రాయుటకుఁ గల ప్రతిభ నాతఁడే పృథ్వీముగ నొక పద్యమునఁ దటస్థునివలెఁ బ్రథమ పురుషమందు వివరించెను.

కీ. తన కులబ్రాహ్మణు నమరత్తు నవిరళసహామతత్పరు విప్రుఁకన్ధ
కాసను సంహితభ్యాసు బ్రహ్మాండాది నానాపురాణ విజ్ఞానసరళుఁ
బ్రాహ్మ నాపస్తంబనూత్రు మద్దలగోత్రజాను సద్వినుతావదాతచరితు
లోకజ్ఞ సభయభాషాకావ్య రచనాకీర్తిభితు సత్ప్రతిభాభియోగ్యు
నిత్యసత్యవచను మత్యమరాధిపా - చార్య సుజను నన్నపాద్యుఁ జూచి
పరమధర్మవిదుఁడు పరిచకు కావ్యయాభరణుఁ డిట్టులనియెఁ గరుణతోడ.
(భార. ఆది. ౧-౧౯.)

నన్నయకు భారతకావ్యరచన కవసరమైన ప్రతిభయంతయుఁ గలదు. ఆయన జపవకోతుతత్పరుఁడు, విప్రులశ్రద్ధాకాసనుఁడు, వేదా

ధ్యయన నిరతుఁడు; పురాణవిజ్ఞాననిరతుఁడు; లోకజ్ఞుఁడు; ఉభయ భాషాకాన్యరచనాభిశోభితుఁడు; నిత్య సత్యవచనుఁడు.

ఈపద్యమునందలి 'తనకుఁ బ్రాహ్మణుఁ' అను పదము వాద ప్రతివాదములకుఁ గారణమైనది. శ్రీయుతులు బుర్రా శేషగిరిరావు గారు, చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు, కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రి గారు మొదలగువారు దానికి విచిత్రార్థములను గల్పించిరి. నన్నయ డ్దత్తీయ బ్రాహ్మణుఁడు, డ్దత్తీయనియోగి, వైదికపురోహితుఁడు, నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు మొదలగు సిద్ధాంతములు వెలువడినవి. ఈ సిద్ధాంతములను ఖండించుటయు, సమర్థించుటయును సాధ్యము. నిజస్థితి యేదో మాత్రము తెలియకున్నది. 'తన కుఁబ్రాహ్మణుఁడు' అను సమాసములో బ్రాహ్మణుఁడు ప్రధానపదము. నన్నయ బ్రాహ్మణుఁడనుట నిర్వివాదాంశము. ఆంధ్రమహాభారతము బ్రాహ్మణ ధర్మోద్ధరణమునకై పుట్టినది. పద్యమునందలి ఇతర గుణవర్ణనము లును బ్రాహ్మణస్వభావమునే తెలుపుచున్నవి. రాజరాజు నన్నయ డ్దత్తీయకుఁబ్రాహ్మణుఁడని చెప్పటగాని, నన్నయ తన్ను గుఱించి యటులు వ్రాసికొనుటగాని యసంబద్ధము. డ్దత్తీయకులోద్భవుఁ డెప్పుడును బ్రాహ్మణుఁడు కాఁజాలఁడు. నన్నయ రారాజునకుఁ గుల బ్రాహ్మణుఁడు. రారాజయొక్క సభయందు,

“మంత్రి పురోహిత సేనాపతి దండనాయక ధౌవారిక మహాప్రధానానంత సామంత.....విద్యజ్ఞపంబులు”

ఉన్నటులు వచనము తెలుపుచున్నది. కుఁబ్రాహ్మణుఁడు వై నుదాహరించినవారిలోనివాఁడు గాక యన్యుఁడును, రాజునకుఁ బూజ్యుఁడును వై యుండవలయును. అట్టి పూజ్యుఁడు కులగురువో, కులమున కారాధ్యుఁడో మాత్రమే యగును. కులశబ్దమున కర్థములు చాల నున్నవి. కాని కుఁబదేవత, కుఁగురువు, కుఁపతి పదములందు వలెనే కుఁబ్రాహ్మణ పదమునందును గులపదము రూఢ్యర్థమును సూచించుచున్నదని తోచుచున్నది. నన్నయ రాజరాజునకుఁ గుల

బ్రహ్మణుడు. రాజకులారాధ్యుడైన బ్రాహ్మణుడు. ఆకాలము నందు వైనులు, బౌద్ధులు, పండ్లారులు రాజులకు గురువులైయుండుట కలదు. వైదిక మతాసక్తియు, బ్రాహ్మణభక్తియుఁ గల రాజరాజునకు బ్రాహ్మణోత్తిముఁడు కుంగురువై యుండుట సహజము. గురువునకు భక్తిశక్తులుడైన రాజరాజమీంద ననురక్తి యుండుటయును సహజము. 'మత్యమరాధిపాచార్య' నను పదమును సీయర్థమునే స్ఫురింపజేయుచున్నది. భారతరచనయందు నన్నయకు నారాయణభట్టు చేసిన సహాయము సీతాత్పర్యమును బలపఱచుచున్నది. తెలుఁగు భారతమును రచించిన నన్నపాఠ్యుడు బ్రాహ్మణుడే కాక రాజరాజునకుఁ గులగురువును వై యుండును. నన్నయ యెవరైనను ఆంధ్రవాఙ్మయ నిర్మాతమై, వాగనుశాసనుఁ డను కీర్తిని బడిసిన మహానుభావుఁడు. ఈ విశిష్టములు నన్నయప్రతిభకుఁగాని, సత్కీర్తికిఁగాని, గౌరవమునకుఁగాని ప్రతిబంధకములు గావు.

భారత మాంధ్రభాషయందు మొదటికావ్యమై వెలియుచున్నది. నన్నయ భట్టారకుఁడు భారతరచనకుఁ గారణమును దెలిపియున్నాడు. భారతము బహుభాషలయందుఁ గలదు. రాజరాజు బ్రాహ్మణభక్తుఁడు ; శివభక్తుఁడు ; పాండవోత్తమకథాశ్రవణానక్తుఁడు. భారతమహిమను బౌరాణికులు కొనియాడిన విధమును గథాప్రస్తావనయందు నన్నయ తెలిపియున్నాడు.

సీ. ధర్మతత్త్వజ్ఞులు ధర్మశాస్త్రం బని యధాశ్రియిదులు వేదాంత మనియు
నీతివిచక్షణుల నీతిశాస్త్రం బని కవిశృంగులు మహాకావ్య మనియు
లాక్షణికులు సర్వలక్ష్యసంగ్రహ మని యైతిహాసికు లీతిహాస మనియుఁ
బరమపూజికుల బహుపురాణసమచ్ఛయంబని మహిఁ గొని యాడుచుండ
వివిధవేదతత్త్వవేది వేదవ్యాసుఁ-డాదియుని పరాశరాత్మజుండు
విష్ణుసన్నిభుండు విశ్వజనీన మై-పరఁగుచుండఁ జేసె భారతంబు.

(భార. ఆది. ౧-౩౧.)

వివిధవేదశాస్త్రవేదియైన వేదవ్యాసుఁడు భారతమును విశ్వజనీనమై పరఁగుచుండునటుల చేసెను. మహాభారతము ధర్మతత్త్వ

జ్ఞానుకు ధర్మశాస్త్రము ; అధ్యాత్మవిదులకు వేదాంతము ; సీతినిచక్షు
ణులకు సీతిశాస్త్రము ; కవీంద్రులకు మహాకావ్యము ; లాక్షకులకు
సర్వోత్కృష్ట సంగ్రహము ; ఐతిహాసికులకితిహాసము ; పౌరాణికులకు
బహుపురాణ సముచ్చయము. పరమార్థప్రదమైన భారతము
సంతోభాయత్తమైన సమయమునందు నవయుగారంభమునకుఁ
బ్రజల సంస్కారమునకు ననుకూలముగ వినియోగపడఁదగియున్నది.
భారతమును వినుటవలనఁ గలిగెడి ఫలమును బర్వానుక్రమణికయందు
నన్నయ యొక సీసపద్యమున సంతోషముగఁ జెప్పయున్నాడు.

సీ. ఆయుఁధులకు దీర్ఘాయుఁవాప్తియు సర్వాధులకు విపులార్థము
ధర్మాధులకు నిశ్చి ర్మసంప్రాప్తియు వినయాధులకు మహావినయమతియుఁ
బుత్తార్థులకు బహుపుత్రిసమృద్ధియు సంపదధులకిష్టసంఫదలును
గావించు నెప్పుడు భావించి వినుచుండువారలకిన్ముహూభారతంబు
భక్తియుక్తులైన భాగవతులకు శ్రీ-వల్లభుండు భక్తనస్సలుండు
భవభయంబులెల్లఁ బాప యిష్టాగ్ని సం-సిద్ధిఁ గరుణతోడఁ జేయనట్లు.
(భార. ఆది ౧-౩౨)

భారతమును భక్తితో నెప్పుడును వినుచుండెడి భక్తియుక్తు
లైన భాగవతులకు భక్తనస్సలుండైన శ్రీవల్లభుండు భవభయము
లను బాపి యిష్టాగ్నిసిద్ధిని గరుణతోడ సమకూర్చును. ఆ సంకల్పము
తోడనే నన్నయ భట్టారకుఁ డాంధ్రభారతమును జగద్ధితంబుగ రచి
యించెనని విశ్వసింపఁదగియున్నది.

ఉ. సారమతిం గవీంద్రులు ప్రసన్నకథాకలితార్థముక్తి లో
నారసి మేలు నా నితరు లక్షరమృత నాదరింప నా
నా రుచిరార్థనూక్తినిశి నన్నయభట్టా దెనుంగున న్ముహూ
భారతసంహితారచనబంధురుఁ డయ్యె జగద్ధితంబునన్.
(భార. ఆది. ౧-౨౫)

ఆంధ్రభారతమునందలి ప్రస్తావనావతారికలందు నన్నయ
తన కావ్యరచనకుఁ బరమప్రయోజనమును సువ్యక్తము చేసెను.
ఘోలదృష్టితోఁ బ్రస్తావనావతారికలను బరిశీలించునపుడు వైదికమతా

భిమానమును, బ్రాహ్మణాభిమానమును, వర్ణాభిమానమును ద్యోతకముగనుచున్నను సూక్ష్మదృష్టితో నవలోకించునపుడు నన్నయ సంస్కృతముదారముని ద్యోతకమగుచున్నది. వేదవ్యాస భారతము నందు వేదముల యాధిక్యము, బ్రాహ్మణ ప్రభావము, వర్ణాశ్రమ ధర్మము, ప్రాధాన్యము విశేషముగఁ గనుపడుచున్నది. భారతము నాంధ్రీకరించిన నన్నయ కీకథన మంతయు నవసరమయినది. కాని మహాకావ్యరచనకుఁ బూనుకొనిన నన్నయ బ్రాహ్మణధర్మసంరక్షణముతోపాటు మహాకావ్యలక్ష్యమైన “విశ్వశ్రేయః కావ్యమ్” అను నుత్తమకావ్యధర్మమును బాటించిన విధము నవతారికా ప్రస్తావనలు, గ్రంథమును విశదముచేయుచున్నవి. మంగళాచరణ శ్లోకమునందు ‘శ్రేయసే’ పదమును వాడి కావ్యప్రయోజనమును చెలిపెను. ఆ కావ్యప్రయోజనమునే

“నానారుచిగార్థనూత్తినిధి నన్నయభట్టు దెనుంగునకొ మహాభారతసంహితా రచనబంధ రుడయ్య జగ్ధితంబుగన్”

కవీంద్రులు మేలునునట్లు ప్రసన్నకథను, అర్థగాంభీర్యమును, రమ్యమైన వైలిని గలిగియుండునటులు నన్నయ యాంధ్రభారతమును రచించెను. నన్నయకృతికి లక్ష్యము విశాలమైన విశ్వశ్రేయస్సుగాని సంకుచితమైన బ్రాహ్మణశ్రేయస్సుగాదు. అయినను ఆ సంకుచిత లక్ష్యము భారతమునందంతటను ముఖ్యముగ బ్రాహ్మణాభిమానమునందఁ బ్రత్యక్షమగుచున్నను జగద్ధితమే కావ్యరచనకు ముఖ్యకారణము.

కర్మమార్గము

ఈ తత్త్వార్థమును వైదికవిజ్ఞాన పరిణామము పరిస్పృటము చేయుచున్నది. వైదిక మతమునకుఁ గర్మప్రాధాన్యము, బ్రాహ్మణాధిక్యము కీలకములు. వీనిని దేశకాలపాత్రములు శిథిలము చేసినవి. విశాలమైన దేశమునందు దేశావసరముల కనురూపముగఁ గర్మములు భిన్నరూపములను దాల్చినవి. కాలక్రమమునఁ గర్మస్వ

కూప స్వభావములు మాతీనవి. ప్రజాశయముల కనుకూపముగఁ గర్మప్రయోజనములును మాతీనవి. వేదములందే కర్మప్రాధాన్యము వోయి వేదాంతము స్థిరపడినది. మత విస్సవములు, రాజ్యవిస్సవములు, సాంఘికవిస్సవములు వేదాంతమును స్థిరపఱచినవి. జైనబౌద్ధమతములు వైదికమతమును శిథిలము చేసినవి. వైదికమతొద్ధరణమును జేయుటకు వైదిక మతప్రియు లెంత పాటుపడినను నది శిథిలమైన దనియే యొప్పుకొనవలయును. రాజులును, బ్రాహ్మణులును వైదిక మతసంరక్షణమును జేయుటకుఁ దా మెంతపాటుపడినను నిర్జీనమైన కర్మకాండను, వణ్ణాశ్రమధర్మమును బునరుద్ధరణముచేయుట దుస్సరమైనది. కర్మకాండ దురారాధ్యమై నిరర్థకమైన విషమును జైన బౌద్ధమతములును, వేదాంతమును శిష్టక చెప్పచున్నవి. వైరాగ్య ధర్మకాండపరములైన జైనబౌద్ధములు ఊగించినను వైదికమత దుర్గమును శిథిలము చేసినవి. వైదికమతమునకును, జైనబౌద్ధమతములకును వేదాంతము సామాన్య ధర్మమైనది. జైనబౌద్ధమతములనలె వేదాంతమును, కర్మకాండను, వణ్ణాశ్రమ ధర్మములను నిరాకరించి నది. వైదికమతస్థులందువలె జైన బౌద్ధమతస్థులందును, బ్రాహ్మణులందువలె బ్రాహ్మణేతరులందును వేదాంతులు బయలుదేరిరి. వారు సంకుచితమైన కర్మమార్గమును విడిచి విశాలమైన జ్ఞానమార్గము నవలంబించిరి. అదైవ్యతమతాచార్యులగు శ్రీశంకరాచార్యులు వైదికమతొద్ధరణమును జేసిన రీతినే వైదిక మతపతనమును గూడఁ జేసెను. ఇది కాల మహిమ; చిరకాలగతమైన వైదికమతసంఘర్షణమునకుఁ బరిణామము.

అదైవ్యము నకలభేదముల నంతరించజేసి జ్ఞానమార్గమున నేకత్వమును బ్రతిపాదించినది. జ్ఞానమార్గమునఁ బురుషార్థమును బడయుటకుఁ గర్మమార్గము నిరసయోగమై భక్తిమార్గ మేర్పడినది. కర్మమార్గము వైదికమతాధికారులైన బ్రాహ్మణోత్తములకుఁ బ్రయోజనకరమైనను అట్టి యధికారులనులేని తదతిరులకు మార్గాంతరము లేక భక్తిమార్గము శరణ్యమైనది. “భక్తియుక్తులైన భాగవతులకు

భ కవశ్శలుండు, శ్రీవల్లిభుండు పరమార్థమును దయచేయు"నని పర్వానుక్రమణికాంతమునందు నన్నయ తెలియఁజేసెను. మహాకావ్యవిరామత నన్నయ విశ్వశ్రేయస్సునకు సాధనమైన భక్తిమార్గము నాంధ్రభారతముఖమున ఆంధ్రలోకమునకు వ్యక్తము చేసెను.

పదునొకండవ శతాబ్దము

నన్నయసంకల్పమును సఫలము చేయుటకుఁ గావ్యమునను, గాలమును దగియున్నవి. భారతము పంచమ వేదము. వైదిక మత పరిణామము నితిహాసరూపమున భారతము వ్యక్తము చేయుచున్నది. భారతము వేదయుగాంతమునం దారంభమైనను వర్తమాన రూపమును బడయుటకుఁ గొన్ని శతాబ్దములు పట్టినవి. వైదికమతాచార్యుఁడు వేదవ్యాసుఁడే మహాభారతమును రచించి పండిత పామర హృదయములకు వైదికమతపరిణామమును సుగమము చేసెను. ధర్మాధర్మ సంరంభమునందు ధర్మవిజయమును మహాభారతేతిహాసము సహస్రముఖములఁ బ్రతిపాదించుచున్నది. కౌరవ పాండవ యుద్ధమునందుఁ బాండవవిజయము ధర్మవిజయము. రాజు లన్యోన్య కలహములతో మహాసంఘోభమును గలుగఁజేయుచుండిరి. నిరంతర యుద్ధములచేత సంక్షుభితమైన కాలమునందు యుద్ధధర్మము నాంధ్ర భారతము వ్యక్తముచేసినది. జ్ఞానోపార్జనము వేదాధ్యయనమూలమునఁగాక ధర్మారాధనమూలముననే సాధ్యమని ధర్మవ్యాఘోపాఖ్యానము మొదలగు ననంతములైన యితిహాసములు విశదము చేయుచున్నవి. మహాభారతము సాంఖ్యయోగమును, కర్మయోగమును, జ్ఞానయోగమును, భక్తియోగమును సమన్వయము చేసినది. వేదాంతము "తత్త్వమసి" ఇత్యాది మహావాక్యముఖమునఁ బ్రతిపాదించిన మోక్షమును మహాభారతము "సర్వధర్మాః పరిత్యజ్య మా మేకం శరణంవ్రజ" ఇత్యాది భక్తిసాధనముల మూలమునఁ బ్రతిపాదించినది. భక్తవశ్శలుఁడైన శ్రీకృష్ణుఁడు భక్తులైన భీష్మార్జునులకుఁ బరమార్థమును సాధ్యముచేసిన విధము భారతమునందు సర్వత్ర గోచరమగుచున్నది. శ్రీకృష్ణసారథ్యమే భక్తుఁడైన పాథకుకు పజ

యమును సమకూర్చినది. భగవద్భక్తపరాయణులైన ధర్మరాజభీషాశ్చర్యన విదురాదులు కృతార్థులైరి.

చ. ప్రియహితసత్యవాక్య యరిభీషణ కృష్ణ భవన్నియోగసం
శ్రయమున నున్న మా కధికశ్రుజయం బగు టేమిపెద్ద ని
శ్చయముగ నింక మోక్షితుల సర్వమహీనులు నిమ్మహాస్వర
క్రియయును సిద్ధి బొందెన యకిల్పిమక్తిర్తి వెలుంగుచుండెగన్.

క. ధరణీధర సర్వగుణా - కర కరుణానిరత సర్వకారైశ్చ కథరం
ధర నినుఁ బడసిన మాకును - హరివిక్రమ పడయరానియవియుం గలవే?

(భార. సభా. ౧-౧౬౫, ౧౬౬.)

పదునొకండవ శతాబ్దమునం దారంభమైన భక్తిమార్గము కాలక్రమమున వికసించి వాఙ్మయాభ్యుదయమునకుఁ దోడ్పడినది. ఆంధ్రక్షత్తాటనుహారాష్ట్రీయూర్జ్వర ఐంగహింవాఙ్మయములు పదు మూడు పదునాలుగు శతాబ్దములందు భాగవత భక్తివిలసితములై వర్ధిల్లిన విధమును వాఙ్మయచరిత్రలు విశదముచేయుచున్నవి. నన్నయ భారతభాగమునందు సూచితమైన భాగవతభక్తి తిక్కన కాలము నందుఁ బరిస్ఫుటమైన విధమును భారతము విశదము చేయుచున్నది.

కాలమును భారత రచనకుఁ బరివర్తముగనున్నది. కుమార విలభట్టు శంకరాచార్యాదులు వైదికమత ప్రతిష్ఠాపనను జేసినను భక్తిమార్గము ప్రజాహృదయము నావరించినది. ప్రజలు భాగవత భక్తిపరాయణులై పాటలను బాడుచు, స్తవములనుజేయుచు, భజన లను గావించుచు బ్రహ్మానందమును బొందుచుండిరి. తమిళ వాఙ్మయము భక్తిప్రభావమును విశదము చేయుచున్నది. క్రీస్తుశక మేడని మిది శతాబ్దములందే సంబంధరు, అప్పర్ స్వామి, సుందరమూర్తి, మానిక్కవాచకరు మొదలగు శివభక్తులును తమిళభాషయందు శివ స్తోత్రములను భక్త్యావేశముతో రచించి భక్తిమార్గమును దక్షిణ భాగమునందు వ్యాపింపజేసిరి. ఆ శైవస్తోత్రములు నేటికిని బ్రాహ్మణ బ్రాహ్మణేతరులకు బ్రహ్మానందదాయకములుగ నున్నవి. బ్రాహ్మణేతరులైన ఈ శైవభక్తులు భక్తిభరితులై దేవాలయము

లందుఁ దంబూర శ్రుతిలో మేళవించి రమ్యముగఁ బాటలను, పద్యములను బాడుచు భాగవతభక్తిని వ్యాపింపఁ జేసిరి. చాళుక్యచోళ రాజ్యముల సంబంధబాంధవ్యములతో రాజరాజకాలమునకుఁ దెలుఁగుదేశమునందును వైవభక్తులు సహజముగ వ్యాపించి యుందురు. పదునొకండవ శతాబ్దారంభమునందుఁ గర్మమార్గముకన్నను భక్తిమార్గమే ప్రబలుచున్నదని యూహింపఁదగియున్నది. ఆ పరిస్థితులందు వివిధమార్గములను సమన్వయము చేయఁగల భారత మాంధ్రానువాదమునకు సకలవిధములఁ దగియున్నది. ఆంధ్రభాగవత రచన కింకను గాలము పరిపక్వము కాలేదు. రామాయణమునకు, పంచమవేదమైన భారతమునకుఁ గల ప్రతిభ వైదికమతపరిణామమును బ్రతిపాదించుటకుఁ జాలదు.

భారతరచన ౧౦గ్లం ప్రాంతముల నారంభమైనను ౧౨౭౦ ప్రాంతములందు ముగిసినది. నన్నయభట్టారకుఁ డాదినభాషర్యములను, ఆరణ్యపర్వములోని నాలవ యాశ్వాసమునందు మూఁడుపంతులును దెలిఁగించెను. ఎఱ్ఱాప్రెగడ భారతారణ్యపర్వ శేషమును దెనిఁగించెను. ఆయన ౧౨౮౦లో జననమొంది ౧౩౧౦ వఱకును జీవించి యుండునని వీరేశలింగము పంతులుగా రాంధ్రకవుల చరిత్రమునందు నిర్ణయించిరి. శేషించిన పదనైదుపర్వములను దిక్కన సోమయాజి తెనిఁగించెను. తిక్కన సోమయాజి ౧౨౨౦ ప్రాంతమునందు జనించి ౧౩౦౦ ప్రాంతములందు మృతినొందినటులు వీరేశలింగము పంతులు గారు నిర్ణయించిరి. ఆంధ్రభారత మారంభమైన తరువాత ముగియుటకు ౨౦౦ పండ్లు పట్టినవి. ఆంధ్ర మహాభాంతమును రచించిన మువ్వకు కవులును 'గవిశ్రయ'మని ప్రసిద్ధిఁ గాంచిరి. ఆంధ్రవాఙ్మయ వ్యాసమునం దాదయుగమునందుఁ గల మందగమనము సీ మహా భారతరచన దెలుపుచున్నది. ఆ కవిశ్రయము ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు వాగనుశాసనుఁడు, ప్రబంధ పరిమేశ్వరుఁడు, కవిబ్రహ్మ యను సార్థిక నామధేయముల విరాజిల్లుచున్నారు. భారతకావ్యమునకుఁ భరమేశ్వరుని బట్టభద్రునిఁ జేసిన తిక్కన ఆంధ్ర వాఙ్మయ

సామ్రాజ్యమునకుఁ బట్టభద్రుఁడుగ నున్నాఁడు. ఈ గ్రంథమునందుఁ గవిత్వతత్త్వ విచారణ కవకాశములేదు. అయినను వీరేశలింగము పంతులుగారు కవుల చరిత్రమునందుఁ దిక్కనవిషయమై వ్రాసిన భావములను దెలుపుట ధర్మముగనున్నది. ఈ భావముల సారమునే వేర్వేరురీతుల వారి సంస్కారమున కనురూపముగ విమర్శకులు, పండితులు సందర్భానుసారముగఁ దెలిపియున్నారు :

“తెలుఁగు భాషయందెన్నో గ్రంథము లున్నను, తిక్కన సోమయాజి కవిత్వముతో సమానముగాఁ గాని, దానిని మించునట్లుగాఁ గాని కవిత్వము చెప్పఁగలిగినవారు నేటివఱకు కొక్కరును కనఁబడలేదు. తిక్కన కవిత్వము దాక్షిణ్యము మిక్కిలి రసవంతముగా నుండును; ఈతని కవిత్వమునందు పాదపూరణమునకయి తెచ్చి పెట్టుకొనెడు వ్యర్థపదము లంతగా నుండవు; పదముల కూర్పునూత్రమేకాక యర్థసందర్భమును మిక్కిలి పొందికగా నుండును; ఏవిషయము చెప్పినను యుక్తియుక్తముగాను, ప్రాధముగాను నుండును; ఎక్కడ శేవిశేషణము లురచి యేరీతి నేడదులు ప్రయోగించి రసము పుట్టింపవలయునో యిదికవికిఁ దెలిసినట్లు మఱి యొకరికి తెలియదు; ఈయనకవిత్వము లోకోత్తరమే గూఢ జాతీయముగా నుండును; ఈయన పదలాలియ్యమును, యుక్తి బాహుళ్యమును, అర్థగౌరవమును, రచనాచమత్కృత్యమును, శయ్యావిశేషమును, సందర్భాధ్యయము, కృతకాశలమును అన్యులకు రావు; ఈ కవి శిఖామణియొక్క కవిత్వమునందొకవంతు సంస్కృతపదములును, రెండు వంతులు తెలుఁగుపదములు నుండును.”

తిక్కన వాడుకయందున్న తెలుఁగుమాటలను దనకృతులయందు వాడి తెలుఁగుసాంపును బెంపొందఁజేసిన విధమును భారత, నిర్వచనోత్తరరామాయణములు తెలుపుచున్నవి. ఇందులకు దృష్టాంతము లనంతములు గలవు.

సీ. అరుదారు మేలుక ట్లాయితం బై చూడ నొప్పారి తనుపగుచప్పుగములుఁ బొడవైన చెలువంబు గరగరికయుఁ దియ్యి తెలిసీరుఁ గలిగిన దీర్ఘికులును బొడవైన మువ్వంచఁబొలుచునట్లుగ నేనుఁగులకు గుఱ్ఱములకుఁ గ ట్లములును మందర బయలైన చందంబుఁ జతురాభిమతమైన యాస్థానమండపములు బియ్యములును నేయుఁ బెరుఁగును గూఁగా-యలును పంపి ట్టియులును గడ్డి కణములును బెల్లుగా నొడఁ గూర్చిఁ ని-గూఢవృత్తిఁ దానఁ గూడ నడచె.

(ఉద్యో. ౧-౯౩.)

సీ. లలితంబు లగు మట్టియల చప్పు శింపార సంవత్సరశి నడ నల్ల వచ్చి
యొడమేసిఁ త్రాచి సుడియంగఁ బయ్యెద సగము దూలించి వై ముచుడఁ దిగిచి
సోలఁడునెలదీఁగెలీలఁ గ్రాలుచు వింత చెలువంబు దఁకొనఁ జేరి నిలిచి
తెలిగన్నఁగవకు నెచ్చెలి యొన లేత నవ్వొలయుంగ సరసంపుఁబలుకు వలికి
మెఱయు చెయ్యలరాగంబు మెయికొనంగ-నెడిఁద సొగయించుమాటల

నెలమి మిగుల

నిన్ననరరక్షిఁ గొలుచునన్నలఁత లుండ-నీరసాకార నైరంధ్రి గోరఁదపసె?

(వివా. ౨-౬౪.)

ఈ పద్యములందు నాట వైదు సంస్కృతపు పదములు మాత్రమే వాడఁబడినవి. ఈకారణమువలననే “తెన్నుబాస వినిర్మించఁ దివురు టరయ భవ్యపురుషార్థతరు పక్ష్యఫలము” అని తిక్కన సంభావించెను.

ఆంధ్రభారతరచన వాఙ్మయచరిత్రమునందుఁ గన్పిత్రయ కాలము నందుఁ గలిగిన పరిణామమును చెలుపుచున్నది. నన్నయ భారతమును రాజరాజునకుఁ గృతిగఁ దెనిగించెను. నన్నయ రెండు వంతులు సంస్కృత పదములను, ఒకవంతు తెనుఁగుపదములను వాడెను. నన్నయవైలి సరళముగను, గంభీరముగను, ద్రాక్షాపాకముగా నున్నది. నన్నయరచన సంస్కృతసంస్కారమయముగ నున్నది. నన్నయ శివభక్తుడు; నన్నయకావ్యము ప్రథమాంధ్రకావ్యము. తిక్కన హరిహరులకుఁ గృతిగ భారతమును రచించెను. తిక్కన రెండు వంతులు తెనుఁగుపదములను, ఒకవంతు సంస్కృతపదములను వాడెను. తిక్కనరచన సంస్కృతాంధ్రసంస్కారముల సమ్మేళనమును బొంది ఆంధ్రహృదయమునకు లక్ష్యముగ నున్నది. తిక్కన అవైతి. తిక్కనకావ్యము పరిపక్వమైన కావ్యము. తిక్కన భారతములోని పదవైదుపద్యములను “జన సంప్రద్యంబునను” తెనుఁగుబాసను రచించెను. భారత రచన యందు నన్నయకును, తిక్కనకును లక్ష్యములు భిన్నములుగ నున్నవి. నన్నయకు భారతరచనకుఁ బ్రయోజనము రాజరాజును గ్రహమును, తెనుఁగుగావ్యరచనయును. తిక్కనకు భారతరచనకుఁ

బ్రహ్మయోజనము, తెనుఁగుబాస, తెనుఁగుజనులు, తెనుఁగుదేశము, దుఃఖనివృత్తి, సుఖప్రాప్తి, మోక్షము, పరమేశ్వర సాక్షాత్కారము. నన్నయ భట్టారకుఁడు తన కృతిని రాజరాజున కంకితము చేసెను. తిక్కన సోమయాజి తనకృతిని ఆంధ్రత్వమునకును, పరమేశ్వరున కును సమర్పించెను.

క. పాగాశర్యనికృతి యయి - భారత మమజేరఁ బరఁగు పంచమజేదం
బారాధ్యై జనులకుఁ ద - ద్ద్రౌంప మాహించి నీ వఖండితభక్తిన్.

(విరా. ౧-౧౭)

తే. తెనుఁగుబాస వినిష్ఠింపఁ దివురు టరయ-భవ్యపుగ సార్వతరుపకృతలము గాదె
దీని కెఱనియ్యకొని వేక్కు నూని కృతిప-తిష్ఠి మధించి వచ్చితిఁ దిక్కశర్మ.

(విరా. ౧-౧)

ఉ. కావున భారతమృతముఁ గల్గవు ంబుల నారఁ గ్రోలి యం
ధ్రావని మోదనుం బొరయనట్లుగ సాక్ష్యరణేయసంస్కృతి
ప్రీతిభవాస్పదం బయిన చిత్తమునోడ మహాకవిత్వదీ
క్షాపినినొంది పద్యముల గద్యములకొరచుంచెదం గృహల్.

(విరా. ౧-౩౦.)

తిక్కన జనాభ్యర్చితమైన భావతమును దేవదేవున కర్పించి వాఙ్మయభక్తకోటికి వరణీయుఁడై, పుణ్యచరిత్రుఁడై జన్మసాఫల్యమును గాంచెను.

ఉ. కూర్చుట నూత్నగత్నమునకుం గనకంబునకుం దగున్ జనా
భ్యర్చితమైన భారత మపారకృపాపరతంత్రకృత్తిపైఁ
బెచ్చి న దేవదేవునకుఁ బ్రీతిగ నిచ్చుట సర్వసిద్ధి నా
నేర్పినభంగిఁ జెప్పి పరణీయుఁడ నయ్యెద భక్తకోటికిన్.

(విరా. ౧-౨౮)

ఉ. ఇట్టిపదంబుఁ గాంచి పరమేశ్వరునిం గృతినాగుఁ జేసి యే
శట్టువఁ బూజ్యుగా ర్తియగు భారతసంహితఁ జెప్పఁ గంటి నా
శట్టు గృతార్థం బొరసెఁ బుణ్యచరిత్రుఁడ నైతి నవిభుం
గట్టువఁ బట్టి మప్రతిమ కారుణికత్వమహాపూరితం.

(విరా. ౧-౨౭)

పదునొకండవ శతాబ్దమునందు నన్నయకాలమునందుఁ బునరుద్ధృతమైన వైదికమార్గ నిష్ఠయును, పల్లవించిన భేదములేని భక్తి మార్గమును దిక్కనయందుఁ బరిపక్వతన బొందినవి. తిక్కన నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు; లోక వ్యవహారజ్ఞుఁడు; సంగ్రామ దక్షుఁడు; సోమయాజి; కవిబ్రహ్మ; తత్త్వజ్ఞుఁడు; పరమేశ్వరభక్తుఁడు. తిక్కన సోమయాజి “విశ్వేశ్వరేశ్వరే కావ్యమ్” అను పరమార్థమును గత్పించిన మహానుభావుఁడు. ఆంధ్రప్రజాభ్యుదయము, ఆంధ్రభాషాభ్యుదయము, ఆంధ్రదేశాభ్యుదయము, పరమేశ్వరారాధనము కావ్యరచనకుఁ బరమప్రయోజనము లని తిక్కన వ్యక్తముచేసి ఆంధ్రవాఙ్మయమున కఖండమైన ప్రతిభను సమకూర్చెను.

ఉ. వైదికమార్గనిష్ఠ మగు వర్తనముం దగ నిర్వహించుచున్
భేదము లేని భక్తిమతి నిర్మలవృత్తిగఁ జేయుచుండు మ
త్పదనిరంతరస్మృత తత్పరభావముకల్మి నాత్మ స
హృదయము బొందఁ గావ్యరసముం గొనిపొందును నుండు దెప్పఁడున్.

(విరా. ౧-౧౫)

కావ్య ప్రయోజనము విశ్వకల్యాణము. కావ్యము రసాత్మకము. విశ్వకల్యాణము రసోదయమువలననే కలుగుచున్నది. రసాత్మకమైన కావ్యము చిన్నదైనను, పెద్దదైనను గావ్య ప్రయోజనమును సమకూర్చుచున్నది. విశ్వమంతయు రసాత్మకమై వెలయుచున్నది. రసాన్వేషకులైన కావ్యతీర్థులు సర్వత్ర రసప్రభావమును గనుఁగొనుచున్నారు. విశ్వవ్యాప్తములైన భగవద్విభూతులు రసాత్మకములై పరమానందమును గలుగఁజేయుచున్నవి. దిగంత వ్యాప్తములైన దివ్యవిభూతులను గన్నులు చూచుచున్నవి; చెవులు వినుచున్నవి; బుద్ధి తెలిసికొనుచున్నది; ఇతరేంద్రియములు యథోచితముగ నింద్రియవ్యాపారములను నిర్వహించుచున్నవి. అయినను దివ్యవిభూతుల రసహృదయము విజ్ఞానసంపన్నులకు మాత్రము ప్రత్యక్షమగుచున్నది. సామాన్యులకు రసహృదయము గోచరముగాదు.

కర్మేంద్రియములు కార్యరూపమునను, జ్ఞానేంద్రియములు భావరూపమునను రసానందమును గలుగఁజేయుచున్నవి. కరచర తాది కర్మేంద్రియములకు విషయరస మానందకరము; చెవులకు శబ్దరస మానందకరము; కన్నులకు రూపరస మానందకరము; ముక్కునకు గంధరస మానందకరము; త్వక్కునకు స్పర్శరస మానందకరము; జిహ్వాకు రుచ్యరస మానందకరము; కర్మేంద్రియ జ్ఞానేంద్రియాయత్తమైన విషయవాంఛల రసానంద మారంభమునందమృతప్రాయముగఁ గనుపడినను విషపరిణామమును బొందుచున్నది. విషయోపలాలితమైన రసానందము కావ్యమునకు త్కుద్ర ప్రయోజనముగాని యుత్తమప్రయోజనము గాదు. కావ్యమునకుఁ బరమప్రయోజనము విషయాతీతమైన రసానందముమూలమునఁ గలుగుచున్నది. నవరసములు గలుగఁజేసెడి యానందము విషయోపభోగమువలననే కలుగుచున్నది. శృంగారము, హాస్యము, కరుణము, రౌద్రము, వీరము, భయానకము, బీభత్సము, అద్భుతము, శాంతము, వాత్స్యము వలనఁ గలిగెడి రసానందము విషయాసక్తముగాక విషయాతీతముగ నుండుట విశ్వక్రేయస్సునకు సాధనము. విషయాసక్తమైన రసానందము తాత్కాలికము; సరిమితము; స్వార్థపరము; దుఃఖదాయకము; మానసికము.

విషయాతీతమైన రసానందము విశాలము; పరార్థపరము; సుఖదాయకము; ఆధ్యాత్మికము. విషయాసక్తమైన రసానందప్రాప్తికి సాధనము భోగము. విషయాతీతమైన ఆనంద ప్రాప్తికి సాధనము త్యాగము. కావ్యలక్ష్యము “యశసేఽర్థకృతే వ్యవహారవిదే శివేత రక్షతయే—నద్యః పరనిర్వృతయే కాంతానమ్మితతయోపదేశయుజే” అని మమ్మటాచార్యుఁడు చేసిన నిర్వచనమునకు విశ్వక్రేయస్సు ప్రధాన లక్ష్యముగాక యప్రధానలక్ష్యమగుచున్నది. విన్నకోట పెద్దన్న కావ్యాలంకారచూడామణియందుఁ జేసిన భావనిర్వచనమును నుత్తమకావ్యమునకుఁ దగియుండదు.

క. బహిరర్థాలంబనమై - విహరించు మనోవికార విలసితము సుమీ
విహిత మగు భావ మన ; నది-మహి విజ్ఞానంబు నా సుమకులం బరఁగున్.

క. ఘనవిజ్ఞానం బాత్మకు - మనసుననే కలుగు నట్టి మనసున కబ్బున్
కనదండ్రయములచేతిన్ - వినఁగా పీనులకు నొదవు విషయప్రాప్తిన్.

మనోవికారవిలసితమైన భావము విషయరసానందమును
గలుగఁజేసినను విజ్ఞానదాయకము, విషయాతీతము నైన రసానంద
మును గలుగఁజేయఁజాలదు.

విశ్వకల్యాణలక్ష్యము భక్తిరసమునందుఁ బ్రత్యక్షమగుచు
న్నది. ఆనన్యమైన భక్తిరసమునందు సకలరసములును నిమిడి
యున్నవి. శ్రీకృష్ణుని శృంగారవిలాసములు, మురళీగానము, పార్వతీ
పరమేశ్వరుల యఖండప్రేమ, సీతారాముల విలాసములు, పురాణేతి
హాసములు, కావ్యనాటకములు, కీర్తనలు భక్తిరసావేశమును విశ
దము చేయుచున్నవి.

మహాదీక్షాపరాయణులు గానివారు మహాకావ్యనిర్మాణాధి
కారులు గాఁజాలరు. తిక్కన భారతరచనకు “శ్రీనిభవాస్పదం
బయిన చిత్తముతోడ మహాకవిత్వదీక్షావిధిని” బొందెను. తిక్కన
పూనిన యజ్ఞదీక్ష సోమయాగదీక్ష మాత్రమే కాదు ; ఆయన పూని
నది మహాకవితా యజ్ఞదీక్ష. కావ్యదీక్షయు నితరయాగదీక్షలవలె
నాధిభాతికమై భోగపరమైనపుడు విషయాసక్తమై సామాన్య ప్రయో
జనమును గలిగించుచున్నది. కావ్యదీక్ష యాధ్యాత్మికమైనపుడు
విషయాతీతమై “భవ్యపురుషార్థ తరు ప్పకవలము” గలిగించుచున్నది.
కావ్యయజ్ఞమునందు విశ్వాత్మకమైన కావ్యరసమే అధియజ్ఞము.
విశ్వాత్మకమైన రసఫలమును సాధించుటకును, నిర్మించుటకును, నను
భవించుటకును సర్వసాక్షియైన ఆత్మకు సామర్థ్యము గలదుగాని
దేహేంద్రియాదులకు సామర్థ్యములేదు. మహాకవిత్వ దీక్షకు ఫల
మైన కావ్యరసమును బొందుటకు వలయు సాధనములను బరమేశ్వ
రుఁడు సాక్షాత్కరించి తిక్కనకుఁ బ్రసాదించెను. ఆత్మానందమును

బడయఁగల కావ్యరసము భగవంతుని ప్రీతికి భాజనమగుచున్నది. ఇయ్యది వైదికమతఁరమగు ప్రవర్తనమును గలిగి, చిత్తశుద్ధితో డను, భావసంశుద్ధితోడను జేసెడి ఁరమేశ్వరభక్తిప్రభావమునఁ గలుగుచున్నది. విశ్వశ్రేయస్సే భగవత్సంకల్పము ; కావ్యమునకుఁ బ్రయోజనము ; యజ్ఞమునకు ఫలము ; పురుషార్థమునకుఁ బరిణామము ; సకలమతములకుఁ బరమార్థము. విశ్వశ్రేయస్సున కధికారులుగాని కవులు, యాజకులు, మతాచార్యులు మొదలగువారు చేసెడి ప్రయత్నములు విశ్వకల్యాణమునకును, నాత్మానందమునకును సాధనములు కావు.

తిక్కన సంస్కృతాంధ్రములందు మహాపండితుఁడు ; వైదికమత పరిణామములైన కర్మజ్ఞాన వైరాగ్య భక్తిమార్గములంద్రపతి మానమైన ప్రజ్ఞగల ఁరమవేదాంతి. ఆ మహానుభావుఁడు కావ్యసీక్షును బూని రచించిన యాంధ్రకావ్య మాంధ్రవాఙ్మయమునందుఁ బరంజ్యోతివలె వెలుఁగుచున్నది ; ఆంధ్రరసహృదయమునందుఁ గావ్యరసామృతమును బ్రవహింపఁ జేయుచున్నది ; ఆత్మానందమును గలుగఁజేయుచున్నది ; విశ్వకల్యాణమునకు సాధనముగ నున్నది. తిక్కనామాత్యుఁడు భక్తిమయమైన జ్ఞానరసామృతమును గ్రోలి బ్రహ్మపదము నధిష్ఠించెను. పోతనామాత్యుఁడు జ్ఞానమయమైన భక్తిరసామృతమునుగ్రోలి శ్రీకైవల్యపదము నధిష్ఠించెను. ఆంధ్రవాఙ్మయ పరిణామమునందుఁ గర్మజ్ఞానవైరాగ్య సంపర్ధితములైన భక్తిఘట్టము లుత్తమఘట్టములుగ నున్నవి.

సంస్కృత వాఙ్మయమునందు వలెనే ఆంధ్రవాఙ్మయమనందును వాఙ్మయమునకు మతము ప్రధానవిషయముగ నున్నది. - ఆదియుగపుఁ గవులు చాలమంది మత విషయిక కావ్యమును రచియించిరి. ముఖ్యముగఁ బురాణేతిహాస కావ్యములనో, వానియందలి భాగములనో, ఉపాఖ్యానములనో తెనిగించిరి. ఆదియుగము పురాణయుగము. అయినను దెనుఁగురచనలు కేవల మనువాదములు

గావు. కథా సందర్భములు, భావములు, వర్ణనలు, జాతీయములు, పద్యములు తెనుఁగుహృదయమున కనురూపముగ నాంధ్ర సంస్కారమును బొందినవి. భారత, భాగవత, రామాయణాది పురాణములు తెనుఁగు హృదయమునుగలిగి స్వతంత్ర రచనలుగ నున్నవి. భారతము, భాగవతము, రామాయణము, నృసింహపురాణము, ఉత్తర హరివంశము, పద్మపురాణము, మార్కండేయ పురాణము, వరాహ పురాణము, విష్ణు పురాణము మొదలగు పురాణోత్సాహములు పదనైదవ శతాబ్దాంతములోఁబడినవి. దశకుమార చరిత్రము, కేయూరబాహు చరిత్రము, భోజరాజీయము, కాదంబరి, విక్రమార్కచరిత్రము మొదలగు చరిత్రములును తెనిగింపఁబడినవి. అథర్వణ వ్యాకరణము, కావ్యాలంకారచూడామణి, అనంత ఛందస్సు మొదలగు లక్షణగ్రంథములు, కొన్ని ప్రబంధములు, ఉపాఖ్యానములు, మాహాత్మ్యములు, శాస్త్రములు, నీతిసారముక్తావళి, సుమతి శతకము, పంచతంత్రము మొదలగు నీతిగ్రంథములును నీయుగమునకుఁ జెందినవే. వల్లభరాయవిరచితమైన క్రీడాభిరామ మను మొదటి ఆంధ్రనాటక మీ యుగమునకుఁ జెందియున్నది. ఈయుగపు కవులందు నాచనసోముఁడు, పాల్కుర్కి సోమనాథుఁడు, వెన్నెలకంటి సూరన్న, పిల్లలమఱ్ఱి వినవీరన్న, శ్రీనాథుఁడు ప్రతిభాశాలులైన కవులు. ఆంధ్రవాఙ్మయపరిణామమునందాదియుగ మనువాదయుగమైనను వ్యక్తిత్వమునుగలిగి ప్రతిభగల యుగముగ నున్నది. కారణము నన్నయ, తిక్కన, ఎఱ్ఱన, పోతనాదుల మహాత్మ్యము. భావికవుల కీమహాకవుల ప్రతిభయే కొంత వఱకుఁ బ్రతిబంధక మైనది. కవిత్వయము నడిచిన మార్గమే ప్రమాణమై నేటికిని స్వతంత్రరచనలు దూష్యములుగఁ బరిగణింపఁబడుచున్నవి.

వాఙ్మయ స్వరూపములు

ఆంధ్ర కావ్యములు సామాన్యముగ సంస్కృత కావ్యముల మార్గము ననుసరించినవి. సంస్కృత వాఙ్మయము సామాన్యముగ

గద్యపద్యాశ్మకముగ నున్నది. వేదములు పద్యాశ్మకములు; ఉపనిషత్తులు, పురాణములు, చంపుకావ్యములు గద్యపద్యాశ్మకములుగ నున్నవి. నన్నయ తిక్కనాదికవులు సంస్కృత వాఙ్మయమార్గముననే నడిచిరి. నన్నయ భారతరచనయందు ౧౦౦ పంక్తులలో, బద్య పంక్తులు ౫౪ ను, గద్యపంక్తులు ౪౬ ను, తిక్కన భారతరచనయందు ౧౦౦ పంక్తులలో, బద్య పంక్తులు ౬౭ ను, గద్యపంక్తులు ౩౩ ను ఉన్నవి. తిక్కన నిర్వచనోత్తరరామాయణమును రచించినను నిది యసాధారణము. భాగవతమునందు ౧౦౦ పంక్తులలో ౬౫ పద్య పంక్తులును, ౩౫ గద్యపంక్తులును గలవు. ఇదునేడవ శతాబ్దమునకుఁ గావ్యములందు గద్యరచన తగ్గినది. పురాణయుగమునందును, ప్రబంధ యుగమునందును జంపువులు ప్రధానములైనవి. చంపువులందు దేశికవిత్తుకు సహజమైన జాతులపద్యముల వాడుకతగ్గి వృత్తములవాడుక హెచ్చినది. ఆదియుగమునందు సామాన్యముగఁ గవులందఱును నన్నయమార్గము నవలంబించినను ద్విపదకావ్యములను రచించిన మహాకవులును గలరు. ఆకవులందుఁ బాల్కురికి సోమనాథుఁడు, గౌరన, శ్రీనాథుఁడు, రంగనాథుఁడు సుప్రసిద్ధులు.

పండ్రెండు పదమూడు శతాబ్దముల వాఙ్మయము

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రమునందును, వైదిక మతపరిణామమునందును బండ్రెండవ శతాబ్దము ప్రముఖముగ నున్నది. రాజరాజనరేంద్రునికాలమునందుఁ బునఃప్రతిపాదితమైన కర్మమార్గమునకుఁ బండ్రెండవ శతాబ్దమునందుఁ బ్రబలమయిన ప్రతిఘటనము గలిగినది. శ్రీ రామానుజాచార్యులు, యామునాచార్యులు, దేశికాచార్యులు వైష్ణవమతమును వ్యాపింపజేసిరి. చోళరాజులు వైష్ణవమతమును స్వీకరించి వైష్ణవమతవ్యాపనమునకుఁ దోడ్పడిరి. వైష్ణవభక్తులు భక్తిపరమయిన విశిష్టాద్వైతమును బోధించిరి. రామానుజాచార్యులు ప్రస్థానత్రయమునకును విశిష్టాద్వైత పరమైన భాష్యములను రచియించి భక్తిమార్గ వ్యాపనమునకుఁ దోడ్పడెను. శంకరాచార్యులు రచియించిన అద్వైత పరములైన భాష్యములకును, రామానుజా

అదియుగమునందలి' సన్నిధి వులు, శారీ కాలుకు, గ్రంథములు క్రి. ౧౦౦ వ శతాబ్దిము మొదలు ౧౫౪౩ వరకు వ్రాసినవి

క్రమ సంఖ్య	కవి పేరు	కవితాము	గ్రంథము పేరు	గ్రంథవివరణము	విశేష లక్షణములు
౧	నన్నయ	౧౦౨౨-౧౦౬౩	మహాభారతము	ఇతిహాసము	
౨	తిక్కన	౧౨౩౦-౧౩౦౦	"	పద్యకావ్యము	
౩	అట్టాచార్యుడు	౧౨౮౦-౧౩౫౦	విద్యుచ్ఛక్తి తర రామాయణము	ఇతిహాస పురాణములు	
౪	నన్నచోడుడు	౧౧౫౦-౧౧౭౦	మహాభారతము, నృసింహ పురాణము	కావ్యము (ప్రబంధము)	
౫	పా. సోమన	౧౧౭౦-౧౨౨౦	మహాభారతము	"	
౬	రంగరాధుడు	౧౨౦౦-౧౨౩౬	మహాభారతము, బసవపురాణము	ఇతిహాసము	
౭	కేశవ	౧౨౫౦-౧౨౭౦	రంగనాథరామాయణము (ద్విపద)	కావ్యము (ప్రబంధము)	
౮	బద్దెనకవి	౧౨౬౦-౧౩౦౦	దిక్షకుమారచరిత్రము	పద్యకావ్యము	
౯	మంచెన	౧౩౦౦-	వీ. శాస్త్రముకావళి	ప్రబంధము	
౧౦	అధర్వణాచార్యుడు	౧౩౦౦-	కేయరసావళి	పూర్వగ్రంథము	
౧౧	కాచవిధుడు, పిట్టలరాజు	౧౩౫౦-౧౩౭౦	ఆధర్వణకావళి	ఇతిహాసము	
౧౨	మారన	౧౩౫౦-౧౩౭౦	రంగనాథరామాయణము (ద్విపద)	పురాణము	
౧౩	విన్నకోటి పెద్దన్న	౧౩౭౦-	మార్కండేయపురాణము	పద్యకావ్యము	
౧౪	చిన్నపాటి అమరేశ్వరుడు	౧౩౭౦-	కావ్యాలంకారమౌఢామణి	ప్రబంధము	
౧౫	పూర్వేశ్వర భాస్కరుడు	౧౩౭౦-౧౩౮౦	విక్రమనేషము	ఇతిహాసము	
౧౬	నాచనసోమిడు	౧౩౮౦-౧౪౦౦	భాస్కరిరామాయణము	"	
౧౭	వేములవాడ భీమకవి	౧౪౦౦-	చిన్నపాటి	ప్రబంధము	
౧౮	మడికిసింగన	౧౪౦౦-	కవితాశ్రయము (ప్రబంధము)	పద్యకావ్యము	
౧౯	జక్కయ్యకవి	౧౪౦౦-౧౪౨౦	వాసిష్ఠరామాయణము, పద్మపురాణము, దశమ	ఇతిహాస పురాణములు	
౨౦	అన్నాచార్యుడు	౧౪౨౦-	విక్రమార్కచరిత్రము	ప్రబంధము	
౨౧	రామిపాటి లక్ష్మణ	౧౪౨౦-	భోజరాజీయము	"	
౨౨	వి. వల్లభరాయుడు	౧౪౨౦-	రసాధరణము	అలంకారశాస్త్రము	

౨౭	శ్రీ నాథులు	గళం-	క్రీడాభిరామము	పద్యకావ్యము	..
౨౮	పోతన	గళం-౧౪౭౦	భా వము	పురాణము	..
౨౯
౩౦	నిశ్శంక కొమ్మన్న	గళం-౧౪౭౦	వీరభక్తివిజయము	పద్యకావ్యము	..
౩౧	గౌరంగమండ్రే	గళం-౧౪౭౦	శివలీలావిలాసము	ప్రబంధము	..
౩౨	దగ్గుపల్లి దుగ్గయ్య	గళం-౧౪౭౦	హరిశ్చంద్రాపాఠానము, నవనాథచరిత్రము	ద్యుపద	..
౩౩	నాచి కేతుపాఠ్యానము	ప్రబంధము	..
౩౪	రైరవపి	గళం-౧౪౭౦	కాంచీపురమాహాత్మ్యము
౩౫	శ్రీరంగమాహాత్మ్యము
౩౬	రత్నకావ్యము
౩౭	కవిజాంకుళము
౩౮	విల్లలమత్త వినవీరన్న	గళం-౧౪౭౦	జైమినీధారతాళ్ళమేధవర్ణము
౩౯	నంపమల్లయ్య, ఘంట సిం	గళం-౧౪౭౦	ప్రబంధచంద్రోదయము	ప్రబంధము	..
౪౦	పరాహపురాణము	పురాణము	..
౪౧	దూబగుంట నారాయణకవి	గళం-౧౪౭౦	పంచతలము	ప్రబంధము	..
౪౨	చెన్నైలకంటి నూరన్న	గళం-౧౪౭౦	విష్ణుపురాణము
౪౩	భణిభట్టు	..	పరితత్వసాము
౪౪	మనుమంచిభట్టు	..	హయలతీజాసారము
౪౫	కేశవమంత్రి	..	కాదింబరి
౪౬	కవిభట్టులు	..	క్రీడామార్గచరిత్రము, లక్షణగ్రంథము, నిఘంటువు	ప్రబంధము, పద్యకావ్యములు	..
౪౭	కవిరాక్షసుడు	..	ఆదినారాయణచరిత్రము

౧. కుమారసంభవకర్తయైన సన్నెదోడు నన్నయకు పూర్వదేవ శ్రీమానివల్లి రామస్వామిగారును, సడకుడుటి వీరరాజుపెతులుగారును వ్రాసిరి. కాని శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారును, శ్రీజయంతి రామయ్యపంతులుగారును, వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారును నన్నయకు సూరేంద్ర కరువాటవాడని శేర్మి యున్నారు.

౨. వేమలవాడ భీమకవి నన్నయకు పూర్వదేవనయ, తక్కనసోపయోజి నన్నయకు పమకాలీనుడనియు శ్రీగురుజాడ శ్రీరామమూర్తిగారు వ్రాసి యున్నారు: కాని శ్రీవీరేశలింగము పంతులుగారు వీరి వాదములను విమర్శించి భీమన, తిక్కనలు నన్నయకు కరువాటవారని శేర్మిరి.

౩. శ్రీనాథనికాలము శ్రీకొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావుగారు వ్రాసినదాని ననుసరించి క్రీ. శ. ౧౩౭౦ మొదలు ౧౪౭౦ వఱకు: బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారి మతప్రకారము క్రీ. శ. ౧౩౭౦ మొదలు ౧౪౭౦ వఱకు: శ్రీగురుజాడ శ్రీరామమూర్తిగారు హాళక్కిరాస్థులు కా. శ. ౧౩౭౦-౧౦౦౦ నాటివాడని వ్రాసియున్నారు.

పై పట్టికలోని కవులకాలములు శ్రీకందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారి కవులచరిత్రలోని నిర్ణయముల ననుసరించి యాయబడినవి.

చార్యులవారి భాష్యములకును బ్రతిఘటనము గలిగినది. మాధవాచార్యులను సీకాలమునందు ద్వైతపరమైన భాష్యములను రచించెను.

వీరశైవము

బసవేశ్వరుఁడు ౧౧౪౦-౬౮ ప్రాంతములందు వీరశైవమతమును వ్యాపింపఁజేసెను. ఆంధ్రదేశమునుండి వెడలిపోయిన జైనశార్థమతములకుఁ బదకొండవ శతాబ్దములోఁ దమిళ కర్ణాటకదేశములందు స్థావరము లేర్పడినవి. శైవ వైష్ణవమతములు పండ్లెండవ శతాబ్దమునం దారంభములై క్రమవికాసమును బొందినవి. వీరశైవము జైనశార్థమతములను బదుఁమూఁడు పదునాలుగు శతాబ్దములందు కర్ణాటకదేశమునుండి వెడలఁగొట్టినది. ఆంధ్రకర్ణాట వాఙ్మయములకు వీరశైవమతవ్యాపనము రెండుమూఁడు వందలేండ్లు ఉత్తేజమును గలుగఁజేసినది. భక్తిమార్గ ప్రతిపాదకములైన శైవవైష్ణవ మతములు పండ్లెండు పదమూఁడు శతాబ్దములందును, తరువాతను నాంధ్రవాఙ్మయాభ్యుదయమునకు విశేషముగఁ దోడ్పడినవి.

బసవేశ్వరుఁడు బ్రాహ్మణకులమునందుఁ బుట్టినను కర్మసంస్కారమును విడిచి భక్తిసంస్కారమును స్వీకరించెను. బసవేశ్వరుఁడు వీరశైవమును వ్యాపింపఁజేసినను, శైవము భిన్నరూపములను దేశమునం దంతకుఁబూర్వమే వ్యాపించియున్నది. వీరశైవమునందు దుఃఖనివృత్తికి అష్టావరణములును సాధనములు. గురులింగజంగమార్చనము, విభూతి రుద్రాక్షధారణము, తీర్థప్రసాదములు, పంచాక్షరి దుఃఖనివృత్తికి సాధనములు. భక్తమహేశ్వర ప్రసాదప్రాణ శరణైక్యస్థలములు ముక్తికి సోపానములు. ఆచారలింగ, గురులింగ, శివలింగ, చరలింగ, సత్యప్రసాదలింగ, మహాలింగములు శివలింగరూపములు.

శైవమతము భరతఖండమునందుఁ బ్రాచీనమైన మతము. శైవమతము శివోత్కర్ష ప్రధానమైన మతము. ఆరంభమునందు

వైదికమతమైన కర్మమార్గము నవలంబించినను గాలక్రమమున భక్తిమార్గము ప్రధానమైనది. శైవము ప్రాచీన వైదికమార్గమునఁ గర్మమును, వర్ణాచారములను ఆశ్రయించుచు వృద్ధిని బొందినది. లింగధారణశైవము శైవముతోపాటు లింగధారణమును ప్రధానముగ నీ స్వీకరించినది. వీరశైవము కర్మసంస్కారములను, జాతిభేదమును నిరసించుచు లింగధారణదీక్షను శాసించినది. వీరశైవమునకు లింగధారణము బీజము; లింగభక్తి శక్తి; గురులింగ జంగమ ప్రసాదము కీలకము. జైనబౌద్ధమతములు కర్మసన్న్యాసమును, జీవయాత్రయందు వైరాగ్యమును వ్యాపింపఁజేసినవి. భక్తికిఁ, బ్రజాగౌరవమునకు కాషాయాంబరములు చిహ్నములైనవి. భిక్షుటనము పూజ్యమైన వృత్తిమైనది. గృహస్థాశ్రమమునందు విరక్తి ప్రబలినది. ప్రజలు నిరాశ్రయులైరి. సంఘశక్తి క్షీణించినది. వేదాంతమును సిమార్గమునే యవలంబించినది. వైదికమతప్రోక్తమైన కర్మానుష్ఠానము ప్రజాసామాన్యమునకు స్వధర్మచిర్వహణమునకు నిరుపయోగమైనది. భగవద్భక్తిని సార్థకము చేయుటకు మానవనేవ యవసరమైనది. వీరశైవము నిత్యజంగమార్చనలందు ఆత్మానందమును, శివానందమును, విశ్వకల్యాణమును సాధ్యముచేసి వైదికమత పరిణామమును భక్తిమార్గరూపమున విస్తరింపఁజేసినది. వీరశైవ ప్రభావము పండ్లెండు పదుమూడు శతాబ్దములందలి ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు గోచరమగుచున్నది. ముఖ్యముగ ద్విపదకావ్యములందును, శతకములందును, పాటలందును, కీర్తనలందును వీరశైవప్రాబల్యము గోచరమగుచున్నది. తిక్కన భారతమునందును, పోతన భాగవతమునందును పండ్లెండవ శతాబ్దమునందుఁ బ్రబలిన భక్తిమార్గ ప్రాభవము వారి భావములందును, భాషయందును, రచనలయందును వ్యక్తమగుచున్నది.

తెనుఁగుస్వరూపము : ద్విపదకావ్యములు

ఆంధ్రవాఙ్మయస్రవంతి రెండు ప్రధానములైన మహాస్రవాహములను గలిగి శోభిలుచున్నది. ఒకటి సంస్కృతసంస్కార ప్రవా

హము. రెండవది తెనుఁగు సంస్కార ప్రవాహము. ఈమహాస్రవంతి యం దింకను నెన్నియో నదీనదములు సంగమించి జీవనదీమహత్వమును వృద్ధిచేసినను సంస్కృతాంగ్రప్రవాహములు మాత్రమే ప్రధానములుగ నున్నవి. జీవనది కాథారభూతములైన రెండు ప్రవాహములందును మూలప్రవాహమును నిర్ణయించుట దుర్లభము. సంస్కృతవాహిని హిమసంజాతమైన నిర్మలజలపూరితమై ఋతుధర్మము ననుసరించుచుఁ బ్రవహించుచున్నది. తెలుఁగు వాహిని నిర్దురసంజాతమైన సంకుల జలపూరితమై కాలధర్మము ననుసరించుచుఁ బ్రవహించుచున్నది. రెండువాహినులును గలిసి అన్యోన్యశ్రయమును గలిగి ఆంధ్రస్రవంతీరూపమును బొంది ప్రవహించుచున్నను సంగమమునకుఁ బూర్వమును, సంగమానంతరమును బ్రత్యేకముగఁ బ్రబలిన ఘట్టములు సంభవించినవి. రెండువాహినులు నిండినపుడును, రెండు వాహినులు ఎండినపుడును, ఒకటి యెండి రెండవది నిండినపుడును ఆంధ్రవాఙ్మయ స్రవంతీయందు రసప్రవాహము, రసశోషణము గలుగుచున్నవి. ఇందులకుఁ గారణములు వాహినుల ప్రవృత్తులందే కలవు. ఒకటి పురాతనము, రెండవది నవీనము; ఒకటి వేదోక్తమైన కర్మపరము, రెండవది భాగవతాయత్తమైన భక్తిపరము; ఒకటి గ్రంథస్థము, రెండవది ముఖిస్థము ; ఒకటి బ్రాహ్మణసాహిత్య సంపద్ధితము, రెండవది ప్రజాసాహిత్య సంపద్ధితము.

రెండు ప్రవాహములును ఆంధ్రముద్రాంకితములై కలిసి తెనుఁగువాఙ్మయ ప్రవాహమునం దైక్యమును బొందినను రెంటికిని ప్రత్యేక లక్ష్యలక్షణములు గోచరమగుచున్నవి. ఒక వాహిని కూలంకషముగ వెల్లువలైపాటుచున్నప్పుడు రెండవ వాహిని తగ్గియుండుట ప్రకృతిధర్మము. కాని వెల్లువ తగ్గిపోయిన తరువాత రెండు వాహినులు కలిసి యథాప్రకారము పాటునపుడు రెండు వాహినులకుఁ గల యన్యోన్యశ్రయము విశదమగుచున్నది.

ఆంధ్రవాఙ్మయస్రవంతి యుపనదుల సంగమమువలన స్వరూప స్వభావములందు మార్పులను బొందుచున్నను నాంధ్రవాఙ్మయ

ప్రవాహము జీవనదియై ప్రవహించుచున్నది. దేశకాలపాత్రల ననుసరించి వాఙ్మయ స్రవంతి విశాలమైనను సంకుచితమైనను, నిర్మలమైనను కలుషితమైనను, పర్వతములందు ప్రవహించినను బయళ్ళయందుఁ బాటినను తెలుఁగు స్వభావము, తెలుఁగు స్వరూపము సర్వత్ర గనుపడుచుండును.

పదునొకండవ శతాబ్దమునందు నన్నయ భారత మాంధ్రవాఙ్మయమునందు సంస్కృత వాహినిని గూలంకషముగఁ బ్రవహింపఁజేసిన విధ మిదివఱకే సందర్భానుసారముగఁ దెలుపఁబడినది. నన్నయభారతము దలపెట్టిన వైదికమతవ్యాపనమునకును, సంస్కృత సంస్కార ప్రాబల్యమునకును వెంటనే ప్రతిరోధము గలిగినది. శైవ వైష్ణవమతములు వ్యాపించినవి. మహాభక్తులు, నాయనారులు, ఆత్మార్థులు ప్రజాహృదయము నాకర్షించిరి. ప్రజలకు భక్తిమార్గమునుపదేశించుటకు జానుదెనుఁ గవసరమైనది. పండ్రెండు పదుమూడు శతాబ్దములందుఁ బుట్టిన వాఙ్మయము ప్రజల మేలుకొలుపును దెలుపుచున్నది. ఈ కాలపు వాఙ్మయము భావమునందును, రూపమునందును, లక్ష్యమునందును దెనుఁగుహృదయమును దెలుపుచున్నది. నన్నయవిరచితమైన భారతభాగము ౧౦౬౩ ప్రాంతములందు ముగిసినది. నన్నెచోడుఁడు ౧౧౫౧-౧౧౭౦ నడుమఁ గుమారసంభవమును రచించెను. పాల్కుర్కి సోమనాథుఁడు ౧౧౭౦-౧౨౨౦ నడుమ బసవపురాణమును, బండితారాధ్యచరిత్రమును జానుదెనుఁగున ద్విపదయందు రచించెను. రంగనాథరామాయణము, లేక బుద్ధరామాయణము ద్విపదయందు ౧౨౦౦-౧౨౭౬ నడుమ వ్రాయఁబడినది.

నన్నెచోడుఁడు క్షత్రియుఁడు. ఆయన కాళిదాసకృతమైన కుమారసంభవమునే కాక ఉద్భటకవికృతమైన కుమారసంభవమును గూడ మాశృకనుగఁ గైకొనెను. నన్నెచోడుఁడు తన కుమారసంభవమును జంగమ మల్లికార్జున యోగి కంకితముచేసెను. ఆయనకుఁ గల గాథమైన శైవభక్తిని గుమారసంభవము దెలుపుచున్నది.

గీ. మనువ జాగమమల్లయఁ దగిలి చూచి-యంద కన్నులు మనమును నంటియున్న
నచలభావన నిల్చెఁ దానట్ల పరము-నభవుఁగని జను లచలాత్మ్య లగుట యరుదె ?

సోమనాథుఁడు బసవపురాణమునం దఖండముగ వర్ణించిన గురులింగ జంగమభక్తినే నన్నెచోడుఁడును సీపద్యమునందు సువ్యక్తము చేసెను. ఈ కవి తన కావ్యములందుఁ దెనుఁగుమాటల నధికముగ వాడియుండెను. దేశికవిత్తంబు బుట్టించి తెనుఁగును నిలుపుటయందీకవి కత్యంతాదరము గలదు. ఈయన సంస్కృతకవులను స్తుతించి తెలుఁగుకవుల పేరే ఎత్తలేదు. ఈ సందర్భములన్నియు వైదిక మత ప్రతిఘటనమునకును, దెనుఁగు ప్రీతికిని, శివభక్తి పరత్వమునకును, ఆంధ్రవాహినీ వికాసమునకును నిదర్శనములుగ నున్నవి.

సోమనాథకృతములైన బసవపురాణమును, పండితారాధ్య చరిత్రమును సీసందర్భములను బోషించుచున్నవి. సోమనాథుఁడు బ్రాహ్మణ్యమును విడిచి వీరశైవమును స్వీకరించెను. ఆయన శివ కవులనుమాత్రమే ప్రశంసించెను. సోమనాథుఁడు బసవపురాణమును, పండితారాధ్య చరిత్రమును తేటతెనుఁగున ద్విపదయందు రచించెను.

ఆరూఢ గద్యపద్యాది ప్రబంధ-పూరిత సంస్కృతభూయిష్ఠరచన
మానుగా సర్వసామాన్యంబు గామిఁ-జానుఁ డెఁగు విశేషము ప్రసన్నతక.
(పండితారాధ్య చరిత్రము)

ఉరుతర గద్య పద్యోక్తులకంటె-సరసమై పరగిన జానుఁడయందు
చర్చింపఁగా సర్వసామాన్య మగుటఁ - గూర్చెద ద్విపదలు గోర్కి దైవాఱు
దెలుఁగుమాట లనంగవలదు ; వేదముల-కొలఁదియ కాఁజూడుఁ డిల నెట్లు లనినఁ
బాటి తూమునకును బాటి యాసేనిఁ - బాటింప సోలయుఁ బాటియకాద.

అల్పాక్షరముల ననల్పార్థరచన-కల్పించుటయ కాదె కవివిశేషంబు
అలరుచు బసవనిఁ దలఁచు తలంపు-బలుపునఁగాఁజేసి భావయ్య మెఱసి
యకలంక లింగ రహస్యసిద్ధాంత-సకల వేగ పురాణ సమ్మత. బైస
యాతత బసవపురాతనభక్త-గీతార్థసమితియే మాతృక గాఁగఁ
బూరితం బై యొప్పు పూసలలోన-దారంబుక్రియఁ బురాతన భక్తగీతలి.

(బసవ పురాణము)

సోమనాథుఁడు నన్నయ ప్రారంభించిన సంస్కృత మార్గకవి త్వమును విడిచి దేశీయ కవిత్వమార్గమును సంపూర్ణముగ నవలంబించెను. గద్యపద్యాది సంస్కృత భూయిష్ఠమైన కావ్యరచనలు సర్వ సామాన్యముగాఁ దెలియవనియు, జానుఁదెనుఁగు ప్రసన్నతకు సాధశమనియు సోమనాథుఁడు ద్విపదరచనకుఁ గారణమును దెలియఁజేసెను. సోమనాథుఁడు తన కావ్యములందుఁ దెనుఁగుమాటలను విచ్చలవిడిగ వాడి తెలుఁగుసాంపును బాడెను. సోమనాథుని ద్విపదలు తెనుఁగువాహినీసౌందర్యమును దెలుపుచున్నవి. సోమనాథుఁడు ద్విపదరచనయందును నూతనమార్గము నవలంబించెను. ఆ కాలమునందుఁ గర్ణాటకవాఙ్మయ వ్యాపనమునందున్న వచనములు, రగడలు, త్రిపదులు, పట్టదులు సోమనాథుని ద్విపదరచనలకుఁ బ్రోత్సాహ మొసఁగియుండును.

కర్ణాటక వాఙ్మయమునందును బండ్రెండవ శతాబ్దాంతము నందుఁ జంపూరచనలను, సంస్కృతవృత్తములను వీరశైవకవులు నిరసించి దేశీయరచనలకుఁ బూనుకొనిరి. తైసుగారును, సరసింహాచార్యులుగారును గన్నడ వాఙ్మయచరిత్రమునం దీవిషయమును సువ్యక్తముచేసిరి. ఆంధ్ర కర్ణాటదేశముల కూడలియందు నివసించిన సోమనాథుఁడు వీరశైవమతవ్యాపనమునకుఁ గర్ణాటకకవుల మార్గము నవలంబించుటయు సహజము. కావ్యరసానందమును జనులందఱు ననుభవించుటకు మాటలు, తలఁపులు వారికిఁ దెలిసినవై యుండవలయును. బసవపురాణమును, బండితారాధ్యచరిత్రమును వైదికమత భక్తినిఁ బ్రతిపాదించినను ప్రజల కనుభవసిద్ధమైన భక్తిమార్గమును జానుదెనుఁగున నుపదేశించినవి. వీరశైవ బృందావనమునందు గురులింగజంగమ రూపమున సర్వసమానత్వమును బోధించినవి.

వేదంబు లాదియో విధిశిల్పిశంబు-లాదియో జాతుల కది యెట్లు లనినఁ
జను వేదచోదితజాతులు రెండు-వినుతా ప్రవర్తకంబును నివర్తకము
భవకర్మసంస్కారి భువిఁ బ్రవర్తకుఁడు-శివకర్మసంస్కారి భువి నివర్తకుఁడు
సన్నత వేదార్థచరితంబు లుండ - మొన్నఁ బుట్టిన కులములమాట లేల

సప్తక్రమగురట్టి జాతులు గావె - యష్టాదశంబులు నవి యేల చెప్ప
 విక్కిలి పదునెనిమిదివర్ణములకు - నిక్క మారయ భక్తనిచనుంబు కులము
 భాగ్యహీనుండు దాఁ బసిఁడిఁ బట్టిన న - యోగ్యంపులు మై యున్నట్లు శివుని
 ప్రతిబింబమూర్తియౌ భక్తుఁడు భవికి - మతిఁ జూడ మానవాకృతి నుండు ధరణిఁ
 గావున శివభక్తగణముల మహిమ - భావింపఁ దలఁప నీప్రాప్తియే చెపుచు..
 (బసవ పురాణము)

ఆంధ్రవాఙ్మయమునం దాదియుగమునందు నన్నయ యస్ఫుటముగఁ దెలిపిన “తెనుఁగు రచనయును, భక్తిమార్గమును” పండ్రిండవ శతాబ్దాంతమున ద్విపదకావ్యములయందు పరిస్ఫుటమైన విధమునా కాలపు వాఙ్మయము విశదముచేయుచున్నది. పదమూడవ శతాబ్దాంతమునందు భారతరచనను బూరించిన తిక్కనసోమయాజి పండ్రిండు పదమూడవ శతాబ్దములందుఁ బరిస్ఫుటమైన తెనుఁగు వాహిని నాదరించి రెండువాహినుల సంయోగమును జేసినవిధమును తిక్కన కవిత్వ మహత్త్వము విశదముచేయుచున్నది.

పండ్రిండవ శతాబ్దమునందుఁ బ్రజాహృదయమునఁ బ్రబలిత భక్తిమార్గము తెనుఁగు వాహినికి పోషణమును గలుగఁ జేసినది. ఆ పోషణమే తిక్కన రచించిన భారతమునందుఁ బ్రత్యక్షమగుచున్నది. తిక్కన రచించిన భారతమునం దాంధ్రస్వరూపము భాషయందును, భావములందును, రూపములందును హృద్యముగఁ బ్రత్యక్షమగుచున్నది. పదవైదవ శతాబ్దారంభమునందు భాగవతమును రచించిన పోతనామాత్యుండు రెండువాహినులను గలిపి గంభీరమైన భాగవతప్రవాహమును విస్తరించి ఆంధ్రవాఙ్మయమునందుఁ దెలుఁగు మహిమను, భక్తిప్రభావమును మేళగించి కావ్యరసానందమును వ్యక్తము చేసెను. పదవైదవ శతాబ్దమునందు గౌరనమంత్రి హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమును, నవనాథచరిత్రమును, శ్రీనాథుండు పల్నాటి వీరచరిత్రమును ద్విపదయందు హృద్యముగ రచించి ఆంధ్రవాఙ్మయ స్వభావమును, ద్విపదకావ్యముల ప్రతిష్ఠను గాపాడిరి.

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రయందు ఆదియుగము ఆంధ్రభాగవత రచనతో సంతమందుచున్నది. ఆదియుగము వైదికమార్గయుగము; అనువాదయుగము; సంస్కృతమార్గయుగము; పండితయుగము; పురాణయుగము. ఆ యుగమునందు కర్మమార్గమునకును భక్తిమార్గమునకును, సంస్కృతకావ్యములకును తెలుగుకావ్యములకును, పురాణేతిహాసములకును చంపుపులకును, పండితులకును ప్రజలకును సంగంభసాహచర్యములు ప్రబలుచు ఆంధ్రవాఙ్మయస్వరూపస్వభావములు పరిస్ఫుటములైనవి. నన్నయ్య సంస్కృతసాహిత్యమున కాంధ్ర సంస్కారము చేసి ఆంధ్రసాహిత్యవిర్మాణమున కుపక్రమించెను. తిక్కన దేశీయసాహిత్యమునకు సంస్కృతసంస్కారము చేసి ఆంధ్ర సాహిత్యస్వరూపమును బరిస్ఫుటముచేసెను. పోతన సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యములను మేళవించి ఆంధ్రసాహిత్యస్వరూప స్వభావములను బండితపామరహృదయములకు సుగ్రహము చేసెను. నన్నయ ప్రారంభించిన సంస్కృతవాహిని పోతనహస్తములందుఁ దెలుగువాహిని అయినది. భారతము ప్రతిపాదించిన కర్మమార్గము భాగవతమునందు భక్తిస్వరూపమును దాల్చినది. భారత ముద్ధరించిన సంస్కృతపాండిత్యము భాగవతమునందుఁ బండితపామరులకు గ్రాహ్యమయిన తెలుగు స్వరూపమును దాల్చినది. ఆంధ్రమహాభాగవతమునకుఁగల ప్రజాదరణ మీవిషయమును సువ్యక్తము చేయుచున్నది.

ఆంధ్రమహాభాగవతము

బమ్మెర పోతరాజు భాగవతమును మహాకావ్యక్షయముతో రచించెను. పోతన త్రిలింగదేశస్థమైన బమ్మెరయందు జననమొందెను. బమ్మెర నిజామురాష్ట్రమునందలి ఓరుగల్లు ప్రాంతములందుఁ గలదు. సుప్రసిద్ధమైన ఏకశిలానగరమే ఓరుగల్లు నామమున వన్నె కెక్కినది. పోతరాజుకాలమును నిర్ణయించుటయందు భేదాభిప్రాయములు గలవు. పోతరాజు పదునైదవ శతాబ్దారంభమున భాగవతమును రచించియుండును. పోతరాజు సహజపాండిత్యసంపన్నుఁ డను ప్రతీతి గలదు. భాగవతరచన యీప్రతీతికిఁ దగియున్నది. గ్రంథ

పాతము, గ్రంథపూరణము మొదలగు విషయముల విమర్శనలు ప్రస్తుతసందర్భములందసాధ్యములు. పోతరాజుమాత్యుని స్వతంత్ర ప్రవృత్తి సీపద్యము వెల్లిడిచేయుచున్నది :

ఉ. ఇమ్మునుజేశ్వగాధముల కిచ్చి పురంబులు వాహనంబులుకొ
సాములుఁ గొన్ని పుచ్చుకొని చొక్కి కరీరము వాసి కాలుచే
సమ్మెట్రవేటులం బడక సమ్మతితో హరి కిచ్చి చెప్పె నీ
బమ్మెట్రపోతరా జొకఁడు భాగవతంబు జగద్ధితంబుగన్.

కృతిపతినిర్ణయమునందు పోతరాజు దెలిపిన భావము లా మహానుభావుని యుదారసంకల్పమును విశదము చేయుచున్నది.

పోతరాజు శ్రీకైవల్యపదంబుఁ జేరుటకునై భాగవతమును శ్రీరామభద్రున కంకితముచేసి జగద్ధితంబుగ రచించి పరమార్థమును బడసెను. పోతరాజు సంస్కృతాంధ్రవాహినుల నాంధ్రవాహిసీన్వరూపమున భాగవతమునందుఁ బ్రవహింపఁజేసి ఆంధ్రవాఙ్మయ హృదయమును భావరూపములందుఁ బరిస్ఫుటము చేసెను.

క. కొందఱకుఁ దెనుగు గుణమున - కొందఱకును సంస్కృతంబు గుణ మగు రెండుం
కొందఱకు గుణములగు నే - నందఱ మెప్పింతుఁ గృతుల నయ్యెయిడలన్.

పోతన భాగవతరచనయందు సంస్కృతపదముల నధికముగ వాడినను సంస్కృతపదజాలమున కాంధ్రసంస్కారమును జేసి తెలుఁగునం దైక్యమును బొందించెను. ఈ యైక్య మాంధ్రభాషామాధుర్యమును, నాంధ్రభాషాతత్త్వమును బరిస్ఫుటముచేసినది. తెనుఁగు బాసకు సహజమైన తియ్యదనము పోతరాజు త్యాగరాజరచనలందు మనోహరముగ గోచరమగుచున్నది. భాగవతమునందలి పద్యములు కర్ణరసాయనములై పరమాహ్లాదమును గలుగఁజేయుచున్నవి. భాగవతరచనయం దాంధ్రహృదయము భావయందును, భావమునందును, శైలియందును గోచరమగుచున్నది.

పదలాలిత్యము, భావలాలిత్యము భాగవతమునం దేకస్థాయిని బొంది ఆంధ్రసాహిత్య స్వరూపహృదయమును విశదముచేయుచు

న్నవి. సంస్కృతాంధ్రపదములు, భక్తిజ్ఞానమార్గములు, భాగవతమునం దేకస్థాయిని బొంది కావ్యమునకు ఋరమప్రయోజనమైన యానందమును బ్రత్యక్షముచేయుచున్నవి. వైదికమతప్రతిపాదితమైన కర్మమార్గము భాగవతమునందు భక్తిస్వరూపమును చాల్చినది. వేదవ్యాసుడు ఋచమవేద మనఁబరఁగు భారతమును రచించియును మనశ్శాంతిని బొందలేదు.

సీ. ప్రతధారి నై వేదవహ్నిగుళశ్రేణి మన్నింతు విహితకర్మగులఁ గొఱత
పడకంఁ నడుపును భారతవిషమునఁ బలికితి వేదార్థభావ మెల్ల
మునుకొని స్త్రీశూద్రముఖ్యగర్మగు లందుఁ దెలిపితి నేఁ జెల్ల దీఁజేసి
యాత్మ సంతస మంద చాత్మిగా నీశంకు సంతసంపకయున్ బాడ దోఁచె

ఆ. హరికి యోగివరుల కభిలషితంబైన-భాగవతవిధంబుల బలుక నైతి
మోస మయ్యెఁ దెలిసి మొనయును మఱచితి-ననుచు వగచుచున్న యవసరమున.

మనశ్శాంతి లేక వగచుచున్న వేదవ్యాసునకు నారదుఁడు చేసిన హితోపదేశము భాగవతకావ్యప్రయోజనమును విశదము చేయుచున్నది.

ఉ. అంబిమైన ధర్మనయ మంతయుఁ జెప్పితి వందులోన నిం
చించుక గాని విష్ణుకథ లేర్పడఁ జెప్పవు ధర్మమల్ ప్రపం
చించిన మెచ్చునే గుణవిశేషము లెన్నెనఁ గాక నీకు నీ
కొంచెము వచ్చు పెల్ల హరిఁ గోరి నుతింపమి నాద్యపూజితా.

మ. హరినామస్తుతి నేయు కావ్యము సుకర్ణాంభోజహంసావళి
సురుచిభ్రాజితమైన మానసఁరన్నాస్ఫుర్తిక వెలుంగందు శ్రీ
హరినామస్తుతి లేనికావ్యము విచిత్ర ధ్వానీతం బయ్య శ్రీ
కరమై యుండ దయోగ్యకర్మలీనవత్కొలగర్తావృత్తి.

మ. అపశబ్దంబులఁ గూడియున్ హరిచరిత్రాలాపముల్ సర్వసా
పపరిత్యాగము నేయుఁ గావున హరిక భావించుచుం బాడుచున్
జపముల్ నేయుచు వీనులన్ వినుచు నశ్రాంతంబుఁ గీర్తించుచుం
దపసుల్ సాధులు ధన్య లౌదురు గదా తత్త్వజ్ఞ చింతింపుమా.

నారదుని యుపదేశము ననుసరించి వేదవ్యాసుఁడు భాగవతమును రచించి మోక్షమును బొందినవిధమునఁ బోతరాజు శ్రీరామ భద్రుని యాదేశము ననుసరించి భాగవతమును రచించి పునర్జన్మము లేకుండఁ దన జన్మమును సఫలము చేసికొనెను. మానవులు సంసార చక్రమునందుఁ గర్మపరతంత్రులై పరిభ్రమణము చేయుచున్నను భక్తిమార్గముల మోక్షమును బొందఁగల విధమును భాగవతము విశదముచేయుచున్నది.

క. విను మీసంసారం బను-వననిధిలో మునిగి కర్మవాంఛలచే వే

దనఁ బొందెడువానికి వి-ష్ణుని గుణవర్ణనము తెప్ప సుమ్ము మునీంద్రా!

చ. యమనియమాదియోగముల నాత్మ నియంత్రిత మయ్యఁ గామకో

మములఁ బ్రచోదితంబ యగు శాంతి వహింపదు విష్ణుసేవచేఁ

గ్రమమున శాంతి నైకొనిన కైవడి నాదు శరీరజన్మక

ర్మములరహస్య మెల్ల మునిమండన చెప్పితి నీవు కోరినన్.

క. నిగమములు జేయుఁ జదివిన-సుగమంబులు గావు ముక్తిసుభగత్వంబులో

సుగమంబు భాగవత మను-నిగమంబుఁ జరింప ముక్తినివసనము బుధా.

ఆంధ్రసాహిత్యరచన పురాణయుగమునందు భాగవతరచన యందుఁ బరిపక్వమైనది. ఆంధ్రభాగవతమునకు సంస్కృత భాగవతము మాతృకయైనను వర్ణనలు, పద్యములు, వైలి, భావములు ప్రజాదరణమునకుఁ బాత్రమైన తెనుఁగుస్వభావస్వరూపములను దాల్చినవి. సరళమైన పోతనరచన సరళమైన ఆంధ్రహృదయమును విశదముచేయుచున్నది. భాగవతమునందుఁ గల శబ్దాలంకారములును, అంత్యప్రాసలును తెలుఁగుబాసకు సహజాలంకారములు. ఆంధ్రభారతి కిట్టి సహజాలంకారములను సమకూర్చిన కవులయందు పోతనామాత్యుఁ డగ్రగణ్యుఁడు. భాగవతభక్తిపారవశ్యమును, కావ్య రసానందమును గలుగఁజేయుటయందుఁ బోతనామాత్యుని ప్రతిభ యసామాన్యము. గజేంద్రమోక్షము, దుక్కిణీకల్యాణము, ప్రహ్లాదచరిత్రము మున్నగు ఘట్టముల కాంధ్రసాహిత్యమునందుఁ గల యాదరణము పోతనామాత్యుని ప్రతిభను విశదముచేయుచున్నది. భాగవత

రచన సహజమై. రసనంతమై, భాగవతభక్తిభరితమై ఆంధ్రహృదయ స్వరూపమును సర్వత్ర ప్రత్యక్షము చేయుచున్నది.

మ. శిరికిం జెప్పఁడు శంఖచక్రయుగముం జేదోయి సంధింపఁ జే

పరివారంబును జీరఁ డ్రభ్రంపతిం బన్నింపఁ డాకర్ణికాం

తరధమ్మిల్లముఁ జక్క నొత్తఁడు వివాదప్రోత్థిశ్శ్రీకుచో

పరిచేలాంచల మైన వీడఁడు గజప్రాణానోత్సహియై.

ఆంధ్ర వాఙ్మయపరిణామమున భారత రచనయందు నన్నయ యవలంబించిన సంస్కృతమార్గము భాగవతరచనమున పోతనరచన యందు దేశీరూపమును బొందినది. వైదిక కర్మమార్గము భక్తిరూప మును దాల్చినది ; రాజావలంబన మాత్మావలంబనరూపమును దాల్చినది ; పండితాశ్రయము ప్రజాశ్రయపరమైనది. కావ్యమునకుఁ బరమప్రయోజనమైన విశ్వశ్రేయస్సు సార్థకమైనది. జీవయాత్రను, విశ్వశ్రేయస్సును సార్థకము చేయుటకు సాధనములైన నిర్గుణసగుణో పాసనలు భాగవతమునందు సమన్వయమును బొందినవి. సంసార యాత్రకు సహజము లైన శృంగారవైరాగ్యములు, సుఖదుఃఖ ములు, కలిమిలేములు, నిరహంకార దురహంకారములు భాగవత భక్తియందు సమన్వయమును బొందఁగలవిధమును పోతనామా త్యుఁడు భాగవతఘట్టములందు దివ్యతమముగ వినిర్మించి కైవల్య మార్గము ననుగ్రహించెను.

పురాణయుగకవులందు నాచనసోముఁడు, భాస్కరకవులు, మడికి సింగన, పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరన మొదలగు కవు లాంధ్రవాఙ్మయ నిర్మాతలందుఁ బ్రముఖులు. పదునాల్గవ శతాబ్దారంభమునందు నివ సించిన నాచనసోముఁ డాంధ్రవాఙ్మయమునకు సహజమైన స్వరూప స్వభావములను గల్పించిన కవిబృందమునకుఁ జెందిన మహానుభా వుఁడు. కవిబ్రహ్మ తిక్కనసోమయాజివలె నీమహాకవి యాంధ్రవాఙ్మ యమునకుఁ గళాన్యాసము చేసి మూర్తిమంతముచేసెను. వాడుక యం దున్న తెలుఁగుభాష కంగన్యాస హృదయన్యాసములను జేసి

కళాస్వరూపమును బ్రతిపాదించిన మహాకవి ఇతఁడు. వాడుకయందున్న తెలుఁగు సాహిత్యమునకుఁ గాఢ్యసంస్కారము చేసి ఆంధ్ర సాహిత్యవాహినిని వీర్యవంతము చేసిన సోమనాథకవీంద్రుని ప్రతిభ ఆంధ్రవాఙ్మయ ప్రవాహమునం దఖండముగ వెలుఁగుచున్నది. ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యముల సంయోగమును దిక్కిన సోమయాజివలెనే సోమనాథుఁడును నిఘానమానము గఁజేసి ఆంధ్రసాహిత్యహృదయమును విస్ఫుటము చేసెను. ఉత్తర హరివంశము సోముని ప్రతిభను విశదముచేయుచున్నది.

చ. లలన లతావితానముల లక్ష్మకఁతేకులచాయ చల్లు చే
తుల సెలగొమ్మ లందికొనఁ దోరపునవులు పిక్కటిల్ల నె
చ్చెలులు కెలంగి మావిరులు చెందోవ లయ్యె ననం దఁబంబన్
దలిరులఁ గోయు రాచిలుక దాఁటులుఁ దేఁటులు నాసచేయఁగన్.

చ. నడక తెఱంగు మాటజతఁబు నపాంగవిలాసముకొ మునుం
గిజిన తెఱంగు చుద్దుమొగ మించుక వంచిన సిగ్గుఁ బార్వతిం
దఁబటుపంగ నొప్పెఁగె దర్పకవైరికి నాసపాటుగా
నడరుచుఁ జిత్రరేఖ యను నచ్చర నెచ్చెలు లిచ్చి మెచ్చఁగన్.

చ. తిరిసికూచు దెచ్చి నలుదిక్కుల బోవలు తిండి పెట్టఁగాఁ
బెరిగిన పాట్లతోడ నొక పీటపయిం దొరపోలె నెవ్వరికొ
నరకు గొనండు పట్టుకొని చాఁగఱగొన్న బలే యెటుంగుఁ డ
క్కరిబలు మోపు మోచు నయగారితనం బతి నట్టి గట్టిఁగన్.

(హరివంశము)

ఉ. ఈ కొఱగానికార్య మిటు లెవ్వఁ డొకో యనుకూలశ్రుఁడై
నీకుఁ బ్రియంబుగాఁ బలికె నీవును నితైఱఁ గాచరింపఁగా
రాక తలంచిమాడ నిది రాక్షసవంశవినాశకాలమో
కా కటుగాన నీకొనునె కాదన కీదృశ మెవ్వఁ డేనియన్.

(భాస్కరుఁడు)

చ. చనదు మహద్విరోధ మని చక్కటి చెప్పిన సంతతస్సనన్
జనలిలి ! నీతిశూన్యులకుఁ గార్యము లేటికిఁ దోచు ? నిష్ఠ వ

యును బలిలేదు ; నీవలన నొప్పని నావచనంబు లెల్ల నీ
వనిమొన రాముచేఁ బడినయస్సు డెఱింగెడు గాక పొయెదన్.

(హుళ్కిఁజూడ)

పురాణయుగము పోతనతో సంతము నొందినను శ్రీనాథునితో
నీయుగము సహజముగ ముగియుచున్నది. శ్రీనాథుఁడు యెదవైదవ
శతాబ్దారంభమునందు నివసించియున్నటులు విమర్శకులు నిర్ణయిం
చుచున్నారు. శ్రీనాథుఁడు పోతనసమకాలికుఁడనియు, బావమఱుఁది
యనియు గాధలు గలవు. శ్రీనాథుఁడు సరిస్సత్తీరసన్నుఁడయ్యను
లక్ష్మీరసాదమునకై తన కృతులను విక్రయముచేసెను. పోతన
శ్రీనాథునికుఁ గావ్యరచనయందుఁ గల యెరమ్రయోజనమున లక్ష్య
భేదము నీక్రింది పోతనకృతమైన పద్యమును, శ్రీనాథకృతమైన
పద్యమును పిన్నప్రము చేయుచున్నవి:

ఉ. బాలరసాలసాల నవపల్లవ కోమలకావ్యకవ్యకం

గూళల కిచ్చి యప్పుక పుఁగూఁకు భుజించుటకంటె సత్కవుల్

హాళికులైన నేమి గహనాంతరసీమఁ గందఱులకా

ద్రాళికులైన నేమి నిజదారసుతోదరపోషణార్థమై.

(పోతన)

సీ. దీనారటంకాలఁ కీర్థ మాడించితి దక్షిణాధీశ ముత్యాలశాలఁ

బలుకుఁ దోడై తాంబూళాపామహాకావ్యమగ్రంథసందర్శనకుఁ

బసులఁ గొట్టించి శుద్ధులవివాదప్రాధి గౌరవించివిభట్టుకంఠధర్మఁ

జంద్రసూక్తి గూళక్తిగాయలయొద్దఁ బాదుగొల్పితి సార్వభౌమవీరుద

తే. మెటులు మెప్పుంచెదో నన్న నింకమీఁద - గావుసింఘపాటు ధీవిశాలు

నిండుకొలుపున నెలకొనియుండి నీవు - సరసపద్మణనికురుంబ శారదాంబ.

(శ్రీనాథుఁడు)

శ్రీనాథుఁడు సంస్కృతాంధ్రములం దఖండమైన పాండి
త్యము గల మహాకవి. ఆయన రచించిన శివరాత్రిమాహాత్మ్యము,
శృంగార వైచిత్ర్యము, కాశీఖండము, యల్పాటి వీరచరిత్రము,
భీమేశ్వరపురాణము, వీధినాటకము, హరవిలాసము శ్రీనాథుని

ప్రతిభాపాండిత్యములను వెల్లడిచేయుచున్నవి. “నైషధం విద్వదౌషధం” అను పండితాభిప్రాయము శ్రీనాథుని పాండిత్య ప్రకర్షను చాటుచున్నది. ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు సంస్కృత వాహిని నత్యద్భుతముగ ప్రవహింపజేసిన కవులందు శ్రీనాథుడు ప్రముఖుడు. శ్రీనాథుని శైలి సంస్కృతపదభూయిష్ఠమైనను సరళమై, సుగోధమై ప్రజాదరణమును బడయుచున్నది. శ్రీనాథుడు ఆంధ్రవాఙ్మయమున దాంధ్రకళాన్యాసమును జేసిన స్వతంత్రకవి. శ్రీనాథుడు తన పల్నాటి వీరచరిత్రమునందు దేశీయఛందస్సున, దేశీయగాథలను, దేశీయసాహిత్యమును నుపయోగించి ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు స్వతంత్ర కావ్యరచనలకు మార్గదర్శకుడయ్యెను. వీధి నాటకమునందు హాస్యరస మనన్యముగ నుండుటవలననే వీధి నాటకమైనది. శ్రీనాథుడు రాజానుగ్రహమును, ప్రజాదరణమును బడసిన మహాకవి. శ్రీనాథుని ప్రజ్ఞాపాండిత్యము లాంధ్రసాహిత్య బృందావనమునందు దేజోవంతములై విరాజిల్లుచున్నవిధము నాతని పలువిధములైన రచనలు విశదము చేయుచున్నవి.

నీ. శిశిరభూరకన్య చిటుబంతిపసు పాడు నెందు సాయంకాల విం పెలర్పు
నరుఁ డెందు జలము నుద్ధరణంబు నేవించి శంభులింగముఁ దాల్చు జకరపితరీ
వినువీధిఁ బోరాడి వివశంబు లై కూలి హంసంబు లయ్యె వాయుసము లెందుఁ
బ్రవహించు నెందు శ్రీభాగీధికీ బోటి యమృతప్రవాహ్వాయ యైసతటిని

గీ. యని విముక్తకథాకంఠహారలతిక-దన్యకేదారలింగేశతీర్థభూమి
నదనదీవాపిపల్వలప్రాదసమగ్ర-ద్రాక్షపందిలి కాశికోద్యావమునకు. (కాశీఖండము)

చ. అటు తనునే సురేశ్వరుని యంతిటివాఁ డఖిలాప్పరోంగనా
విటుఁ డొక మర్త్యభామినికి వేడుక చేయుచు సన్నవాఁడు వి
స్ఫుటబహురత్నభూషణవిభూషిత లయ్యెడు రాచవారికిన్
గటకట యారకూటకటకంబు రుచించునొ కాక యొక్కెడన్.

ఉ. నీచరితంబు చూడ నతనిష్ఠుర మయ్యెడు లోకపాలదు
ర్వాచికనూచికాంకురపరంపర దూర్చెడు మాటిమాటికిన్
నాచెవులందు నీకుఁ దగునా యిటు చేయఁగఁ దప్ప దన్న బా
ధాచరణంబు నై జమేకదా తలపోయఁ గృతాంతదూతకన్. (శృంగారనైషధము)

గీ. పువ్వు ముడిచిన పురపీఠిభూమియందుఁ - గట్టై మోవంగ వలసిన కారణమున
వీరభద్రునిచే దై న్యశృతి నొందె-దత్తుఁ డెట్టిమహాభవ్రస్థానమునను.

మ. జగతీమాళివతంసభూషణము విశ్వఖ్యాతముం గాకికా
నగరంబుం బెడబాసి నీకును జగన్మానై యికచారిత్ర యీ
చిగిరుంబోడికి నాకును గటకటా చేర్చుట వాటిల్లెనే
ముగురిం గూర్చిన ముండదై వమునకు నోమోట లేదే సుమీ.

(భీమఖండము)

మ. జవ మేపారి మురారిపద్మజభుజా చక్రీభవచ్చార్జుగాం
డివకోదండవినిర్ద్రతప్రబలసందీప్తాస్త్రసంఘాతముల్
భువనక్రోడము నిండి భానుకిరణంబుల్ దూఱ నీకుండంగన్
బవలుం బర్వ మహాంధకారములు పై పైనుచిసిరేభద్రుల్.

చ. కమలవనాళికాకణిశ కంటకకోటులచేతఁ జూడ్కి కిం
పలవటిచెన్ ధర్మి తుహినాగమవేళఁ దటాకసారణిన్
సలిలము పాటి పండినయజాంగలసీమము లెన్ని యన్నిటన్
దలచుగ నీకు పేర్చి గరు దాల్చినభావము ప్రస్ఫుటంబుగన్.

(శివరాత్రి మాహాత్మ్యము)

ఉ. మంచిగ మేనయత్తలు సమాదరణం బడరంగఁ బెట్టి పు
త్తైంచిన మంఃకజ్జెములు తేనియ నేతను దోచి తోచి భ
క్షించుచు దల్లి దండ్రుడి దన బిన్నికరాంఘరి వంచి వంచి యూ
రించుచు నాడె మిన్న గమిరేడు కుమారకుఁ డింటిముంగటన్.

ఉ. మాటలు వేయు నేమిటికి మంగళలక్షణలక్షి యైన యీ
జోటికి భర్త గాంగలఁడు సోమకిరీటుఁడు సర్వదేవతా
కోటికిరీటకోటిపరికుంచితభవ్యమణిగృహిణుటా
పాటలపాదసీతుఁ డగు పట్టి కృతార్థుఁడవైతి భూధరా.

(హరవిలాసము)

మంజరి. పేరె బాల్కఁడు గాని బిరుదుమగండఁ-బగవారిఁ గొట్టనిబాలత్వ మేల ?
తలిదండ్రులకు బ్రోవఁ దనయుండె కర్త-మానాభిమానముల్ మఁటిమి మించఁ
బ్రబలింపఁ గలవారు బాలురె సుమ్ము-బాలురె పెద్దలు బల్లిగు ల్వారె
బాలురకే బుద్ధి పరికించి చూడఁ-బెద్దలు మతి చెడి పిటికిపాటుదురు

పాంచభౌతిక దేహపటిమ క్షీణించు-ధైర్యంబు తగ్గు నత్సాహంబు లుడుగు
వయసు మీఱినవేళ వచ్చునా ఒలిమి-కీర్తి కైనను నపకీర్తికి నైన
బాలురపై నండు భార మంతయును. (పల్నాటివీరచరిత్ర)

సాహిత్యోచితమునందు శ్రీనాథునకును, పోతనామాత్యునకును గల లక్ష్యభేదము వారి ప్రతిభావిశేషములను సార్థకము చేసినది. శ్రీనాథుని లక్ష్యము పోతనామాత్యుని లక్ష్యమువలె విశాలమును, విశుద్ధమును, సరమార్థబోధకమును గాక సంకుచితమును, సంకీర్ణమును, సామాన్యమును నగుటచే కావ్యప్రయోజనమును సామాన్యముగఁ బరిణమించినది.

మధ్యయుగము

(౧౮౫౦-౧౮౦౦)

ప్రబంధయుగము. స్వతంత్రయుగము

వాఙ్మయము ప్రజాజీవనమునకుఁ బ్రతిబింబము. ప్రజాశయములు, ప్రజాభీష్టములు, ప్రజాశీలము, ప్రజాహృదయము వాఙ్మయమునందు గోచరమగుచుండును. సంస్కృతవాఙ్మయము సామాన్యముగ మతవాఙ్మయము. సంస్కృత వాఙ్మయాధారమున నభివృద్ధిని బొందిన దేశభాషావాఙ్మయములును సామాన్యముగ మతవాఙ్మయములగు వెలసినవి. ఆంధ్రవాఙ్మయము ముఖ్యముగ నాదియుగమునందు మతధర్మాధారమున నభివృద్ధిని బొందినది. ఆంధ్రవాఙ్మయమున కమూల్యాంకారము లైన భారత భాగవత రామాయణము లాంధ్రవాఙ్మయశక్తి స్వమును నిర్ధారణచేసినవి. ఆంధ్రవాఙ్మయరచనలందు నేటికిని నన్నయ తిక్కన పోతనాదుల మహాశక్తియు నిలిచియున్న విధమును వాఙ్మయస్వరూపములు విశదము చేయుచున్నవి. మధ్యయుగము స్వతంత్రయుగముగఁ బరిగణింపఁబడుచున్నను అదియుగస్వరూపములు స్థిరతరములైన విధమును ప్రబంధయుగ వాఙ్మయము విశదముచేయుచున్నది.

నన్నయ తిక్కన పోతనాదికవులు సంస్కృతగ్రంథములను తెనిగించుటయందు వారి కవిత్వమహత్వమును వెల్లడిచేసినను వారి కచనలందు చిత్రకథాకల్పనలకును, రాజన శృంగారమునకును నవ కాశములు లేవు. కావ్యమునకు పరమ ప్రయోజనములైన విశ్వకల్యాణము, రసానందమును బ్రహ్మానందమునందు ప్రత్యక్షమగుచున్నవి. బ్రహ్మసీతాపరాయణులైన మహాత్ములు విశ్వకల్యాణప్రదములైన కావ్యమును రచించి పరమానందమును గలుగఁజేయుదురు. తిక్కనపోతనలు దివ్యగుణ సంకీర్తనమునందు భాగవత భక్తిరసపరమైన కావ్యరసానందమును గలుగఁజేసిరి. అగమ్యమైన జీవయాత్రయందనన్యమైన భక్తి ఆనందరసానుభవమునకు సాధనముగ నున్నది. అనన్యమైన భక్తి సంసారప్రవృత్తియందు, నానావిధములైన యవస్థలందు నానావిధమైన రసానందమును గలుగఁజేయుచు విశ్వకల్యాణమునకు సాధనమగుచున్నది. నకల రసములకును స్థాయిభావము శాంతరసమునందుఁ గలుగుచున్నది. శృంగార శాంత వీరకరుణాది రసానందమునకును స్థాయిభావము శాంతరసమునందుఁ గలుగుచున్నది. విశ్వప్రవృత్తియందు సాత్త్వికరసానందము దుఃఖనివృత్తికిని సుఖప్రాప్తికిని, రాజనతామసరసానందము సుఖారాధనమునకును దుఃఖమునకును సాధనమగుచున్నది. వేదపురాణేతిహాసములందుఁ బ్రతిపాదితమైన సాత్త్విక శృంగారము ప్రబంధములందు రాజనతామస శృంగారరూపములను దాల్చినది. అప్పరసలు, వారాంగనలు నాయికలై, మాయాగంధర్వులు నాయకులై శృంగారరసము కేవలము కామపరమైనది. ఇది కాలమహిమ.

పదునాఱవ శతాబ్దారంభమునందు మహమ్మదీయ విజయములు హిందూదేశమునందు ధర్మపరివర్తనమును గలుగఁజేసినవి. చాళుక్యరాజులు భారతరచనమూలమున వైదికధర్మసంరక్షణమును జేయుటకుఁ జేసిన ప్రయత్నములు మొదట ఫలవంతములైనను గాలక్రమమున నిర్వీర్యము లైనవి. పదునాఱవ శతాబ్దారంభమునందు కాకతీయరాజ్యక్షయము వైదికధర్మప్రాబల్యము నాంధ్రదేశమునందు

కృశింపఁజేసినది. బసవేశ్వరమఃశమును వైదికమతధర్మమును శిథిలముచేయుటకు వినియోగపడినది. పదునైదవ శతాబ్దమునందు సంప్రాప్తమైన మహమ్మదీయరాజ్యవ్యాపనము దక్షిణదేశమునందును వైదికమతమునందుఁ బరివర్తనమును గలుగఁజేసినది.

మహమ్మదీయ విజృంభణమును ఉత్తరహిందూస్థానమునందు రాజపుత్రవీరులు ప్రతిఘటించిన విధముననే దక్షిణదిగ్భాగమునందును నాంధ్రవీరులు ప్రతిఘటించుటకుఁ బూనుకొనిరి. విద్యారణ్య స్వాముల సహాయమున హరిహరరాయలు, బుక్కరాయలు స్థాపించిన విజయనగరసామ్రాజ్యము వైదికమతోద్ధరణమునకుఁ గొంతవఱకు వినియోగపడినను, హిందూసంఘమునందుఁ బరివర్తనమును గలుగఁజేసినది. ఆ పరివర్తనము ప్రజాజీవనమునకుఁ బ్రతిబింబమైన వాఙ్మయమునందు గోచరమగుచున్నది.

మహమ్మదీయరాజ్యవైభవములు, సమాజులు హిందూసంఘమునందును, మతధర్మమునందును మహాపరివర్తనమును గలుగఁజేసినవి. మతధర్మములందు వైరాగ్యభావము లుద్భవమై భోగాభిలాష వర్ధిల్లినది. కర్మమార్గము శిథిలమై భక్తిమార్గము ప్రబలినది. సాత్త్వికశృంగారరస మస్తంగతమై రాజసతామసశృంగారరసములు ప్రబలినవి. విజయనగర సామ్రాజ్యవిజయములు రాజస తామస శృంగారరసములను పోషించిన విధము నా కాలపు వాఙ్మయము విశేషముచేయుచున్నది. విజయనగరాధీశులు పండితులను, కవులను, కళానిపులను పోషించి ఆంధ్రవాఙ్మయమునకు నూతనవికాసమును గలుగఁజేసిన విధమును విజయనగరసామ్రాజ్యచరిత్ర విశేషముచేయుచున్నది.

విజయనగర సామ్రాజ్యాధీశులందుఁ బ్రతిభాశాలియైన శ్రీకృష్ణదేవరాయల కాలమునం దాంధ్రవాఙ్మయమునకుఁ గలిగిన మహావికాస మాంధ్రసాహిత్యహృదయమును పరిస్ఫుటము చేసినది. పెద్దనకృతమైన మనుచరిత్ర మాంధ్రవాఙ్మయ వికాసమునందు స్వతంత్రయుగ వాఙ్మయ స్వరూపస్వభావములను దెలుపుటకు బరమ

ప్రమాణముగ నున్నది. శ్రీకృష్ణదేవరాయల దిగ్విజయములు, విజయనగరవైభవములు, శృంగారవిలాసములు, ధర్మసంస్థాపనలు, మహోత్సవములు, విద్యానినోదములు ప్రజల ధర్మప్రవృత్తియందు భావపరివర్తనమును గలుగఁజేసినవి. దేశమునందును, సంఘము నందును, ధర్మమునందును గలిగిన భావపరివర్తనము వాఙ్మయము నందు గోచర మగుచున్నది. స్వారోచిష మనుసంభవమునందు విజయనగరసామ్రాజ్యప్రతిభయు, శ్రీకృష్ణదేవరాయల ప్రతిభయు సూచితమై యుండును.

కా. హిందూరాజ్యరమాధురంధరభుజాహిగ్రామణీ కంచుక
త్కుందస్వచ్ఛయశోగుళుచ్ఛ యవనక్షోణీకవస్థాపనా
మందీభూతకృపాకటాక్ష యసకృన్మాద్యత్కలింగంగనా
బందిగ్రాహవిగాహితోత్తరకకుభావసమాటకనా.

మనుచరిత్రకుఁ గృతికర్తయైన పెద్దనామాత్యుఁడు వైదికధర్మ పరాయణుఁడు; కృతికర్తయైన శ్రీకృష్ణదేవరాయలు రాజసధర్మ పరాయణుఁడు. వైదికపరమైన కర్మమార్గమునకును, వైదికపరమైన భక్తిమార్గమునకును నిత్యజీవనమునందు ధర్మప్రవృత్తియందు సంరంభ సాహచర్యములు ప్రబలివవి. నిరంతరసంగ్రామములు, సంగ్రామ సంప్రాప్తములైన భోగభాగ్యములు ప్రజాజీవనమునందు నూతన సంచలనమును గలుగఁజేసినవి. ప్రజాహృదయమునందుఁ గలిగిన నూతన సంచలనమును ధర్మపరివర్తనమును వాఙ్మయహృదయము నందుఁ బ్రతిబింబించుచున్నది.

ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రయందు మనుచరిత్రతో నారంభమైన ప్రబంధయుగము స్వతంత్రయుగమైనను అనుకరణయుగముగఁ బరిణమించినది. ప్రబంధములకు శిరోభూషణమైన మనుచరిత్రయందే అనుకరణబీజములు గోచరమగుచున్నవి. కథ, భావములు, వర్ణనలు, పద్యములు, వైలి పూర్వోదాహృతము లైనను కావ్యనిర్మాణము నందు మనోహరములైన నవీనరూపములను దాల్చినవి. పెద్దనామాత్యుఁడు

మనుచరిత్రమును “శిరీషకుసుమపేశల సుధామయోక్తుఁను” రచించి తెలుఁగుతియ్యఁదనమును ప్రత్యక్షముచేసెను. ఆంధ్రసాహిత్యరసమును తన మనుచరిత్రయందు మూర్తీభవింపఁజేసిన పెద్దనామాత్యుఁడు ‘ఆంధ్రకవితాపితామహుఁడు’ అను సార్థకనామధేయుఁడు.

ప్రవరాఖ్యుఁడు శ్రోత్రియ బ్రాహ్మణుఁడు, గృహమేధి. వరూధిని కామాసక్తయైన అస్పరస. ప్రవరాఖ్యవరూధినుల సంభాషణలు సంఘమునందుఁ బురుషార్థములకుఁ బ్రవర్థమానమయ్యెడి సంగ్రహమును విశదముచేయుచున్నవి. చిరకాల సంరక్షితమైన వైదికకర్మానుష్ఠానమునకుఁ బదచ్యుతి గలిగినది. వైదికకర్మపరాయణత్వమును పెద్దనార్యుఁడు ప్రవరాఖ్యముఖమునఁ బ్రతిపాదించినను, వరూధిని మనోరమాదుల ముఖమునను, గంధర్వమనువుల ముఖమునను వర్ణించిన రాజసత్సంగారవిలాసములు వైదికమతవిలయమునకు నిదర్శనములు. మహమ్మదీయరాజ్య విజృంభణము హిందూమత సంఘములందు పరివర్తనమును గలుగఁజేసినది. మహమ్మదీయప్రభువుల భోగపరాయణత్వము హిందూ ప్రభువులను భోగపరాయణులను జేసినది. మహమ్మదీయప్రభువుల ఘోషాపధ్ధతులు, బహుభార్యాగ్రహణము, కామారాధనము హిందూప్రభువుల నావరించినవి. మహమ్మదీయుల సమాజులు, ప్రార్థనలు కర్మమార్గమును శిథిలము చేసి భాగవతభక్తిని, భాగవతసంకీర్తనములను ప్రజ్వలింపఁజేసినవి.

విజయనగరసామ్రాజ్యమునందు వీరాగ్రేసరుల శౌర్యప్రతాపములు, కవీశ్వరుల కావ్యసంపదలు, వారాంగనల శృంగారవిలాసములు, శ్రోత్రియుల వైదికసిద్ధాంతములు, దేశికాచార్యుల విశిష్టాద్యైత సిద్ధాంతములు, శిల్పచార్యుల కళాదక్షత్వము, గాయకుల శ్రావ్యగీతములు, హిందూరాజుల ధర్మరక్షణపరత్వము, ప్రజల స్వదేశ స్వధర్మ స్వభాషాభిమానము విలాసవంతము లైనవి. ఆమహావిలాసములను పెద్దనామాత్యుఁడు స్వార్థోచితమనుసంభవమునందు హృదయముగ చిత్రించెను. దురవస్థలకుఁ బా లగుచున్న వైదిక

విజ్ఞానమును దక్షిణాపథమునందు సంరక్షించుటకు శ్రీకృష్ణదేవ రాయలు కంకణమును గట్టుకొనెను. పెద్దనామాత్యుఁడు స్వార్థోచిష మనుసంభవమునం దీ మహాఫలమును సంభావించెను. కాని, వైదిక విజ్ఞానము నావహించిన మహాప్రతిబంధకములను సంభావించుట మహా కవియైన పెద్దనామాత్యునకును సాధ్యము గాకపోయినది. మనుచరిత్రయందలి కథాప్రవృత్తియే కావ్యప్రయోజనమును సంకుచితము చేయుచున్నది.

విశ్వశ్రేయస్సునకు సాధనమైన కావ్యప్రయోజనమును రాజా శ్రయము సంకుచితము చేసినది. శుద్ధశ్రోత్రియుఁడైన ప్రవరాఖ్యుఁడు నిమిత్తమాత్రుఁడు. శిష్టాచారపరాయణుఁడైన ప్రవరాఖ్యుఁడు నిరవలంబునుఁడు, నిస్సహాయుఁడు. ప్రవరాఖ్యుఁడు ప్రకటించిన ప్రధానమైన శాంతరసమునకుఁ గావ్యమునం దప్రధానస్థానమును, వరూధిని వరించిన కామాయత్తమైన శృంగారరసమునకుఁ బ్రధానస్థానమును గలిగినవి. ఇందువలననే కవి “బుద్ధిజాడ్యజనితోన్మాదుల్ గదా శ్రోత్రియుల్” అని వ్రాయవలసివచ్చినది. కావ్య మంతయుఁ గామపరమై కావ్యప్రయోజనమును సంకుచితము చేసినది. తిక్కనపోతనాదుల వలె పెద్దన కావ్యనిర్మాణమునకుఁ బరమార్థమును సంకల్పించియుండలేదు. రాజానుగ్రహమును, ప్రజాదరణమును నుదారమైన కావ్య ప్రయోజనమును దుస్తరముచేసినవి. భావసంశుద్ధి దుస్తరమై కావ్య ప్రయోజనము సంకుచితమైనను పెద్దనామాత్యుఁ డాంధ్ర కవితా పితామహుఁ డను ప్రసిద్ధిని బడసినాఁడు.

మనుచరిత్ర స్వతంత్రకావ్యము. ఈ కావ్యమునందు సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యములు సమ్మేళనమును బొంది ఆంధ్రసాహిత్యస్వరూపము పరిస్ఫుటమైనది. కథ పురాణగాథయైనను కథాసందర్భములు ప్రజాజీవనమునకుఁ బ్రతిబింబములు. ఆంధ్రభోజుఁడు కృతిపతి. ఆంధ్రశ్రోత్రియుఁడు కృతికర్త. ఆంధ్రసాహిత్యము కావ్యహృదయము. ఆంధ్రభాషామాధుర్యము, తెనుఁగుపదముల లాలిత్యము,

మధ్యయుగమునందలి ప్రసిద్ధకవులు, వారి గ్రంథములు—కీ. ౧౬ మొదలు ౧౮-వ శతాబ్దము వఱకు

క్రమ సంఖ్య	కవి పేరు	కవికాలము	గ్రంథము పేరు	గ్రంథవివరణము	విశేష విషయములు
౧	విడువర్తి సోమనాథుడు	౧౫౧౦-౧౫౨౦	బసవపురాణము	పురాణము	
౨	విడువర్తి జనవకవి	౧౫౨౦-౧౫౩౦	ప్రభులింగలీలలు	"	
౩	కృష్ణదేవరాయలు	౧౫౩౦-౧౫౩౫	ఆము కృమాల్యద	ప్రబంధము	
౪	అన్నసాని పెద్దన్న	౧౫౩౫-౧౫౪౦	స్వార్థోపేష మనునరిత్రము	"	
౫	నందికొమ్మన	౧౫౪౦-౧౫౪౫	పారిజాతాపహరణము	"	మాహాత్మ్యము
౬	ధూర్జటికవి	౧౫౪౫-౧౫౫౦	కాళహస్తిమాహాత్మ్యము	"	
౭	తెనాలిరామలింగకవి	౧౫౫౦-౧౫౫౫	ఉద్భటారాధ్యచరిత్ర	"	
౮	నాదిండ్లగోపన్న	౧౫౫౫-౧౫౬౦	పాండురంగమాహాత్మ్యము	ద్విపదకావ్యము	మాహాత్మ్యము
౯	నఱకుసాల నృసింహకవి	౧౫౬౦-౧౫౬౫	కృష్ణార్జునసంవాదిము	ప్రబంధము	
౧౦	మాదయగారి చింతన్న	౧౫౬౫-౧౫౭౦	ఉత్పిర్జిరిసాయనము	"	
౧౧	చింతలపూడి యెల్లకవి (రాధామూర్తివకవి)	౧౫౭౦-౧౫౭౫	రాజశేఖరచరిత్ర	"	
౧౨	కుమ్మర మొల్లి	౧౫౭౫-౧౫౮౦	రాధామాధవము	"	
౧౩	అయ్యలరాజు రామభద్రుడు	౧౫౮౦-౧౫౮౫	తారత్రయహృదయము	వేదాంతము	
౧౪	దోమరి కోనేరికవి	౧౫౮౫-౧౫౯౦	రామాయణము	ఇతిహాసము	
౧౫	అడ్లంకి గంగాధరకవి	౧౫౯౦-౧౬౦౦	నకలకథాసారసంగ్రహము	పద్యకావ్యము	
౧౬	పొన్నకంటి తెలగన్న	౧౬౦౦-౧౬౦౫	రామాభ్యుదయము	ప్రబంధము	
౧౭	శంకరరవి	౧౬౦౫-౧౬౧౦	భారతావతము	పురాణము	
౧౮	తెనాలి అన్నయ్య	౧౬౧౦-౧౬౧౫	శవతీనందరణము	ప్రబంధము	
౧౯	సింగళి మారన్న	౧౬౧౫-౧౬౨౦	యయాతిచరిత్ర	"	
			హరిశ్చంద్రహాస్యము	"	
			సుదక్షిణాపరివరము	"	
			కళాభూర్లోచయము	"	
			ప్రభావలక్ష్మిమృగము	"	
			రాఘవహేమవీయము	"	

సం	రాష్ట్రరాజభూషణుడు	గౌరవం	వసుచరిత్ర	ప్రబంధము
౨౦	రాష్ట్రరాజభూషణుడు	౧౫౬౦-	హరిశ్చంద్రనల్లపాఠ్యానము	ప్రబంధము
౨౧	మల్లారెడ్డి	౧౫౫౦-౧౬౦౦	షట్పత్రిక	"
౨౨	మల్ల అనంతభూపాలుడు	౧౫౭౦-౧౬౦౦	కకుత్స్థవిజయము	"
౨౩	సారంగ కమ్మయ్య	౧౫౯౦-౧౬౨౦	వైజయంతీవిలాసము	"
౨౪	చేమకూర వేంకటకవి	౧౬౩౦-	విజయవిలాసము	"
౨౫	వెలగపూడి కృష్ణకవి	౧౬౯౦-౧౭౧౭	సారంగధరచరిత్రము	"
౨౬	కుండ్ల రి వెంకటాచలకవి	౧౬౯౦-౧౭౧౭	వేదాంతసారసంగ్రహము	వచనము
౨౭	నముఖము వేంకటకృష్ణప్ప	౧౬౯౦-౧౭౧౭	మాలినీమధవీయము	ప్రబంధము
౨౮	నాయకుడు	౧౬౯౦-౧౭౧౭	మిత్రవిందాపరిణయము	"
౨౯	వీరభద్రదత్తకవి	౧౭౨౦-	అహల్యాసంక్రందనము	"
౩౦	వీరభద్రదత్తకవి	౧౭౨౦-	రాధికాసాంత్యనము	వచనము
౩౧	వీరభద్రదత్తకవి	౧౭౨౦-	సారంగధర	"
౩౨	అడిదము నూరకవి	౧౭౨౦-	జై మిత్రానము	ప్రబంధము
౩౩	కస్తూరి రంగకవి	౧౭౨౦-	వానవల్లభానయము	"
౩౪	అలూరి కృష్ణకవి	౧౭౨౦-	రామవిలాసము	వద్యకావ్యము
౩౫	ముప్పకవి	౧౭౨౦-	కవిజనరంజనము	"
౩౬	కస్తూరి రంగకవి	౧౭౨౦-	ఆంధ్రచంద్రాలోకము	నిఘంటు
౩౭	అలూరి కృష్ణకవి	౧౭౨౦-	ఆంధ్రచంద్రాలోకము	"
౩౮	కస్తూరి రంగకవి	౧౭౨౦-	కవిసంశయవిచ్ఛేదము.	"
౩౯	అలూరి కృష్ణకవి	౧౭౨౦-	అనంతరంగరాఘండస్సు	"
౪౦	ముప్పకవి	౧౭౨౦-	అచార్యవిజయము	"
౪౧	కస్తూరి రంగకవి	౧౭౨౦-	వరమణిగవతచరిత్ర	"
౪౨	అలూరి కృష్ణకవి	౧౭౨౦-	ఇందుమతీపరిణయము	"
౪౩	ముప్పకవి	౧౭౨౦-	రామాయణభాగవతములు	ప్రబంధము
౪౪	ముప్పకవి	౧౭౨౦-	రాధికాసాంత్యనము	"

* ఈ పంక్తిలోని సంవత్సరములు కవితాసంపుటల కాలమును ఇందుండి తెలియజేయును. ఇవి ప్రధానముగ కీ. శ. కందుకూరి వీరేశలింగము వంతులుగారి కవుల చరిత్రమునుండి గ్రహించబడినవి.

తెలుఁగురీతులు, ఆంధ్రహృదయసౌహృద్దము కావ్యమునందు విలసితములు. ష్టద్దనామాత్యుఁ డాంధ్రవాఙ్మయమునుండి సరసభావములను, లలితపదములను, తెలుఁగుసాహిత్యమును, తెలుఁగుఛందస్సులను క్రోడీకరించి మనోహరముగ మనుచరిత్రయం దమగ్ని ఆంధ్రకవితాపితామహుఁడని పేరొందెను. ఆకవితామాధుర్యమును కావ్యాంకారములైన భావములు, పద్యములు తెలుపుచున్నవి.

సీ. కలఁకుల నన్న తంగటిజున్న గృహమేధి యజమానుఁ డంకస్థితార్థపేటి
పంశిన పెరటికల్పకము వాస్తవ్యుండు దొడ్డిఁ బెట్టిన వేల్పుగిడ్డికాఁపు
కడలేని యమృతంపు నడబావి సంసారి సవిధమేరునగంబు భవనభర్త
మరుదేశపథమధ్యమప్రప కులపతి యాఁకటి కొదవు సన్యసు కుటుంబి
బధిరపంగ్వంధభిక్షుఁబ్రహ్మచారి-జటిపరివ్రాజకాతిథి క్షుణ్ణకావ
ధూతకాపాలికాద్యనాథులకుఁ గాన-భూసురోత్తమ గార్హస్థ్యమునకు సరియె.

సీ. చిన్ని వెన్నెలకందు వెన్న దన్ని సుధాభిఁ బొడమిన చెలుక తోఁబుట్టు మాకు
రహిఁ బుట్ట జంత్రగాత్రముల రాల్లరఁగించు విమలగాంధర్వంబు విద్య మాకు
ననవిల్లుకాస్త్రంపు మినకు లానర్తించు పని వెన్నతోడఁ బెట్టినది మాకు
హయమేధరాజనూయము లనఁ బేర్పడ్డ సవనతంత్రంబు లంకువలు మాకుఁ
గనకనగసీమఁ గల్పవృక్షములనీడఁ-బచ్చరాచట్టుగమి రచ్చపట్టు మాకుఁ
బద్ధసంభవ వైవంధ్యభర్తసభలు-సాముగరిడిలు మాకు గోత్రామరేంద్ర.

సీ. కొనసాగి కామినీగోష్ఠిఁ బ్రాథమ్యులైన యుగుటుఁజూపుల తొప్పుకుదల నాఁచి
సంతసంబున ముఖాబ్జమునందుఁ బొలునవ్వ కడఁదళింపక యుండ డిందుపటిచి
పొంగారుమై దోఁచు శృంగారచేష్టల తమిఁ దెచ్చికోలు మాగ్ధ్యమున డాచి
పొడము రసావేశమున వచ్చు నరోత్తల లొదవి నాలుకకు రాకుండఁ ద్రుక్కి
మస్తకము వాంచి యుగురని మానముద్ర-నేల బొటవ్రేలవ్రాయుచు నిలిచి కొంత
సేపు వెడవెడ చింతించి శిర సాకింత-యెత్తి సన్నంపుటెలుఁగుతో నిట్లు లనియె.

సీ. నను నిముసంబు గానకయున్న నూరెల్ల నరయు మజ్జకకుఁ డెం తడలునొక్కొక్క
యెపుడు సంధ్యలయందు నిలు వెళ్లనీక న న్నో మెడుతల్లి యెం తొలులునొక్కొక్క
యనకులవతి నాదు మనసులో వర్తించు కులకాంత మది నెంత కుందునొక్కొక్క
గడఁ దోడునీడలై క్రీడించు సచ్చాక్రమ లింతకు నెంత, చింతింశురొక్కొక్క
యతిధిసంతర్పణంబు లే మయ్యెనొక్కొక్క-యన్న లేమయ్యెనొక్కొక్క నిర్మింబులైన
కృత్యములఁ కాపి దైవంబ కినుక నిట్లు-పొటవైచితె మిన్నులు పడ్డచోట.(మహ.)

వ సు చ రి త్ర

రామరాజభూషణుడు మనుచరిత్ర ననుకరించినవిధమును వసుచరిత్ర విశదముచేయుచున్నది. భావనాశక్తియందలి లోటును పదముల పొందిక కప్పుచున్నది. కావ్యము స్లేషాలంకారమున కాల వాలమై స్లేషప్రబంధరచనలకు మాతృకయైనది. వసుచరిత్ర హృద్యములైనపద్యములతో నిండియున్నను కావ్యప్రయోజనము సంకుచితమైనది. శబ్దాలంకారములు శ్రావ్యములై, మనోహరములై యానందదాయకములైనను కావ్యమునకుఁ బరమార్థమైన ఆత్మానందమును సంకుచితముచేయుచున్నవి. చిత్తప్రవృత్తి ప్రధానమైన భావమునందు లగ్నముగాక అప్రధానమైన భావయందు లగ్నమై కావ్యప్రయోజనము పరిమితమగుచున్నది. రామరాజభూషణుని రచనయందు సరసముగను, సరళముగను వినిర్మితమైన స్లేషకావ్యము కాలక్రమమున ప్రబంధకవుల హస్తములందు విరసమును, క్లిష్టమును వై, వాఙ్మయహృదయమును స్తంభింపఁజేసినది. మహాకవియైన రామరాజభూషణుడు స్లేషాలంకారములను మనోహరముగ రచించినను సామాన్యకవుల రచనలందు స్లేషకావ్యములు సీరసములైనవి. వసుచరిత్రవైలి స్లేషాలంకారములతో నిండియున్నను, మనోహరమై, ఆంధ్రవాఙ్మయమునకు అమూల్యాలంకారముగ నున్నది.

సీ. ముచ సుమనోరాగమున వసంతము సూపెఁ గానసేందిర యశోకంఠుఁగొమ్మ
కాకొమ్మ నగుచు నెయ్యమునఁ గ్రొన్న నతేనె మెలఁగెడు సరసాళిమీఁదఁ జల్లె
నాసరసాళి సోయగఘటబలతోడఁ జని మాధవి ప్రవాళకాటిఁ దుడిచె
నామాధవిపరాగ మక్షిరాగము వించఁ బులైందు కలకంఠిపై విదిర్చె
నిట్లు లలికలు హితకోటి నెనసి యపుడు-మదనదేవోత్పవక్రీడఁ బొదలు ననిన
వరులుఁ దరుణులు విరులయోవరుల వలలు-సిరుల వలరాచజాతరలో సేయు టరుచె.

సీ. ఇమ్ములై మరుహజారమ్ములై పొద లుండఁ బూజవికలు వేలి పూసవలదు
తెప్పలై నెత్తావికుప్పలై పుప్పొళ్లురుల గందనశి త్రోవఁ జీలుకవలదు
సారమై హిమజలాసారమై పూచేనె నెఱయఁ గేళాకూళి నింపవలదు
మొత్తమై మారుతాయత్తమై గెలూర మెగయ వితానములో విగియవలదు

స్వామియారామశుభవైభవములుచూడ-నెపుడువిచ్చేయుదురొయంచునెదురుసూచు
సహజసౌభాగ్యములుగూర్చి చైత్రుఁ డతఁడు-కూర్మిభవదీయవనపాలకుండుకాఁడె?

సీ. అడుగువెట్టదు నవ్యహరిచందనలతాంత సరణిపైఁగాని యాయదుణచరణ
కేల నంటదు కోరకితపారిజాతవల్లరిఁగాని యాయతిలలితబాహు
తనువుఁ జేర్చదు నవోదారమందారమంజులశయ్యఁగాని యీసురభిశాంగి
పెదవిఁ జేర్చదు కల్పసృణివీజఫలసంతతియెకాని యీమోవితీపుటాఁడి
గురుకులక్రమాయాత మిగిరిజచ్చల్లఁ-దనము జననైకరూఢ మితటినిపట్టి
సరసగంభీరభావంబు సహజసిద్ధ-మీనలినసోదరీమణి మేనితావి.

సీ. తలయెత్తదయ్యెఁ గేవలజన్మితి రంభజతుకుఁజూపులఁ జూడసాగె వారిణి
కుందుకుందునఁ జెంది కొదఁ దెల్పె శశిశేఖ పలపలనై వెల్లపాటెఁ దార
మఱవక పూనె మైమఱుపు వరూధిని చెయ్యి లన్నియుఁ దక్కిఁ జిత్రశేఖ
యుచితకార్యవివేక ముడిగె మదాలస మానె సద్ధతభాష మంజుగోష
జాపడియె సానుమతి సాంద్రతాపమునఁ గ-రంగె హేమాభిధాన నిర్జ్వలతాంగు
లిట్లు దనఁ జూచి సిగ్గుపా టెనయ వినయ-వినతయై యున్న నగరాజతనయఁ జేరి

|| ౧ ||

కళాపూర్ణోదయము

ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు రమారమి ౮౦౦ ప్రబంధములు
కలవు. ప్రబంధకవులందు పింగళి సూరన్న ప్రతిభావంతుఁడై వెలయు
చున్నాఁడు. సూరనకృతములైన గ్రంథములందు కళాపూర్ణోదయము
కథాకల్పనయందును, భావనాశక్తియందును, భాషాసౌష్ఠ్యవమునం
దును, రసపోషణమునందును నిరుపమానముగ నున్నది. ఆంధ్ర
సాహిత్యమును పరిస్ఫుటముచేసిన కవులందు సూరనార్కుఁడు పరం
జ్యోతివలె ప్రకాశించుచున్నాఁడు. కళాపూర్ణోదయము భాషయం
దును, భావములందును ప్రజాజీవనమునకుఁ బ్రతిబింబముగ నున్నది.
సూరనార్కుఁడు కావ్యరచన కవసరమైన ప్రతిభను కళాపూర్ణో
దయమునందును, ప్రభావతీప్రద్యమ్నమునందును దెలిపియున్నాఁడు.

సీ. పాసఁగ ముత్తైపుసరు లోహళించినలీలఁ దమలోన దొరయు శబ్దములు గూర్చి
యర్థంబు వాచ్య లక్ష్యవ్యంగ్యభేదంబు లెఱిగి నిర్దోషత నెనఁగఁజేసి
రసభావములకు నర్హంబుగ వైదర్భిమొదలై నరీతు లిమ్ముగ నమ్మి
రీతుల కుచితంబు లై తనరారెడు ప్రాణంబు లింపుగాఁ బాదుకొల్పి

తే. యమర సుపమాదులును యమకాదులు నగు-నట్టియర్థశబ్దాలంక్రియలు ఘటించి
కవితఁ జెప్పంగ నేర్చు సత్కవివరునకు-వాంఛితార్థంబు లొసఁగనివారు గలరె.

లయవిభాతి—

చలువగల వెన్నెలల చెలువునకు సౌరభం
గలిగినను సౌరభముఁ జలువయుఁ జరిన్వం
బొలు పెసఁగు కప్పురపుఁ బలుకులకుఁ గోమలత
నెలకొనిన సౌరభముఁ జలువపసయుం గో
మలతయును గలిగి జనముల మిగుల బెం పెసఁగు
మలయపవనంపుఁగొదమలకు మధురత్వం
బలవడిన నీడు మఱి కల దనఁగవచ్చుఁ గడు
నెలయుఁ గల యీ సుకవిపలుకులకు నెంచన్.

సీ. విశ్రాంతి విరతి గావింపక సారవత్సాహిత్యసౌమనస్యంబు తెఱిగి
సమయంబు దప్పక శ్రవణకళోరంబులైన శబ్దముల నత్యాకులాత్మఁ
జేయక సత్పరిచితసుకుమారవాక్సరళితాభిప్రాయఁ గా నొనర్చి
పదబంధశిథిలతఁ బాటిల్లఁగా నీక యేచందములయందు నేమరిలక

ఆ. పరఁగుకవియు దోహకరుఁడును యశము దు-గ్ధమును బడయు నట్లు గానినాఁడు
కృతి దురాప మొదవు కీర్తియుఁ బాలు నీ-కుంట గాదు హాసయోగ్యుఁజేయు.

సూరనార్యుఁడు “అపూర్వకథా సంవిధాన వైచిత్రీమహానీ
యంబును, శృంగారరసప్రాయంబును, బుణ్యవస్తు వర్ణనాకర్ణనీయం
బును” నగు కళాపూర్ణోదయ మను మహాకావ్యము నిర్మింపఁ గడఁ
గినట్లు తెలిపియున్నాఁడు. కళాపూర్ణోదయమునందలి కథ అపూ
ర్వమై సంవిధానము మాత్రము క్లిష్టముగ నున్నను, రసానందమున
కాలవాలముగ నున్నది. శృంగారరసప్రాయమై అపూర్వవిధానమున
కావ్యప్రయోజనమును సమకూర్చుచున్నది. కళాపూర్ణోదయమునందు
సంస్కృతాంధ్రసాహిత్యములు సమ్మేళనమును పొంది, ఆంధ్రసా
హిత్య స్వరూపము సర్వత్ర ప్రత్యక్ష మగుచున్నది. వైదికకర్మమార్గము
శిథిల మై వైష్ణవభక్తిమార్గము ప్రజాహృదయమునందు ప్రబ
లిన విధము నీకావ్యము తెలుపుచున్నది.

“సీప్రార్థనంబునంజేసి యిప్పుడొనర్చు విశేషంబు విను మట్లు లోకానుగ్రహార్థంబుగా నేను నిత్యసన్నిధిస్థానంబులుగా నంగీకరించిన శ్రీరంగకాంచీ వేంకటాచలాహోబళపురుషోత్తమాది దివ్యస్థలంబుల కరిగి నేవింపనోపకున్నను దమయున్నచోటనే యుండి తత్తద్దివ్యదేశ నివాసు నన్ను నిజేచ్ఛానుసారంబునఁ దలంచి కేలు మొగుచువారికి సంసారంబు నుద్ధరింపఁ జేయుదునని యానతిచ్చిన సంతసిల్లి యదియె చాలునని యమ్మహాదేవుని దీనవాత్సల్యంబు ననేకప్రకారంబుల నన్నుతించెనని చెప్పి మధురలాలన యా కళాపూర్ణ మహారాజుఁగనుం గొని యది యిప్పుడు మీర లడిగిన భవదీయ పూర్వజన్మవిరచిత లక్ష్మీనారాయణసంవాద కథాప్రకారంబు దేవరప్రశ్ననిమిత్తంబున నిశ్చేయససులభోపాయంబు దొరికె. నేడు నుదసంబయ్యె. మఱి యజన్మంబు సఫలంబయ్యెనని పలికి శ్రీరంగాదిదివ్యదేశమాహాత్మ్యంబునకు వెఱఁగందుచు నింత భక్తవత్సలుండవే యని పరమ పురుషు నఖిలలోకైకనాథు నారాయణుఁ దలంచి ప్రణమిల్లెఁ గళాపూర్ణుండును దదాదిగా నత్యాదరంబున విష్ణుసేవ గావింపుచు ధర్మమార్గంబున రాజ్యపరిపాలనంబు నేయుచుండెను.”

మహాకవులు ప్రజల ప్రవృత్తిని దమ కావ్యములందుఁ బ్రతి బింబింపఁజేయుచు సాహిత్యమును బురుషార్థమునకు సాధనముఁ జేయుచున్నారు. ఈ ప్రయోజనమును సంకుచితముగనైనను సమకూర్పఁగలిగిన విధమును కావ్యమునందలి పుణ్యవస్తువర్ణనలు, కళాను సంధానములు విశదముచేయుచున్నవి.

పింగళి సూరనార్యుఁడు గారుడసంహితాది కృతులను, రాఘవ పాండవీయమును, ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నమును, కళాపూర్ణోదయమును రచించెను. రాఘవపాండవీయము శ్లేషప్రబంధము. ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము పురాణప్రసిద్ధమైన శృంగారప్రబంధము. కళాపూర్ణోదయము అసామాన్యకల్పనావిల్సిత మైన మహాప్రబంధము. సూరనార్యుఁడు కళాపూర్ణోదయరచనయం దప్రతిమానమైన ప్రతి

భను విశదముచేసెను. కథ నిర్ణీతసారస్యలీలాచిత్రంబై నిగూఢ మైన శారదాచతుర్ముఖుల విలాసములతో నారంభమై కలభాషిణి కళాపూర్ణుల పరిణయముతో పరిసమాప్తి నొందుచున్నది. ఉత్తర కథయందు విలసితములైన పాత్రలు భావాశ్రయములై పూర్వకథ యందు విలసితములైన పాత్రలకు రూపాశ్రయములై యున్నవి. కళా పూర్ణుఁడు, మధురలాలన, బ్రహ్మ, సరస్వతి, మదాశయుఁడు, రూపానుభూతి, స్వభావుఁడు, సత్వదాత్ముఁడు మొదలగు పాత్రలు పూర్వకథయందు మణికంధరుఁడు, కలభాషిణి, మృగేంద్రనాహన, మాయారంభ, మాయానలకూబరుఁడు, సుగాత్రి, శాలీనుఁడు మొదలగు రూపములను గళాపరిణామమును బ్రత్యక్షము చేయుచున్నది.

జీవయాత్రయందు నివృత్తిమార్గమునకును బ్రవృత్తిమార్గము నకును, భావమునకును రూపమునకును, సిద్ధాంతములకును గార్యములకును, తత్త్వములకును కళలకును గల సంబంధము, సాహచర్యము పండితులకు సహితము సమ్మోహమును గలుగఁజేయుచున్నది. కళాపూర్ణోదయము సాహిత్యమునకు గుణరూపములను సమకూర్చెడి గుణావగుణములను హృద్యముగ విశదము చేయుచున్నది.

కలభాషిణి వేశ్యబాలిక. శ్రీకృష్ణాంతఃపురమునందు సంగీతమునఁ బ్రావీణ్యమును గడించినది. నారదుని యనుగ్రహమును బడసినది. సాహిత్యమునందును కొంతప్రవేశమును సంపాదించినది. మణికంధరుఁడు సంగీతసాహిత్యములందుఁ బ్రజ్ఞావంతుఁడు. కలభాషిణి మణికంధరుల యన్యోన్యాయుర్రాగమునకు రూపగుణ సాంగత్యములు దగియున్నను నలకూబర రంభల రూపలావణ్యములు సమ్మోహమునకుఁ గారణములైనవి. మాయారూపములనుదాల్చి కామభోగముల సనుభవించిరి. గుణభావానుభూతిరహితమైన రూపసాంగత్యము ప్రేమరసాశ్రయమైన పురుషార్థసిద్ధికి సాధనము గాఁజాలదు. నిత్యమైన భావగుణాశ్రయము పురుషార్థమునకు సాధన మగుచున్నది. మధుర

లాలస మదాశయుని తండ్రిగను, రూపానుభూతిని తల్లిగను, కళాపూర్ణుని పతినిగను బడసి జీవయాత్రను సఫలము చేసికొనినది.

ఉ. శ్రీయుత మైన దివ్యమణిచేతికి నబ్బంగఁ బాటనైచి త
చ్చాయ యొకింత యున్కిఁ గని చాలఁ గృశించితి గాజుపూసకై
నాయవివేక మే మనుకొనం దుడఁ దన్నణి యబ్బె నన్న న
త్యామతతత్పదాగమసుఖాప్తికి నోచమి నెంచి కుండదన్.

సంసారప్రవృత్తియందు సామాన్యజనులు కళాపూర్ణులు, మధుర లాలసలు గాకపోయినను ప్రేమాశ్రయమైన సంసారసౌఖ్యముల ననుభవింపఁగల విధమును సుగాత్రీశాలీనుల యుదంతము విశదము చేయుచున్నది. సుగాత్రీ అరమర లెఱుంగని ముగ్ధాంగన. శాలీ నుఁడు పల్లెటూరి బ్రాహ్మణుఁడు; రసికత్వము నెఱుంగని సంసారి. ప్రేమాస్వాదిని యైన సుగాత్రీ తన భర్తయైన శాలీనుని ప్రేమాభి ముఖుని జేసినది. మనుచరిత్రయందు వరూధిని చూపిన కామోద్రేక మునకును, సుగాత్రీ చూపిన ప్రేమోద్రేకమునకును గల్గ భేదమును సూరనార్యుఁడు హృదయముగ సుగాత్రీప్రవృత్తియందు వర్ణించెను. మొదటిది కామానక్తయైన అప్పురఃస్త్రిమోహము. రెండవది సాంసారికమైన కులాంగనప్రేమ. అభినవకౌముదికి శల్యాసురుఁడు చూపిన కామోద్రేకము ప్రవరాఖ్యునకు వరూధిని చూపిన కామో ద్రేకమువలెనే నిష్ఠు మైనది. కామానక్తుడైన శల్యాసురుఁడు కామమున కాహుతి యగుట ప్రేమతత్త్వమునందు మనోహరమైన పరిపాకమును తెలుపుచున్నది.

కామకళాసూత్రపరిణామమును సూరనార్యుఁడు భిన్నములైన పాత్రలరూపమున భిన్నరీతుల మనోహరముగ కళాపూర్ణోదయ మునందు వర్ణించి శృంగారరసపరిణామమును ఒరిస్సుటముచేసెను. జీవయాత్రయందు శృంగారరసము మనోహరమై సుఖదుఃఖములకుఁ గారణ మగుచున్నది. శృంగారరసము కామపరమై రూపానక్తమైన పుడు దుఃఖము కలుగుచున్నది. శృంగారరసము ప్రేమపరమై భావా

సక్తమైనపుడు సుఖము కలుగుచున్నది. కలభాషిణి మణికంధరులు, రంభా నలకూబరులు, సుగాత్రీశాలీనులు, అభినవకాముదీ మణికంధరులు పూర్వోత్తర కథలందు వ్యక్తముచేసిన శృంగారరసము రూప భావాశ్రయములయిన కామప్రేమల మూలమున సంసార ప్రవృత్తియందుఁ గలిగెడి సుఖదుఃఖములను విశదము చేయుచున్నది.

కలభాషిణి మధురలాలసజన్మము నెత్తుటకు మదాశయరూపానుభూతుల దాంపత్య మవసరమైనది. మణికంధరుఁడు కళాపూర్ణ జన్మమునొందుటకు సుముఖానత్తిశాలీనులు తల్లి దండ్రులైరి. పూర్వ కథయందలి రూపానుభూతికిని, ఉత్తర కథయందలి భావానుభూతికిని సంయోగము గలిగినపుడు మాయారహితమైన శృంగార రసానందము గలుగుచున్నది. భావసౌందర్యమునకును, రూపసౌందర్యమునకును గావ్యరచనయందు సంయోగము గలుగునపుడు కావ్యరసానందము గలిగి కళాపూర్ణోదయము సాధ్యమగుచున్నది.

సీ. మెఱుఁగాఱుముంజియు మేనికోమలికంబుఁ గడుదిట్టగుణము నుల్కేడుమొగంబు
పసపుగోఁచులయొప్పు బ్రహ్మతేజంబును జారుకృష్ణాశినధారణంబు
తళుకుజన్నిదము మేధావిబొట్టును జిన్ని పట్టనర్ధనమును జిట్టితడుపు
మొలవంక యుంగరంబులసొంపు దుడపుఁ గోలయు సన్నపు వ్రేలు సిగయు

ఆ. నొప్పు బ్రహ్మచారి యొకఁ డేనుదెంచె బు-స్తకముఁ గొంచు మిగుల సంభ్రమమున
నొజ్జ యతనిఁ జూచి యోరి యేమిర, కడు-నాలసించి తనియె ననిన నతఁడు.

సీ. లీలఁ బోతులమీఁద లేచి కూర్చుండుచోఁ దద్దయు నొకక్రొత్త ముద్దుఁజెలుపు
క్షీతిమీఁద లేతకెంగి లిడి తడవుచో మొన లిడి యొండొక ముద్దుఁజెలుపు
నల్లనల్లన తప్పుటడుగులు వెట్టుచో నిద్దంపుబసఁక ముద్దుచెలుపు
కొదలుమాటలు తేనె గులుకుచుఁ బలుకుచో మోహనం బగు వింతముద్దుచెలుపు

తే. కలిగి యాబాల నవచంద్రకళ యనంగఁ-దివుట నామనిఁ దనరు లేదీఁగ యనంగ
నంతకంతకుఁ బ్రోదిచే నతిశయిలుచుఁ-బరంగెఁ జూపఱకును గనుపండు వగుచు.

సీ. ఇట్లు సింగారించి యెదుట నద్దము పెట్టి చూచుకొమ్మన లజ్జఁ జూడఁ గొంకుఁ
జెలు లేడగాఁ జన్న నిలుపుటద్దము చూచి కొనగోర నటు దిద్దు కురులు విరులు

సంత వా రేజేర సంతసూక్ష్మగ్రాహి యిది యంచ ముకురపరిక్ష సంత
నాయలంకారరమ్యత చెదరకమున్న యధిపుండు తనఁ జూడ నాత్మఁగోరు
తే. సిగ్ధకతమున సకియల చేర్పు వాని-చనవుఁ బరికించుతోడవుల యునికి మట్టు
మచ్చుమర లేకయుంప సేమఱక యోయ-మిగుల మేగరగరికె యా మెఱుంగుబోడి.

సీ. కలికికన్దోనలచూపుల పేరఁ బర్వమవ్యపుఁల్లఁగల్వలు వైచి వైచి
మందహాసము లను చందనోదకములు పలుమాఱు మోములఁ జిటికి చిటికి
హారంబు లిడుచు బాహుబిచ్చలమున భుజములందు హరిద్రఁ బూసి పూసి
ప్రతిభూషణము లమగ్నచు హస్తకాంతికుంకుమములు చెక్కిల్లఁ జనుచి చనుచి
ఆ. యలరఁజేయునచ్చరలపిండుముక్తిక-న్యలను పెండ్లియాడి బులియుచున్న
క్రొత్త పెండ్లికొడుకుఁ గొమరులసయ్యాట-లాడు తద్వహువయస్య లనఁగ.

అనంతములైన కళాతరంగములందుఁ గాన్యకళారూపమునఁ
గావ్యరసానందమును గలుగఁజేయుటకు పింగళి సూరనామాత్యుఁడు
చేసిన మహాసంకల్పము కళాపూర్ణోదయరూపమునఁ బరిణమించినది.

సీ. కాంత మున్విన్న యా కథ యీకథయ నాఁగ నమ్మవాచ్యత తోచినట్టి నామా
జాతిక్రియాదిక సకలవదార్థవాక్యార్థాంతరము లెవ్వి యవియ యంచుఁ
గలయవి యిందుఁ దత్కథకంపె భేదంబు పరికింప నొనరించెఁ బడసెఁ నిలిపె
ననునివి మొదలైన యట్టిభూతార్థంబు క్రియలపట్టున నొనరించుఁ బడయు

తే. నిలుపు ననునివి యాదిగాఁ గల భేష్య-దర్థవచనంబు లైన క్రియాపదంబు
లునుచుకొనుటయె వానియందును చలుప-నోసుధాంశువిలాసప్రహాసవదన.

సీ. వివరింప సకలవస్తువుల ప్రసిద్ధి వాఙ్మాలములంబు వాఙ్మాల మెల్లఁ
దన్మయం బి ట్లుండఁ దనరు నీమది కసమ్మత మైనయట్టిది మహి నెలయు నె
యాకళాపూర్ణ మహారాజుకథ తాపకీనశృంగారనీలానిమిత్త
మగుచు మన్ముఖజాత మగుచు నవశ్యంబు గరము ప్రసిద్ధంబు గాఁగలయది

తే. నీకుఁ బ్రియమని వేఱ వర్ణింపనేల - నీవిపుడు పల్కుటల్కు స్వాభావికంబ
పతుల యనురాగలీల తే పగిదివైన-వెలయఁగోరియు రాచు టింతుల గుణంబు.

ప్రతిభాశాలియైన సూరనామాత్యునకును కాలప్రభావ మలంఘ
నీయమైనది. రాజాశ్రయమునకు సహజమైన శృంగారవిలాసములు

కళాపూర్ణోదయమునకు గుణదోషములను గల్పించినవి. ప్రతిభాశాలి
యైన సూరనార్యుడు ఇమ్మహాకావ్యమును భావప్రబంధరూపమున
రచించి ప్రేమరసానందమును బ్రత్యక్షముచేసి యుత్తమమైన
కావ్యప్రయోజనమును సార్థకము చేసెను.

ఉ. పూర్ణ సమస్తసద్గుణవిభూషితుడై పాలుపొందు నాకళా
పూర్ణ కథలో వినం జదువఁ బొల్పుగ సంతతివై భవాదివి
స్తీర్ణ ఘభంబు కల్పి కజుదీవన మున్నది గల్గెఁ గాన నా
నిర్ణయ మార్య లెల్ల మది నిల్పి వినుండు పతింపుఁ డింపుతోన్.

అంధ్రసాహిత్య స్వరూపస్వభావములను నిర్మించిన కవులందు
సూరనార్యుని ప్రతిభ యఖండమై వెలయుచున్నది. సరస్వతీ చతు
ర్ముఖుల భావగర్భితమైన శృంగారవిలాసములు ప్రేమమయమై వెల
యుచున్నవి. భావగర్భితములైన శృంగారవిలాసములు ప్రపంచ
ప్రవృత్తియందు శృంగారకళాస్వరూపమున వ్యక్తమైనపుడు కావ్యకల్ప
నకు సాధనము లగుచున్నవి.

వైదికవిజ్ఞానము కాలాంతరమునను, ఆగమ రూపములను
నారాధ్యమై పురుషార్థసిద్ధికి సాధనమైనది. ఆగమముల మూలమున
వేద ప్రతిపాదితమైన కర్మమార్గమునకును, జ్ఞానమార్గమునకును
సంసారప్రవృత్తియందు సామరస్యమును గలుగఁజేయుటకు భారతీయ
తత్త్వజ్ఞులు చేసిన సాధనలు నిగూఢమైన కళాస్వరూపమున వెల
యుచున్నవి. చతుష్టయికలోపేతమైన విజ్ఞానము సంసారప్రవృత్తి
యందు రసానందమును గలుగఁజేయుచు పురుషార్థప్రదముగ నున్నది.
సకలకళలును, శృంగారములును, రసములును సృష్టికర్తలైన సనా
తనదంపతుల శృంగారకళావిలాసములందు సుప్రతిష్ఠితములు. భార
తీయతత్త్వజ్ఞులు నిత్యమైన కళాభినివేశమునకు శ్రీవిద్యోపాసనమును
సాధనముగ నేర్పఱచిరి.

పూజాకల్పమునందలి సవావరణమును సవరసావరణములుగ
నున్నవి. ప్రథమావరణమునందలి త్రిపురసుందరి శృంగారరసాత్మకమై
సర్వసంతోభణముద్రారూపమున వెలయుచున్నది. ధ్యానము:—

శ్లో. త్రిపురా స్ఫటికాభాసా ముక్తాదామవిభూషితా
పుస్తకం చాక్షుమాలాం చ కపాలం పద్మముత్తమమ్
విభ్రతీ సిద్ధయే చింత్యా మహాపాతకనాశినీ ;
అభీష్టసిద్ధిం మే దేహి శరణాగతవత్సలే,
భక్త్యా సమర్పయే చాహం ప్రథమావరణార్చనమ్.

కళాపూర్ణోదయమునందు ప్రథమాశ్వాసము శృంగారరసముతో నారంభమై గ్రంథము శాంతరసముతో నంతము నొందుచున్నది. త్రిపురసుందరి శాంతరసాత్మికమైన సర్వయోనిముద్రారూపమున నవమావరణమునందు వెలయుచున్న విధమును భావనశ్లోకము విశదము చేయుచున్నది.

శ్లో. యా విద్యా శివకేశవాదిజననీ యా వై జగన్మోహినీ
యా బ్రహ్మది పిపిలికాది జగదానందైకసంధాయినీ
యా పంచప్రణవద్విరేఖనశినీ యాచి త్కళామాలినీ
సా మాయా పరదేవతా భగవతీ త్రిరాజరాజేశ్వరీ.

ఈ సాధనములనే పింగళి సూరనార్యుడు కళాపూర్ణోదయమునందు హృదయముగ ద్యోతకముచేసెను. కళానిర్వచనమునందుఁ బ్రాచీనార్యసంప్రదాయములకును, వర్తమాన సంప్రదాయములకును గల భేదమును కళోపాసకులును, కళావిమర్శకులును గ్రహించుట కావ్యహృదయమును గ్రహించుటకుఁ బ్రయోజనకరము. వాగర్థములవలెనే వాణీహారణ్యగర్భుల శృంగారకళాలీలలు సంసారప్రవృత్తియందు సర్వవ్యాప్తిని గలిగియున్న విధమును కళాపూర్ణోదయము విశదము చేయుచున్నది. దివ్యమైన మణిహారము హృదయస్పర్శనమువలన దివ్యజ్ఞానమును గలుగఁజేసిన విధమున దివ్యమైన కావ్యము హృదయమునకు రసానందమును గలుగఁజేయుచున్నది.

సూరనార్యుడు భావగర్భితమైన సరస్వతీ చతుర్ముఖుల శృంగారవిలాసములతోఁ గథ నారంభించినను కావ్యప్రవృత్తియందుఁ గాలానుగుణమైన కాముక శృంగారరసమునకు దానుఁదై కావ్యప్రయో

జనమును సంకుచితముజేసెను ప్రతిభావంతుడైన సూరనార్యుడే కాల్ప్రవాహమునందుఁ గొట్టుకొని పోయినపుడు సామాన్యులమూట చెప్పవలసిన యవసరములేదు. కాముక శృంగారానుకరణము సహజమైన ఆంధ్రసాహిత్యవికాసమును స్తంభింపఁజేసి చిరకాలమునఱకును సహజవికాసమును దుర్లభము చేసినది.

ప్రబంధకపులందు ఆముక్తమాల్యదను రచించిన శ్రీకృష్ణ దేవరాయలు, పారిజాతావహరణమును రచించిన ముక్కుతిమ్మన్న, విజయ విలాసమును రచించిన వేంకటకవి, రాజశేఖరచరిత్రమును రచించిన కూచిమంచితిమ్మకవి మొదలగుకవులు ఆంధ్రవాఙ్మయమునకు మనోహరాలంకారములను సమకూర్చిరి. ఈ కవుల ప్రతిభ మృదుమధురరచనలందు గోచరమైనట్లు భావసంశుద్ధియందు గోచరము కాకయున్నది.

సీ. దట్టంపుఁదెలిసీటి తరఁగచా య్కొత్తిరిలతాలజగతిఁ దా నిలుచు లేమి
గొలఁతుఁదామరగందములఁ గ్రందఁ బడవైచి కపురంపుఁదావిఁ దాఁ గవియు లేమి
చివురుజొంపపుమావిజీబు మాయయు సేసి పసిఁడియుప్పరిగఁ దాఁ బ్రబలు లేమి
నిద్దంపుటిసుములిన్నియపాన్పు దిగఁద్రావి యలరులపాన్పుఁ దా హత్తు లేమి

తే. మసమసకసంజకెంబాయ మలుఁగువెట్టి-మిసేమికెంపులకాంతిఁ దా మెఱయు లేమి
మొదలనే గంగతటి చున్న యదియు లేదో-మాయయో కాకయిది యంచు మరలిమాడ.

ఉ. నా విని యావినీలకంచ నవ్వుమొగం బట్టు గొంత వంచి యెం
లే వెఱ నివ్వెఱ్ఱ మునిఁగి యీతనిఁ బార్థునిగా నొకింత మఱ
భావమునం దలంచియును నమ్మక యమ్మకఁజెల్ల యారకే
సేవ లొనర్చుచుంటి నని సిగ్గున దిగ్గున లేచి పోవఁగన్.

ఉ. గట్టివచేతలం బసలుఁ గల్గదనంబులు నీవు పుట్టఁగాఁ
బుట్టిన, పెండు లేని-పలు పోకల మాయలు నీకు వెన్నతోఁ
బెట్టిన పా తెఱంగియును బేలతనంబున నిన్న నమ్మి నా
గుట్టును దేజము నిగ్గులఁ గోల్పడిపోయితి, నేమి సేయుదున్.

సీ. పరువంబు గాఁగ చొప్పడని మామిడి లేన లాన నాసాస నజ్ఞాదునవియుఁ,
దమకింది చిగురాకు నమిది నో లొగ కైవఁ గడఁగి-గొట్టఁగనీటఁ గడుగునవియు.

సంపంగపాదరింటిచక్కి గోరటం గాంచి యును రంచు మగిడి నోరూరునవియుఁ
గలిగొట్టుపసరుమొగ్గలఁ గోర్కి పాలివోయి యున పటిమొల్లల మూఁగునవియుఁ

ఆ. ననుచుఁ దేటికదుపు లామరిఁ దలసూపెఁ-జూపుదనుక నెల్ల చోటఁ దోట
యందుఁ దామ యనుచు నమ్మరునెలగోలు-పాఁజు లనగఁ జూడ్కిపండు వనుచు.

ఆంధ్రవాఙ్మయమునందుఁ బ్రబంధవాఙ్మయము ప్రతిభాయుతమైన సరసవాఙ్మయము. కాని యనుకరణవాఙ్మయమై ఆంధ్రవాఙ్మయ ప్రవాహమును స్తంభింపఁజేసినది. విజయనగర సామ్రాజ్య విలయము ప్రజాప్రవృత్తిని స్తంభింపఁజేసినది. సాహిత్యవికాసము దుర్లభమైనది. రాజులు, జమీందారులు, శ్రీమంతులు కృతిపతులై కావ్యములను బోషించినను బ్రతిభలేని రాజ్యములవలెనే ప్రతిభలేని సాహిత్యమును వెలసినది. సత్త్వాశ్రయము లేని కృతిపతులు, కృత్రిక ర్తలు బాహ్యోడంబరముల నాశ్రయించి అంతరంగికప్రయోజనములను విస్మరించి కావ్యప్రయోజనమును సీరసముచేసిరి. భావనా శక్తి, పాత్రశీలము శుష్కించి, పదముల పటాటోపము ప్రబలినది. సుప్రసిద్ధమైన వసుచరిత్రయందే అనుకరణము ప్రారంభమై కాలక్రమమున సర్వవ్యాప్తిని గాంచినది.

౬

శతకవాఙ్మయము

ఆంధ్రవాఙ్మయాంగములందు శతక వాఙ్మయాంగము విశేషవ్యాప్తి గలిగి పండిత పామరహృదయరంజకముగ నున్నది. పురాణములు, శాస్త్రములు, కావ్యములు, ప్రబంధములు, నాటకములు, నవలలు, కథలు వాఙ్మయాంగములందుఁ బ్రధానాంగములైనను శతకాంగమువలెఁ బండిత పామరహృదయముల నాకర్షింపఁ జాలవు. ఆంధ్రభాషయందు మహా కవులును, సామాన్య కవులును రసభరితములైన శతకములను రచించి వాఙ్మయ వికాసమునకుఁ దోడ్పడిన విధమును శతకములు విశదము చేయుచున్నవి. లాక్షణి

కులు సామాన్యముగ శతకములను కావ్యగ్రంథములుగఁ బరిగణింపక పోయినను శతకవాఙ్మయము వ్యాప్తి గలిగి ప్రజాదరణమును బడసినది.

శతకార్థము :—శతపదజన్యమైన శతకపదము సంఖ్యాబాహుళ్యమును చెలుపుచున్నది. సంస్కృత ప్రాకృత వాఙ్మయములందుఁ గల శతపదబ్రాహ్మణము, అవదానశతకము మున్నగు నామము లధిక సంఖ్యార్థమును విశదము చేయుచున్నవి. జపమంత్రవిధానములందు సహస్రము, అష్టోత్తరశతము నియతసంఖ్యలుగ నేర్పడినవి. దైవ ప్రార్థనాపూజాదికములం దష్టోత్తరశతసంఖ్య బహుసంఖ్యార్థమును చెలుపుచున్నది. దేవీదేవతల యర్చనలందు సహస్రనామములను, అష్టోత్తర శతనామములను జెప్పట సదాచారము. అక్షమాల అష్టోత్తర శతసంఖ్యగల పూసలను గలిగియున్నవి. శతకములందు సామాన్యముగను, నీ సంప్రదాయసిద్ధముగను ౧౦౮ పద్యము లుండును. శివ తత్త్వసారము, వేమనశతకము మొదలగు శతకములు వందలకొలఁది పద్యములను గలిగియున్నవి. మఱికొన్ని శతకములందు ౧౦౦ పద్యములును గలవు. కాలాంతరమున నితరకవులు వారి సొంతపద్యములను మంచి శతకములందుఁ జేర్చుటయు శతకపద్యములందు సంఖ్యా భేదమునకుఁ గారణమై యుండును.

ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు ౧౦౦౦ శతకములైనను నుండియుండును. శ్రీయుత వంగూరి సుబ్బారావుగారు ౬౦౦ శతకములను జూచినటులు శతకవాఙ్మయ చరిత్రమునందు వ్రాసియున్నారు. ఎన్నియో శతకములు నష్టమైనవియు, నజ్ఞాతములైనవియుఁ గలవు. కవిత్వధోరణిగల కవులు ప్రబంధాదికృతినిర్మాణములకుఁ బూర్వము శతకములను రచించుట సామాన్యము. తిక్కన పోతనాది మహాకవులును శతకములను రచించినటులు ప్రతీతి గలదు.

శతకములందు శృంగార హాస్యసీతిపరములైన శతకములు కొన్నియున్నను భక్తిశతకము లధికముగనున్నవి. కవులు తమయిష్ట

దేవతాస్తవపరములైన శతకములను రచించి కవితాకన్యక సీత్య
 ార్పణముచేయుట సంప్రదాయసిద్ధముగనున్నది. శ్రీరామశతక
 ములు, కృష్ణశతకములు, శివపరములైన శతకములు, దేవీపరము
 లైన శతకములు శతకవాఙ్మయమునందు విశేషముగఁ గలవు. వేమన
 శతకము, సుమతిశతకము, కుమారీశతకము మొదలగు నీతిశతకములు
 గలవు. వేణుగోపాల శతకము, మల్లికార్జునశతకము మొదలగు శృం
 గార భక్తి శతకములు గలవు. శృంగారశతకములు ప్రబంధ సం
 స్కారమునకు ఫలముగ నున్నవి. వీర శృంగార భక్తిరస సమ్మిళితము
 లైన శతకములు గలవు. ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు వేలకొలఁది శతక
 ములు పుట్టినను శతకము లనేకములు నష్టమైనవి.

ఆంధ్రశతకముల వ్యక్తిత్వము:—ఆంధ్రశతక వాఙ్మయమునకు
 ప్రాకృత, సంస్కృత శతకవాఙ్మయములు మూలాధారమైనను సీ
 వాఙ్మయాంగవికాసము ప్రత్యేకవ్యక్తిత్వమును గలిగియున్నది. ఆంధ్ర
 శతకములకు మకుటము ప్రధానముగా నున్నది. సామాన్యముగ
 మకుటమే శతకనామమును దాల్చుచున్నది. కాశనధి, కాశహస్తీ
 శ్వర, రంగశాయి, రామతారక, సుమతి, వేమనాది శతకముల మకు
 టము లాంధ్రశతకముల స్వరూపమును విశదము చేయుచున్నవి.
 భక్తి శతకములందు మకుటము లిష్ట దేవతాపరములై యొప్పుచున్నవి.
 ధూర్జటి కాశహస్తీశ్వరుని, సోమనాథుఁడు వృషాధిపతిని, అన్న
 మయ్య సర్వేశ్వరుని, గోపన్న శ్రీ భద్రాద్రిరాముని, పోతరాజు
 (శ్రీ)మన్నారాయణుని దమశతకములందు సంబోధించి మకుటరూప
 మైన శతకనామకరణమును జేసిరి. వేమన, సుమతి, కుమారి మొద
 లగు నీతిశతకముల మకుటములు భావార్థపరములుగ నున్నవి. నారా
 యణాది శతకములందుఁగల ఆదిదశకాది శతకవిభాగములును నాంధ్ర
 శతకముల వ్యక్తిత్వమును దెలుపుచున్నవి. ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు
 శతకాంగము ప్రముఖాంగముగ నున్నను కావ్యాంగములయందు సం
 ద్ధాంగముగ నున్నది.

కావ్యాంగములు :—లాక్షణికులు కావ్యాంగములయందుఁ బురాణేతిహాస ప్రబంధ నాటకాదుల కొసంగిన ప్రాముఖ్యమును శతకముల కొసంగియుండలేదు. అప్పకవి శతకములనుండి కావ్యలక్షణముల కుదాహరణములను సంగ్రహించెను. అప్పకవి, విన్నకోట పెద్దన్నగారలు శతకములను ఊహకావ్యములందుఁ జేర్చిరి. అనంతామాత్యుఁడు శతకములను చాటుప్రబంధములందుఁ జేర్చెను. కవిచరిత్రకారులు శ్రీ గురజాడ శ్రీరామమూర్తి, వీరేశలింగము పంతులుగార్లు కవుల చరిత్రములందు శతకముల ప్రశంసను జేసియుండలేదు. శతకములు లక్షణగ్రంథములందుఁ బ్రవేశమును గాంచక పోయినను ప్రలాహృదయమునందు స్థిరప్రవేశమును గాంచినవిధమును శతకముల సంఖ్య, శతకకర్తల నామములు, శతకముల ప్రచారము విశదముచేయుచున్నది.

కావ్యాంగములను నిర్ణయించుటయందు శతకాంగమును నాంగ్ల కావ్యసంప్రదాయానుసారముగ నిర్ణయించుట యాంగ్లవిద్యా శిక్షితుల కాచారమైనది. శతకకవుల చరిత్రను రచించిన కీ. శే. పం. గూరి సుబ్బారావుగారును సీమార్గము నవలంబించి శతకములు భావగీతము (Lyrics) లను కావ్యాంగమునకుఁ జేరునటులు నిర్ణయించిరి. ఈ నిర్ణయ మాంధ్రకావ్యసంప్రదాయములకు సమన్వితము గాక సందిగ్ధముగనున్నది. శతకవాఙ్మయమును నాంధ్రవాఙ్మయమునకుఁ బరిచితమైన హాస్యకావ్య విభాగమునందుఁ జేర్చుటయే భావ్యముగ నుండును. నీతిశతకములందు విషయ సమన్వయము లేకపోయినను భక్తిశృంగార శతకములందు విషయ సమన్వయమును, భావసమన్వయమును గలవు. శతకవాఙ్మయము లాక్షణికులు యాదరణమును బడయక పోయినను, ప్రజాదరణమును బడసిన విధమును వాఙ్మయస్వాపనము విశదము చేయుచున్నది. భక్తిశతకములు, నీతి శతకములు, శృంగారశతకములు ప్రజాజీవనమును రసవంతము చేయఁగల విధమును శతకముల యాదరణము చాటుచున్నది.

భక్తిశతకములు :—మానవులకు సకలార్థములందును భక్తి తరణమునకు సాధనముగ నున్నది. పితృభక్తి, మాతృభక్తి, పతిభక్తి, గురుభక్తి, దేశభక్తి, దైవభక్తి మహత్తరమైన భక్తికి భిన్నరూపములు. భక్తులు తాము తరించి లోకమును తరింపఁజేయుచున్నారు. శ్రీరామచంద్రుని పితృభక్తి, సావిత్రి పతిభక్తి, ప్రహ్లాదుని దైవభక్తి భక్తిప్రభావమునకు నిదర్శనములు. అనన్యమైన భక్తి యిహపరలోక సౌఖ్యములకుఁ బరమసాధనము. దైవానుగ్రహమును బడయుటకు భక్తియోగము పరమసాధనముగ నున్నవిధమును భక్తుల చరిత్రలు తెలుపుచున్నవి. పండితులకు సాధ్యముగాని పరమపదము భక్తులకు సులభసాధ్యముగ నున్నది. వ్యాసులు జ్ఞానసాగరమైన భారతరచనానంతరము మోక్షప్రాప్తికి భక్తిసాగరమైన భాగవతరచనను జేసిన యితిహాసవృత్తము భక్తిప్రభావమును దెలుపుచున్నది. విశ్వరూప సందర్శనమున కనన్యమైన భక్తియే సాధనమని శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు ప్రియభక్తుఁడైన యర్జునున కుపదేశించెను.

శ్లో. భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య అహమేవంవిధోఽర్జున !

ఇతి యం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రకేఘ్ను చ పరంపర !

శ్లో. మత్కర్మ కృన్మ్యేరమో మద్భక్త స్సంగవర్జితః;

ఽర్హ్యైర స్సర్వభూతేషు య స్స మా మేతి పాండవ !

భాగవతభక్తిభరితమైన ఆంధ్రహృదయ బృందావనమునకు శతకములు సహజఫలములుగ నున్నవి. భక్తిరసభరితములైన శతకముల నాంధ్రకవులు హృదయముగఁ బాడి ప్రజాహృదయములందు భక్త్యుత్సాహములను బ్రజ్వలించఁజేయఁగలిగిరి. రామదాసుగారి దాశరథిశతకము, ధూర్జటి కాళహస్తీశ్వరశతకము, పోతనామాత్యుని నారాయణశతకము, సుబ్బారాయఁడుగారి భక్తచింతామణిశతకము మొదలగు భక్తిభరితములైన వందలకొలది శతకము లాంధ్రభక్త హృదయమును వివశము చేయుచున్నవి. శతకములు పండితసామంత హృదయములందును, బాలవృద్ధహృదయములందునుగలుగఁజేయఁగల

భక్తిరసావేశ మనుభవజ్ఞులకు విదితము. బ్రాహ్మముహూర్తమున లేచి భక్తిరసపూరితమైన హృదయముతో వైవసంకీర్తనమును జేయుటకు శతకములు పరమప్రయోజనకరములుగ నున్నవి.

వైదికధర్మమును, కర్మమార్గమును నుద్ధరించుటకై రాజులు, బ్రాహ్మణులు సాహిత్యసాధనమునఁ జేసిన ప్రయత్నములు నిరర్థకములైన విధమును శతకవాఙ్మయము విశదము చేయుచున్నది. పండితాధీనమునందున్న సాహిత్యమును శతకములు ప్రజాధీనము చేసినవి. శతకకర్తలందు సామాన్యముగ వైదికకర్మమార్గమున కధికారములేని బ్రాహ్మణేశ్వరులు కలరు. వారు శిథిలమైన కర్మ మార్గమును నిరసించుచు భక్తిమార్గము నారాధించినవిధమును శతకములు తెలుపుచున్నవి. ఆ శతకములందు వేమనవిరచితమైన వేమనశతకము సకలవిధముల శ్లాఘ్యముగ నున్నది. వేమన మహా యోగి, మహాకవి, వేదాంతి, సత్యవాది. వేమనపద్యములు జడ మయములైన వైదిక కర్మమార్గమును, దురాచారములను బరిహాస పాత్రముగ వర్ణించుచున్నవి. వర్తమానకాలమునందు గాంధీ మహాత్మునివలెనే యాకాలమునందు మతమును, సంఘమును నావరించిన మహాజూఙ్గములను బరిహాసమునకును, ఖండినమునకును బాలుచేసి ప్రజావికాసము చేయుటకు వేమన చేసిన ప్రయత్నము ప్రశంసనీయముగ నున్నది. ఆకాలమునందు పండితాదరణము లేకుండినను మనోహరమైన వేమనశతకమున కాంధ్రవాఙ్మయము నందు స్థిరమైనస్థానము గలిగినది.

ఆంధ్రసాహిత్యము సంస్కృత సాహిత్యావలంబనమును విడిచి స్వయంవ్యక్తిత్వము గలిగి వికసింపఁగలవిధమును శతక వాఙ్మయము విశదము చేయుచున్నది. శతకవాఙ్మయ మునందలి భావములు, భాష, సాహిత్యము, శైలి ప్రాచీనమైన సంస్కృత సాహిత్యముమీఁద నాధారపడక నిత్యవ్యవహారఘటందు వ్యాప్తి యందున్న తెలుఁగు సాహిత్యముమీఁదను, శైలిమీఁదను, రీతుల మీఁదను, గీతములమీఁదను నాధారపడి యథార్థమైన ప్రజాహృదయ

మును వెల్లడిచేయుచున్నది. శేమన, సుమతి, భాస్కర, రామ తారక, దాశరథి, భక్తచింతామణి మొదలగు శతకములు స్వతంత్ర కల్పనలతోను, తెలుగుసాహిత్యముతోను, జాతీయ వ్యత్యచ్ఛందస్సులతోను నిండియున్నవి. అనంతకృష్ణశర్మగారు తెలిపినటులు వేమన హస్తములం దాటవొంది ఆటబంతివలె మెలంగినది. శతకవాఙ్మయము సహజమైన ఆంధ్రప్రజా హృదయమును సువ్యక్తము చేయుచున్నను, పండితాదరణమును బడయకపోవుట ఆంధ్ర సాహిత్యోచాసకుల నావరించిన సంకుచిత భావమునకు లక్ష్యముగ నున్నది.

ఉర్వివారి కెల్ల నొక్కకందముఁ జెట్టి - పొత్తు గుశిపి కులము పాలియఁ జేసి
తలలు చేయిఁ జెట్టి తగనవ్వుఁ జెప్పుర! - విశ్వదాభిరామ విచరవేమ.

బాపఁ డనఁగ నేమి? భక్తుఁ డనఁగ నేమి? - జోగి యనఁగ నేమి? సొంపు లేక
యెన్ని పేరు లైన నినజుఁడు పనిఁ దీర్చు - విశ్వదాభిరామ విచరవేమ.

ఎద్దు కైనఁ గాని యేఁగాది దెల్పిన - మాటఁ దెలిసి నడుచు మర్మ మెఱిగి
మొప్పె దెలియలేడు ముప్పదేండ్లకు నైన - విశ్వదాభిరామ విచరవేమ.

కూలినాలి చేసి గుల్లాయుపని చేసి - శెచ్చి పెట్టెనేని మెచ్చు నాలు
చిక్కుపడ్డవేళఁ జీకాకుపటుమరా - విశ్వదాభిరామ విచరవేమ.

ఉ. తంగెటిజున్న మురిగిటినిధానము పందిటికల్పకల్లి ముం
గొంసునచుత్తియం బనఁగఁ గూర్చి మమబునఁ దొంగిలింపఁ గ
జంగమకోటి కర్చనలు సల్పుచు నన్నయగణ్యపుణ్య నీ
నంగడమేజుమయ్య బసవా! బసవా! బసవా! వృషాధిపా.

కా. ఏ నిశ్చే శరణంబు బాంధవులు గానీ యెల్లవారం బగే
కానీ మృశ్యవు తల్లక్రిందపడనీ కాలండు గీవెట్టనీ
నానాకర్మనయంబు గింజుకొననీ నా కేమి నేరాజునిం
తే నీచాటున దాఁగియున్నపుడు భీతే యింక సర్వేస్వరా !

మ. చరణాబ్జంబులు వీక్ష్యవ స్మిలిచి యోజన్ దట్టిగోఁ ఓల్లఁగోల్
కర మొప్పారఁగ నుంచి యింపాదనఁ జంకన్ గోల నందిచ్చి ప
ల్వరు గోపాలురుచుట్టునుం గొలువ వేల్పు ల్లగ్నిఁగొలున్ మ్రొంగఁగా
నరయం జల్లి భుజింపవే యడవిఁ గృష్ణా! దేవకీనందనా! (దేవకీనందన శతకము)

మ. గడియలో రెంటితొ మూటితో గడియతో కాదేని నేఁ జెల్లిచొ
కడ నేడాదితొ యెన్నఁడో యెఱుంగ రీకాయంబు లీధూమిపైఁ
బడఁగా నున్నవి ; ధర్మచూర్ణ మొకటిం బాటింప రీమానవుల్
నెడుగు ల్నిపదభక్తియుం చెలియ రో శ్రీకృష్ణాస్త్రీకృష్ణా.

సీ. ఎందుల కేగిన నేపనిఁ జేసిన చలయుననైనను చదువునైన
బంగారుపనినైన శృంగారములనైన సుద్దులనైనను ముద్దులనైన
యాశ్రయనైనను రాశ్రయలనైనను సుపవాసములనైన నాక్తినిన
జపములనైనను తపములనైనను గలుగదు మీ దిన్యథురపదంబు
భక్తిచే నిన్నుఁ దలఁచిన భాగ్యకంఠు-లిందు నంగును నెక్కఁతోనంది నిన్ను
ప్రబలుదురుగాన నసఁగావు పంకజాక్ష-శమతారక దళరథరాజతనయ.

2 గేయవాఙ్మయము

ఆంధ్రవాఙ్మయముంగములయందు గేయవాఙ్మయము సహజ
మైన ప్రజాసాహిత్యమునకు లక్ష్యముగనున్నది. పండితసాహిత్యము
నకును, బ్రజాసాహిత్యమునకును వాఙ్మయ స్వరూప స్వభావము
లందు భేదము గనుపట్టుచున్నది. పండితులందుఁ బ్రతిభావంతులు
వారికావ్యములను బ్రజాసాహిత్యమునకుఁ ప్రతిబింబములనుగ రచి
యించినను సామాన్యులు పాడినపాటనే పాడుచు వారి కావ్యములను
బ్రజాసాహిత్యమునకుఁ ప్రతిబింబము చేయఁజాలరు. సంస్కృతసాహి
త్యాధారమున నభివృద్ధి జేరిన ఆంధ్రవాఙ్మయ మీవిషయమును విశ
దము చేయుచున్నది. ఆంధ్రకావ్యములందు భాష, భావములు,
వృత్తములు, సంప్రదాయములు, కథా సందర్భములు విశేషముగ
సంస్కృతవాఙ్మయమునకు ప్రతిబింబములుగ నున్నవి. కవులకు
లక్ష్యము తెలుఁగురచనలైనను లక్షణము సంస్కృతవాఙ్మయము.
సామాన్యముగ అగ్రజాతులవారు కవులును, గ్రంథకర్తలును నై ఈ
లక్ష్యము నే యారాధించుచుండిరి. పామరులు-ముఖ్యముగా నిమ్నజా
తులవారు కావ్యరసానందము ననుభవించుటకు మనోహరములైన
గేయములు సాధనములుగ నుండెను. జంగములు, దాసరులు, ఛిద్రా

సుప్రసిద్ధ శతకకవులు, వారికాలము, వారిశతకములు. ౧౨ మొదలు ౧౯ శతాబ్దము వఱకు

కవి పేరు	కవికాలము	శతకనామము	విషయము
సంక్షేపాంధ్యులు	౧౭౭౧	శివతిత్త్వనారము	భక్తి (శైవము)
పాలకురికి సోమనాథుడు	౧౮౦౦	దృఢాధిపశతకము	,,
బద్దెన	౧౮౧౫	సుమతిశతకము	నీతి
యథావాక్కుల అన్నమయ్య	౧౮౨౧	సర్వేశ్వరశతకము	భక్తి
శివదేవమంత్రి	౧౮౯౦	శివదేవశతకము	వైరాగ్యము
రావిపాటి తిరురాంజనేయ	౧౮౯౦	అంబికాశతకము	శృంగారము
వెన్నెలకంటి జన్నయ్యకవి	౧౮౫౦	దేవకీనందనశతకము	భక్తి
శేషున	౧౮-వ శతాబ్ది	శేషునశతకము	నీతి
బమ్మెరపూతనామాత్యుడు	౧౮౯౦	నారాయణశతకము	భక్తి
అయ్యలరాజు తిరురాంజనేయ	౧౮౬౦	రఘువీరశతకము	,,
ధూరటికవి	౧౮౩౦	క్రికాశ్లా వీరశృంగారశతకము	,,
తాళ్లపాక అన్నమయ్య	,,	వేంకటేశ్వరశతకము	శృంగారము
కంసాలి రుద్రకవి	౧౮౬౫	బలవదనశతకము	భక్తి
పరమానందయతి	౧౮౯౦	సంపగియన్న పరమానంద, దత్తాత్రేయ శత	,,
ఎలక్తురి రామరాజు	౧౬౦౦	రామలింగశతకము	,,
చైతేపాటి వేంగటన్నసింహకవి	౧౬౬౦	రామచంద్రమన్నార్ కృష్ణశతకములు	,,
అయ్యలరాజు నారాయణకవి	౧౬౬౦	ఆంజనేయశతకము	,,

కంచర్ల గోపన్న }
 కూచిమంచి తిమ్మకవి
 గోసులపాటి కూర్మనాథకవి
 అడిదము సూరకవి
 ముటిగంటి సంగరాచార్యులు
 ఆణివెళ్ల నీతారాముడు
 శైవప్పకవి
 పావులూరి మల్లన
 నృసింహకవి
 కౌండ్లూరు వెంకటదాసు
 కాసుల పురుషోత్తమకవి
 సదానంద వరదరాజయోగి
 తరిగంట వెంకమ్మ
 బాత్తి బాపమ్మ
 ఆలమరాజు సప్రహ్లాద్వి
 శివు స్వామి (పి)
 విజయనగరపు శింగయ్యాయకవి
 గుంటంకొంప భక్తకవీలుడు

౧౬౭౪ }
 ౧౬౮౪ }
 ౧౭౧౫ }
 ౧౬౯౪ }
 ౧౮-వ శతాబ్ది
 ౧౭౫౦ }
 ౧౭౫౦ }
 ౧౮-వ శతాబ్ది
 ౧౭౫౦ }
 ౧౭౬౦ }
 ౧౮౦౦ }
 ౧౮౦౦ }
 ౧౮౦౦ }
 ౧౮౦౦ }
 ౧౮౪౦ }
 ౧౮-వ శతాబ్ది
 ౧౭౭౫ }
 ౧౮౨౦ }
 " }
 ౧౮౮౫ }

దాశరథీశతకము
 కుమార్తె శిశుర శతకము
 సింహాద్రి నారసింహశతకము
 రామలింగ శతకము
 నీతాపతిశతకము
 బాసకీపతిశతకము
 స్త్రీసింహశతకము
 భద్రాద్రి గామశతకము
 శ్రీమదశతకము
 దీపచితామణిశతకము
 ఆంధ్రనాయక, హంసలదీవి, గోపాల, మానస
 బోధ, భక్తకల్పద్రుమ శతకములు
 సదానంద వరదరాజయోగశతకము
 శ్రీమమంజరీద్వీపద
 మానాక్షిశతకము
 సింహాద్రి, రమాధిప, కృష్ణ, భూపతిలలామాది
 శతకములు
 శివు స్వామి (పి)
 మదనగోపాలశతకము
 సుబుద్ధిశతకము

"
 "
 "
 నీతి
 భక్తి
 "
 నీతి
 భక్తి
 "
 "
 "
 వేదాంతము
 భక్తి
 "
 "
 "
 "

జులు, బైరాగులు, భాగవతులు మొదలగువారు మాలవలైలందును, పల్లెలందును జంగమకథలను, సుద్ధలను జెప్పచు, గీర్తనలను బాడుచు బ్రజల కానందమును గలుగఁజేయుచుండిరి. ద్విపదలు, కీర్తనలు, వచనములు, తుమ్మెదపాటలు, ఏలపాటలు, యక్షగానములు గేయకావ్యముల రూపమునఁ గావ్యరసానందమును బామరులకుఁ గలుగఁజేయుచుండెడివి. ద్విపదకావ్యములు కావ్యరసానందమును, భక్తిని, వీరావేశమును గలుగఁజేయఁగల విధమును బసవపురాణము, పల్నాటి వీరచరిత్రము, నవచోళ చరిత్రము, రంగనాథరామాయణము, హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము మొదలగు ద్విపదకావ్యములు విశదము చేయుచున్నవి. స్త్రీలు, జంగములు, దాసరులు పురాణేతిహాసములలోని విషయములను యక్షగానరూపమున మనోహరముగఁ బాడుచు బ్రహ్మానందము ననుభవించుచుండిరి. యాచకులు, బైరాగులు రామదాసుకీర్తనలను, తత్త్వములను బాడుచు బ్రజాహృదయమునందు భక్తిజ్ఞానములను గలుగఁజేయుచుండిరి. పాటకజనము పనిచేయునపుడు శృంగార హాస్యరస భరితములైన ప్రేమగీతములను బాడుచు నానందమును గలుగఁజేయుచుండిరి. ప్రజాసామాన్యమునకుఁ బరిచితమైన సాహిత్యమునకుఁ బండితులు చూపిన నిరాదరణ, నిరసన భావము లాంధ్రవాఙ్మయవికాసమున కభ్యంతరములుగ నేర్పడినవిధము నాంధ్రసాహిత్యచరిత్రము విశదము చేయుచున్నది. శిష్టులకును, సామాన్యులకును సాంఘికజీవనమందు సామరస్యమును గలుగఁజేయుటకు రసానుభవబృందావనము సాధనముగ నున్నది. రసానుభవమునకు సాహిత్యాంగములైన కావ్యములు, గేయములు, కీర్తనలు, కృతులు, పాటలు సాధనములుగ నున్నవి. ప్రజాశక్తి విజృంభించునపుడు సాహిత్యాంగములు విజృంభించి యానందముగలుగుటయు, ప్రజాశక్తి కృశించునపుడు సాహిత్యాంగములు కృశించి యానందము లేకుండుటయు ప్రపంచేతిహాసములందనుభవసిద్ధమైన విషయము. హృదయవికాసమే సాహిత్యవికాసమునకు సాధనము.

బాధ్యయుగమునందును, హార్య గుప్త సామ్రాజ్యకాలములందును, వీరశైవ వీరవైష్ణవ యుగములందును, కాకతీయ విజయనగర సామ్రాజ్యకాలములందును, వర్తమానగాంధీయుగమునందును ప్రజాప్రబోధము సాహిత్యాభ్యుదయమునకు వినియోగపడినవిధము నాయా కాలములం దప్రయత్నముగ ప్రజాహృదయాంతరాళమునుండి వెడలిన కీర్తనలు, పాటలు, గీతములు, నాటకములు మొదలయిన సాహిత్య స్వరూపములు విశదముచేయుచున్నవి. సత్త్వాశ్రయములేని సాహిత్యము మానవధర్మాభ్యుదయమునకు నిరాశ్రయముగ నున్నది. వర్తమాన యుగమునందు విద్యావంతులకును, సామాన్యులకును సంఘజీవనమునందు రసానందము సునుభవించుటకు సంయోగసాహచర్యములు దర్శనభములుగనున్నవి. రసావేశపరాయణమైన యువజన హృదయము ప్రజాశక్తిని సకల రంగములందును వికసించజేసి ఆంధ్ర సాహిత్యమహోదయమును జేయుటకు శ్రీ శారదాదేవి యనుగ్రహించుఁ గాత !

గేయవాఙ్మయమునందు శృంగారరసభరితములైన తేత్రయ్యగారి మువ్వగోపాల పదములు, తాళ్ల పాకవారి తత్త్వవచనములు, త్యాగరాజస్వామివారి కృతులును ఆంధ్రసాహిత్యమునకు సహజాలంకారములుగ నున్నవి. త్యాగరాజకృతు లాంధ్రసాహిత్య రసామృతమును దివ్యచూర్ణమునఁ బ్రసాదించుచు బ్రహ్మనందమును గలుగఁజేయుచున్నవి.

శ్రీరామభక్తి

త్యాగరాజస్వామి శ్రీరామభక్తిపరవశుడై పాడిన కృతులు శ్రీరామభక్తులకు భక్తిరసావేశమును గలుగఁజేయుచున్నవి. ఆంధ్ర హృదయేశ్వరుడైన శ్రీరామమూర్తి త్యాగరాజునకు ఇష్టదైవము. వాల్మీకిమునిపుంగవుఁడు కావ్యరూపమున మనోహరముగ రామాయణమునందుఁ బ్రశస్తియుచేసిన శ్రీరామచరితమును త్యాగరాజస్వామి గానరూపమునఁ గృతులందుఁ బ్రశస్తియుచేసి పండిత వామరులకు శ్రీరామభజనానందమును సులభసాధ్యము చేసెను.

తిక్కన కవిబ్రహ్మ; త్యాగరాజు గాయకబ్రహ్మ. ఆంధ్ర భక్తిహృదయము, ఆంధ్రభాషామాధుర్యము, ఆంధ్రకావ్యరసామృతము, ఆంధ్రగానానందమును త్యాగరాజకృతులం దేకస్థాయియందు సమేళనముచూచి బ్రహ్మానందమును గలుగఁజేయుచున్నవి. త్యాగరాజకృతులు రసరాగభావభరితములై నాదబ్రహ్మానందమును గలుగఁజేయుచున్నవి.

నాదోపాసనము - బ్రహ్మానందము

బ్రహ్మానందానుభవమునకు రసరాగలయ బద్ధమైన నాదోపాసనము పరమసాధనముగ నున్నది.

విశ్వావృత్తమైన పంచవింశతితత్త్వములును శ్రుతిరాగలయ బద్ధములై విశ్వశ్రుతియందు సమేళనమును బొందుచున్నవి. సృష్టిక్రిమమునం దాకాశతత్త్వ మవ్యక్తస్థితిని దెలుపుచున్నది. నిర్గుణమైన ఆకాశతత్త్వము సగుణమైన స్వరరూపమున బోధ్య మగుచున్నది. అనంతమైన యాకాశతత్త్వము అనంతశయనుని మాహాత్మ్యమును నాదరూపమున వ్యక్తముచేయుచున్నది. నాదము బిందుకళారూప పరిణామమును బొందుచు స్వరరాగసాహిత్యస్వరూపముల వ్యక్తమగుచున్నది. అఖండమైన నాదము శబ్దస్పర్శరూప రసగంధావస్థలయందు నాదప్రభావమును కర్మేంద్రియములకును, జ్ఞానేంద్రియములకును వ్యక్తము చేయుచున్నది.

ఓంకారప్రభావ మనిర్వాచ్యము. నాదబ్రహ్మోపాసకు లఖండమైన నాదప్రభావమును స్వరరాగలయబద్ధ మైన గానరూపమున విశ్వమునకుఁ బ్రత్యక్షముచేసి బ్రహ్మానందమును గలుగఁజేయుచున్నారు. నారదుని తుంబురునాదము ముల్లోకములను బాలించుచున్నది. శ్రీకృష్ణుని మురళీగానము విశ్వశ్రుతిని మేళవించి విశ్వమునంతను బ్రహ్మానందపరవశము చేయుచున్నది. గానరసము విశ్వమును బ్రహ్మానందపరవశముచేయఁగల విధమును నిత్యానుభవము విశదము చేయుచున్నది. పశువులు, పక్షులు, మృగములు, పండితులు పామ

రులు, శిశువులు వృద్ధులు, స్త్రీలు పురుషులు గానరసాస్వాదనమును నేయుచు షరమానందము ననుభవించుచున్నారు. గాయకబ్రహ్మ రచించిన కృతు లాంధ్రహృదయరంజకములై భక్తిరసమును, గానా మృతమును, కావ్యానందమును కురియుచు షరమానందమును గలుగఁజేయుచున్నవి.

గానము - భక్తియోగము

మానవులు చతుర్విధపురుషార్థములను సాధించుటకు భక్తి యోగము ప్రశస్తమైన సాధనముగ నున్నది. భర్తార్థకామమోక్ష ములను బడయుటకు భక్తియోగ ముత్తమసాధనము. పితృభక్తి, దేశభక్తి, వైవభక్తి భర్తార్థకామములకును, మోక్షమునకును సాధ నములుగ నున్నవి. అనన్యమైనభక్తి విశ్వరూపసందర్శనమునకు సాధన మని భాగవతోత్తముల యనుభవము విశేషము చేయుచున్నది.

చిత్తము ప్రవృత్తినుండి మరలి భక్తిరసానందము ననుభవిం చుటకు గానము హృద్యమైన సాధనముగ నున్నది. కర్మోద్రియ ములు, జ్ఞానేంద్రియములు, అంతఃకరణచతుష్టయము ఏకస్థాయీయం దాత్మానుసంధానమును బొంది బ్రహ్మసందానుభవము గలుగుటకు గానము సులభసాధనముగ నున్నది. వాక్కు, శ్రోత్రము, చిత్తము గానమునం దేకస్థాయీని బొందుచు భక్తియోగానుభవము సులభ సాధ్యమగుచున్నది. సహిత్యము, స్వరము, భావము గానమునందు సుశ్రుతిబద్ధములై భక్తియోగానందమును గలుగఁజేయుచున్నవి. గాన యోగము భక్తియోగానందమునకును, విశ్వశ్రుతియం దాత్మా నుసంధానమునకును సాధనముగ నున్నది. విశ్వమునందు సుశ్రుతి నిరతిశయానందమునకును, అపశ్రుతి దుఃఖమునకును మూలము లగుచున్నవి. త్యాగరాజు నాదోపాసనచేయుచు రామబ్రహ్మ భక్తి యోగానందము ననుభవించినవిధమును కృతులు వెల్లడిచేయు చున్నవి. గాన మఖండమైన భక్తియోగషరమైనపుడు బ్రహ్మనంద మును, కామయోగషరమైనపుడు దుఃఖమును గలుగఁజేసెడివిధ మును త్యాగరాజకృతులు మనోహరముగ బోధించుచున్నవి.

త్యాగరాజు - గాయకబ్రహ్మ

త్యాగరాజురచించినకృతులు సంగీతమునకును, కర్ణాటక గానమునకును, ఆంధ్రసాహిత్య సంగీతములకును ప్రతిభను సమకూర్చినవి. బీజరూపమున సరిచితముగ నున్న రాగములకు స్వర సాహిత్యస్వరూపములను గల్పించి రాగములను సువ్యక్తముచేసిన గాయకబ్రహ్మ త్యాగరాజు. స్వల్పమైన భేదములు గల రాగములకును సాంకర్యదోషము గలుగకుండ శుద్ధరూపములను నిర్మించి గానకళ కపూర్వమైన ప్రతిభను గల్పించి త్యాగరాజు మాహత్వమును బడయఁగలిగెను. పాటలయందును, కీర్తనలయందును సాంకర్యబీజరూపమున వాడుకయందున్న రాగములు త్యాగరాజకృతులయందు ప్రస్తారమును బొంది సాహిత్యస్వరూపమును దాల్చినవి. శృంగారకామకీర్తనలపరమై యధోగతిపాలైన సంగీతము త్యాగరాజకృతులయందు భగవద్భక్తిపరమై యున్నతస్థానము నధిష్టించినది. వేశ్యాంగనలపాలైన గానము భాగవతోత్తములవశ మైనది. సీచాశ్రయమువలన నిదానాత్రమైన సంగీతము మాహదాశ్రయమును బొంది పూజాపాత్రమైనది. త్యాగరాజు సాహిత్యసంగీతమునకును, భక్తిగానమునకును, భావరాగమునకును తన కృతులయందు పరమార్థయోగమును గల్పించి సంసారప్రవృత్తియందుఁ బురుషార్థమును సుఖారాధ్యముచేసిన ధన్యాత్ముఁడు. ఆంధ్రహృదయవై భవమునకు లక్ష్యమైన త్యాగరాజగానామృతము నాంధ్రులు సేవించి ఆత్మసాక్షాత్కారమునుబొంది చరితార్థు లగుదురుగాత !

తేటతెలుఁగుమాటలు, మధుర రాగములు, సరళ భావములు త్యాగరాజకృతుల కనిర్వచనీయమైన మాహాత్మ్యమును గాయక భక్తబృందావసమునందును, నాంధ్రవాఙ్మయమునందును సమకూర్చుచున్న విధము నీకృతులు తెలుపుచున్నవి.

ప. నిశవినా నామ దెందు - నిల్వదే శ్రీహరిహరి.

అ. కనులకు నీ సాగసెంతో - కమ్మియున్నది; గనుక

చ. నీదుకథలు పీనులందు నిండియున్నవి రామ
శ్రీద నీనామము నోటఁ జెలగియున్నది గనుక
నేను ఎచటఁ జూచినను నీవై యున్నది రామ
భానువంశతిలక ! నీదు భక్తుఁ డనుచు పేరుగనుక
కలుటనూ మాట లెల్ల కమ్మనై నవి నాదు
తపముయొక్క ఫలము నీవే త్యాగరాజసన్నత.

* * * *

ప. నాదోహసనచేసే - శంకర నారాయణవిఘ్నలు శాలివీరి ; ఓనురసా !
అ. వేదోద్ధరులు, వేదాతీతులు, విశ్వమెల్ల నిండియుండెడి నారలు.
చ. మంత్రాత్ములు యంత్ర తంత్రాత్ములు మఱి-మంత్రము లన్ని గలవారలు,
తంత్రీ లయ స్వరరాగ విఘ్నాలు - త్యాగరాజవంధ్యులు స్వతంత్రులు.

* * * *

ప. నాదోలుండై బ్రహ్మా-నంద మందవే ; మనస !
అ. స్వాభావప్రద సస్త-స్వర రాగ నిచయ సహిత
చ. హరిహరాత్మహూసురపతి - శరణన్మగతేశాది
వర మాను లుసానించిన - శర త్యాగరాజ విరుత !

* * * *

ప. నిధి చాలసుఖమా ? రాముని స - నిధిసేవ సుఖమా ?
నిజముగ బల్కు మనసా

అ. దధి నవనీత క్షీరములు దుదెయ్యో ? దాశ-రథి ధ్యాన భజన సుధారసము దుదెయ్యో ?
చ. దమశమనును గంగాస్నానము సుఖమా ? కర్దమ దుర్వ్యవహారప స్నానము సుఖమా
మమత బంధనయుత నరస్తుతి సుఖమా ? - సుమతి త్యాగరాజమనుని కీర్తన సుఖమా ?
(త్యాగరాయకృతులు.)

ఓ వెట్టిగొండ ! నీయువిద మేలో సాధ్య,
దానిఁ జంపఁగ నాయితం బైతి వకట !
మనుచవల్ల నె కదా మగనికి ముక్తి,
మగు వెట్టిదైనఁ జంపఁగ రాదు మగఁడ,
నరజీవమును గొన నరుఁ డెంతవాఁడు ?

నరహంతామను నరహంబునందు ;

పుష్పమై నేకార్యును నాదుచుదల

లేక పాటిలగు ; చలింపను చీమ ;

అటఁ బోయి చూడు మా యవనీసురుండు.....

(సురాభాండేశ్యులు)

౨

వర్తమానయుగము

వాఙ్మయవికాసమునకు నాటకాంగము పరిపక్వఫలముగ నున్నది. దృశ్యకావ్యములను రచియింపఁగల కవులు మహానుభావులు. సంస్కృతమునం ధుత్తమమైన నాటకములు గలవు. మృచ్ఛకటి, శాకుంతలము, మాలతీమాధవము, రత్నావళి, మాలవికాగ్ని మిత్రము, శ్రియదర్శిక, విక్రమోర్వశీయము, ఉత్తరరామ చరిత్రము, ముద్రారాక్షసము, ప్రబోధచంద్రోదయము మొదలగు నుత్తమమైన నాటకములు గలవు. భారతభాగవత రామాయణాది మహాకావ్యములు, పురాణోత్సాహములు, మాహాత్మ్యములు, చంపువులు మొదలగు సంస్కృతగ్రంథముల నాంధ్రీకరించిన ప్రతిభావంతులైన యాంధ్రకవులు నాటకముల నేల యాంధ్రీకరింపలేదో దురూహ్యముగ నున్నది. శ్రవ్యకావ్యముల నాంధ్రీకరించిన పండితులకు దృశ్యకావ్యముల నాంధ్రీకరించుట దుర్లభముగాదు. ఆంధ్రకవుల నావహించిన భయభ్రాంతులే నాటకానువాదమునకును, నాటకరచనకును బూనుకొనకుండుటకును గారణమైయుండును. పూర్వకాలమున “నాటకాంతంహి సాహిత్యమ్” అని పెద్ద లభిప్రాయపడుచుండిరి. ఆ కారణముచేతనే ఆంధ్రకవులు నాటకముల నాంధ్రీకరించుటకును, వ్రాయుటకును బూనుకొనఁజాలకుండిరి. కారణమేమైనను వర్తమాన యుగమునఱకును ఆంధ్ర వాఙ్మయమునందు నాటకములు వెలువడలేదు. యక్షగానములు, కూచిపూడివారి భాగవతములు, నాటకములు మొదలగు వీధి నాటకములు కొంతకాలము ప్రజాహృదయము నాకర్షించినవి. వర్త

మాన కాలమునందు ఆంగ్లవిద్య వ్యాపించినతరువాత నాంధ్ర వాఙ్మయమునందు నాటకరచన తేర్పడినవి. నాటకములందు సంస్కృత నాటకముల కనువాదములును, ఆంగ్లేయ నాటకముల కనువాదములును, స్వతంత్రనాటకములును గలవు. వర్తమాన యుగమునందారంభమైన నాటకవాఙ్మయ విమర్శనమునకుఁ బూనుకొనుట ప్రస్తుతాంశమునకుఁ బ్రయోజనకరము కాదు.

ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు ఇంతవఱకును రమారమి ౧౦౦౦ నాటకములు రచియింపఁబడి యుండును. నాటకరచయితలందు సంస్కృత మార్గమును బ్రశంసించెడివారు కొందఱును, ఆంగ్లమార్గమును బ్రశంసించెడివారు కొందఱును కలరు. రెండుమార్గముల సవలంబించెడివారును బరసాహిత్యాధిపమునకుఁ బూనుకొనుచున్నారే కాని ఆంధ్రసాహిత్యాధిపమునకుఁ బూనుకొనుటలేదు. నాటకములు దృశ్యకావ్యములు. ప్రజాజీవనమును ప్రేక్షకులకుఁ బ్రత్యక్షముచేయుట కేర్పడినవి. ప్రాచ్యసాహిత్యమునకును, బాహ్యత్య సాహిత్యమునకును సంబంధించిన పురాణకథలను నాటకరూపమునఁ బ్రదర్శించుటవలన వర్తమాన కాలమునలి ధర్మాభ్యుదయమునకుఁ బ్రయోజనము కలుగఁజూచుదు. నాటకములు ప్రజల ధర్మాభ్యుదయములకుఁ బ్రయోజనకరము లగుటకు నాటక విషయములు ప్రజాభీష్టములకు ప్రతినిధియై యుండవలయును. ఈ ప్రయోజనమును సమకూర్చుగల నాటకము లాంధ్రభాషయందు సకృత్తుగ నున్నవి.

వర్తమాన యుగమునందు నాటకరచయితలందు బల్లారి కృష్ణమాచార్యులుగారు, కోలాచలము శ్రీనివాసరావుగారు, కందుకూరి వీరేశలింగంగారు, చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారు, పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారు, బలిజేశ్వర్తి లక్ష్మీకాంతముగారు మొదలైనవారు ప్రజాదరణమునకుఁ బాత్రులయినవారు. గురజాడ అప్పారావుగారు రచించిన కన్యాశుల్కము సంఘజీవనమునకుఁ బ్రతిబింబమై ప్రజాచిత్తము నాకర్షించినది. వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారి

ప్రతాపరుద్రీయమును ప్రజాదరణమును బడసినది. ఆంధ్రవాఙ్మయమునకు నాటకాంగము ప్రయోజనకరమైన సాహిత్యాంగముగఁ బరిణమించుటకు స్వతంత్రమైన నాటకరచనలు కావలసియున్నవి.

పూర్వకాలమునందు కాళిదాసాదిమహాకవులు రాజాస్థానములందుఁ బండితుల సమక్షమునందు నాటకములను బ్రదర్శించుచుండిరి. వారినాటకములును పండితులను రంజింపఁజేయుటకు ఏర్పడినవిగాని, ప్రజలను రంజింపఁజేయుట కేర్పడలేదు. వర్తమానకాలమునఁ దాస్థిత్యంతయు మాతీనది. రాజాస్థానములు లేవు. రాజపోషకులు లేరు. రంగములు మాతీనవి. భావములు మాతీనవి. నాటక ప్రదర్శనమునకు ప్రజాపోషణ సాధనమైనది. ఈ నవీనపరిస్థితులందు నాటకములును నవీనరూపములను చాల్పవలసియున్నవి. వర్తమానయుగ ప్రయోజనములకు భరతాచార్యుని సిద్ధాంతములును, షేక్స్పియరు సిద్ధాంతములును - నవి యెంత ఉత్తమములైనను - సాధనములు కావు. నాటకకర్త లాంధ్రసాహిత్యహృదయమున కనురూపముగ నాటకములను రచించి వాఙ్మయాభ్యుదయమునకును, విశ్వకల్యాణమునకును తోడ్పడవలసియుందురు. నాటకములందుఁ బాటలను, పద్యములను జేర్చుటయందుఁగల భేదాభిప్రాయములను నాటకకర్తలు గ్రహించి నాటకము నున్నతస్థానము నధిష్ఠింపఁజేయుదురు గాత !

గద్యవాఙ్మయము

నకలభావలయందును మొనట పద్యవాఙ్మయమును, తదనంతరము గద్యవాఙ్మయమును బుట్టుట సహజస్థితిగ నున్నది. భాష వికసించి నియమము లేర్పడినతరువాతనే గద్య కావ్యములను వ్రాయుట సాధ్యమగును. రసప్రధానమైన పద్యకావ్యమునకును, విషయప్రధానమైన గద్యకావ్యమునకును భాషయును, భావములును మూలాధారములైనను భిన్నమైన రచనల కవసరమైన సాధనసామగ్రి భిన్నముగనున్నది. పద్యరచన రసానందమునకు సాధనమై ఉత్సాహోద్రేకములతోఁగవులముఖమునుండి వెలువడుచున్నది. పద్యకావ్య

ములు పాడుటకు వీలై, శ్రావ్యములై కావ్యరసానందమును గలుగఁ జేయుచున్నవి. పద్యముల వీరగుణసంకీర్తనమును జేయుచు ప్రజలకు హృదయప్రమాదమును గలుగఁజేయుదురు. పద్య కావ్యములు నియమబద్ధములగు రచియింపఁబడినను పద్యముల పొందిక, సడక, కల్పసలు, భాసనాశక్తి కవిత్వతత్త్వాశ్రయములుగ నుండును. గద్య కావ్యములు న్యాయకరణతత్త్వాశ్రయములై విషయ ప్రధానములుగ నుండును.

ఆంధ్రవాఙ్మయమునం దాదియుగమునుండియు గద్యరచన గోచరమగుచున్నను గద్యవాఙ్మయము చిరకాలమువఱకు నభివృద్ధిని బొందియుండలేదు. గద్యరచనలు శాసనములందుఁ గలవు; భారతరామాయణ భాగవతాది గ్రంథములందును, ప్రబంధములందును గలవు. నన్నయశృతి భారతమునుదలి గద్యములు సంస్కృత ప్రాయము లయినను ఆంధ్రభాషాహృదయమును విశదముచేయుచున్నవి. పదముల లాలిత్యము, శైలి, విషయావబోధము, రచనాకౌశల్యమును ఆంధ్రగద్య రచనలకుఁ బ్రమాణములుగ నున్నవి. నన్నయ గద్యరచనయందుఁ గద్యరచనయందునలేనే సంస్కృత వాహినీ ప్రాబల్యము దోహతమగుచున్నది.

౧. ఆట దుర్యోధనుండు శకునియుం దానును సభావిభవంబుఁ జూచువేడుక నందుఁ గొన్నిదినంబు లుండి యొక్కనాఁడు దాని యవ్రావ్యరమణీయతకు విస్మితుఁడగుచు నయ్యయి ప్రదేశంబుం గ్రమ్మగునాఁడు వివృతంబైనవ్వారదేశంబు సంభ్రమంబుగా వగచి చొరనొల్లఁ సంవృతం బైనదాని వివృతంబుగా వగచి చొరంబోయి లలాటఘట్టితగృహద్వారంబయి సమప్రదేశం బున్నతంబుగా వగచి యొక్క సమకట్టి నీలాశ్మరశ్మిస్థగితం బైన విమలమణిస్థలంబు జలశయంబుగా వగచి పరిధానం బెగఁ ద్రోచికొని స్ఫటికదీప్తి జాలపరివృతం బైన జలశయంబు స్థలంబుగా వగచి కట్టినవృట్టంబు దశీయం బోచ్చి క్రమ్మజీన వానింజూచి పొంచాలియుం బొందుకుమారులును నగిరంత.....(శ్రీమదాంధ్రమహాభారతము-సభాపర్వము.)

తిక్కనసోమయాజి పద్యరచనలయందుఁ జూపిన ఆంధ్ర సాహిత్య వాహినీ ప్రాబల్యమును గద్యరచనలందుఁ జూపియుండ,

లేదు. ఆంధ్రహృదయమునకుఁ బ్రിയమైన పద్యరచనానుభూతియే ఆంధ్రసాహిత్యవాహిని తిక్కనగద్యరచనలయందుఁ బద్యరచనలందు వలెఁ బరిస్ఫుటము గాకుండుటకుఁ గారణమై యుండును. నిర్వచనోత్తరరామాయణ రచనయే తిక్కనకుఁ బద్యరచనయందుఁ గల యాదరణమును విశేషముచేయుచున్నది.

వ. మున్ను దనతోడం జనినవార లందఱు నచ్చోటను నిలువ నిట్లు వచ్చి ను దొంగ నుండు నిజాననాసీయందై యున్నఁ జూచి తల్లి చిత్తంబున గర్హించుచు నతనికి ధర్మంబు నీతియును జాబ్బితకంబును బ్రదుకుఁదెరువును నిజతత్త్వయు సహాయంబు కాలండియుఁ గులజనచిత్తప్రకారంబును బాండుపుత్రుల బలపరాక్రమంబునుఁ దెలియునట్లుగాఁ దెలింగుపడం దెప్పి బుజ్జగించియుం గినిసియు ననేకవిఁబుల నాడిన నమ్మకటల దెస ననాదరంబు నేసి యుద్ధతిం గ్రమ్మిం జని యుత్తంకు కర్ణుదులం గలిసి వారునం దానను దుర్మంత్రంబునకుం జొచ్చి.....

(భారతము-ఉద్యోగపర్వము.)

పోతనామాత్యుని గద్యములకుఁ, బద్యములకుఁ గల ప్రతిభ గనుపట్టదు. గద్యములు పద్యములవలెఁ బదార్థప్రతిపత్తిని గలిగి యుండక పదముల పొందికకు లక్ష్యములుగ నున్నవి.

వ. అని పలికిన పుత్రకుమారకు వచనంబు లాకరించి దానవేంద్రుండు దనకు దండు ప్రణామంబు చేసి నెలుచున్న కొడుకును దీమించి బాహుదండంబు నాంచి దిగ్గనకొడగ్గఱం దిగిచి గాఢాలింగనంబు నేసి తనతోడలమిఁద నిడుకొని చుంచుదువ్వి యింకంబుఁ బుట్టికి చెక్కిలి ముద్దుగొని కరంబు మూర్ఛిలి ప్రేమాతిరేకసంజ నిత బాష్పరలింబిందుసందోహంబుల నతని వదనారవింద బు దకుపుచు మంద మధురాలాపంబుల నిట్లనియె..... (శ్రీమదాంధ్రభాగవతము, సప్తమస్కంధము)

మనుచరిత్ర వసుచరిత్రాది ప్రబంధములందలి గద్యములు వర్ణనప్రాయములై ఆంధ్ర గద్యవాఙ్మయమునందు సామాన్యస్థానమును గలిగియున్నవి. పింగళిసూరనార్యుని గద్యములు మృదుమధురతైలిని గలిగి రసవంతములై ఆంధ్రసాహిత్యమునందు వచనరచనలకుఁ బ్రమాణములుగ నున్నవి.

వ. అని లజ్జాశోకంబు లడచి ననతముఖి యైన కలభాషిణిం జూచి మణికంఠరుం డిట్లు నియో నోయుత్తమవిలాసిని, నన్న నితరవారవనతలయట్లు సత్యవాదినిగాఁ దలంప నంతవంతవాఁడనే. నీపలికినట్లు నీకు మున్న నాయంఁదుఁ గోరిక గలుగుటకు నుఱు తొకటియున్నది యని యెట్టి యంతేని నారదుండు కడపట నిన్న నింటికి నను ప్పును నేను విన నీతోడ..... (కళాపూర్ణోదయము)

వ. ఇట్లు తలపడి యమ్మనుజదనుజులు వీరంబులు దోర బులుగాఁ బోరుతట్టి ధూర నుణుండు స్రుద్ధుండై సమిద్ధరణి బద్ధపరంపర యగు సంపఱం బెంపఱం జంపరాదు నిలింపారాతిని వితర్కించి కించిత్తుచు గొంచక కాంచనద్రవకంచుకితంబుచు ధరణి ఖరకిరణకాండ చంపంబుచు నయి గూఢిం లదోర్దంపముజ్జ్వలభీతకజ్రాయుధచక చకం బకపక నప్రువ వజ్రభేదియలుంగు వెలుంగ మత్తారుకు నత్తంబిడు నత్తం బుచు, బద్మరాగమణిమాడం బగు కేణెంబుచుం గొని వేణెంబుం దురంగంబుఁ బవి తెఱసి గని తొలుచేసి... (మహాచరిత్రము)

ఆదియుగమునందును, మధ్యయుగమునందును ఆంధ్రగ్రంథ ములుందు హృద్యములైన గద్యములు విలసిల్లినను గద్యకావ్య ములు వెలువడలేదు. ఆధునికయుగమునందు పరవస్తు చిన్నయ్యసూరి గారు రచించిన పంచతంత్రము గద్యకావ్యములకు మాతృక యైనది. కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారు, కాక్కొండ వేంకట రత్నము పంతులుగారును చిన్నయ్యసూరిగారి మార్గము నవలం బించుచు పంచతంత్రభాగములను రచించిరి.

తొల్లి యొక జంబుకంబు వనమ్మరం స్రుమ్మరుచు నెక్కడ నాహారంబు చేకూరమిం గరం బుదరం బాఁకట నకనకంబడ డిల్లపడి వికలాంగంబులయి నేలంగూ లిన కతాంగంబులచు ఖండితశుంకాదంతకాంశంబు లయి కెఱసి కొండలపించు విహం బించు కేసంశతంశంబులచు ముంగాల్గునిజీగి డొక్కలు పెరిగి నూలు మెడలు వైచి తొలుమాలుగం బడియున్న వారురంబులచు నెఱుమంగంటిమి మెఱయ వాతెఱం గొలుకుచుం జూపు జంకనల పొంకంబు పదలని శిరంబులును వాలునొంగని కరంబు లును గరంబు మెఱయ వీరశయనంబు నొందిన యోధవారంబు గలిగి ఘోరంబయి వివిక్తంబయిన యొక్కపొలికలరిం గని తజ్జయంజని యొక్క దారుజారావంబు విని గుడియ లవియ బెండుపడి మూర్ఛిల్లి కొంతవడికిఁ దెచ్చి తొప్పులువిచ్చి యప్పు లంబు నలువలంకులు విజృంభించి గాతంగదలునైలునొమ్మలతామసప్రసాదగు దంపతుం

గని మనంబునం దలంబగు కొందలంబు మాని దాని డాయంబోయి యద్దానితోలు
ప్రీలంగొట్టికి చొరంబడి వెడలివచ్చి దీని కలరూపు తోలుతం దెలియంజాలనయితి.
ఇప్పుడుగదా దీని చొప్పు నెఱింగితి..... (నీతిచంద్రిక-చి. సూర్తి)

అని మఱియు నాచిత్రవర్ణన కొలువుడుకాండ్రు పెక్కండ్రు రోషమాపి
శులై నన్ను దిసంతులు గొట్టుచు, బెక్కులు దురాలాపంబులు పలికిరి. అవియెల్ల
నల్లంబునంబట్టి, ప్రశస్తి నంతకు చెంతకుఁ బుచ్చునంతకు నెంతయు దేహదాహాలు
సేయుచుండును. నే నశక్తుండుఁ గావున, లాఘవాస్పగుండవై భంగంబు మ్రింగి,
యెప్పటియొప్పున నందఱిలో నా నని తలయెత్తి తిరుగుచుంటిని. నే నొక పాదమ
శాలినే ? ఈయవమానంబు మానవంతుం డోర్చునట్టిని కాదు. అచేతనమయ్యెను,
సూర్యకాంతము తపనుపాదములు సోకింతనె స్రవ్యరిల్లు ననఁ, జేతనుం దగు నభిమాన
వంతుఁ డెట్లహితకృతభిరస్కారంబుఁ జూచి నైఁచుచు ? అయిన, నాభంగులు
స్వామికి నివేదించవలె నను నభిలాష పాశంబు, ప్రాణంబుల జెడలనీక బొంపితో
బంధించి న స్త్రీకడ కీడిచితెచ్చెను..... (నీతిచంద్రిక-కం. పీ.)

వీరేశలింగము పంతులుగూ రాంధ్రవాఙ్మయమునందు గద్య
కావ్యనిర్మాణమునకు జనకుఁడుగఁ బరిగణింపఁ బడుచున్నాఁడు.
రావు బహద్దరు వీరేశలింగము పంతులుగారి హస్తములం దాంధ్ర
గద్యకావ్యము లాంధ్రసాహిత్య స్వరూపమును పరిస్ఫుటము చేయు
టకు వినియోగపడినవి. వీరేశలింగముగారి వచనరచనలు వాఙ్మ
యమునందు వచనకావ్యముల ప్రయోజనమును సువ్యక్తముచేసినవి.
పండితాధీనమునందున్న సాహిత్యోపాసనమును బ్రజాధీనముచేయు
టకు వీరేశలింగముగారి రచనలు వినియోగపడినవి. పండిత పామ
రులు, స్త్రీపురుషులు, బాలబాలికలు వీరేశలింగముగారి వచన
కావ్యములను జదిచి ఆధునిక యుగవాఙ్మయమునకు సాధకులయిరి.
ఆంధ్రవాఙ్మయమునందుఁ బద్యకావ్యములకు వలెనే గద్యరచనల
కును గల పరమప్రయోజనమును వీరేశలింగము పంతులుగారి
రచనలు విశదము చేసినవి. పంతులుగారు సుమారు ౧౩౦ గ్రంథ
ములను వివిధములైన వాఙ్మయాంగములందును రచించిరి. నాటక
ములు, ప్రహసనములు. చరిత్రలు, శాస్త్రములు, కథలు, విమర్శనలు
మొదలగు వాఙ్మయాంగములందు రచించిన ఆగ్రంథము లాంధ్ర

వాఙ్మయః పరిణామమునకు లక్ష్యములుగ నున్నవి. రాజశేఖరచరిత్ర
మాంధ్రవాఙ్మయమునందు మొదటి నవలగ పరిగణింపఁబడుచున్నది.
చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారు వివిధాంగములందు రచించిన
గ్రంథములును నీ లక్ష్యమునకు నిదర్శనములుగ నున్నవి.

స వ ల ల

వాఙ్మయాంగములందు నవలాంగము వర్తమానయుగమున
విశేషమైన వ్యాప్తిని గలిగి ప్రజాదరణమును బడయుచున్నది.
ఆంగ్లభాషయందు వెలునడుచున్న నవలలకు లెక్కలేదు. ఆంగ్లభాష
యందు నవలల రచన యిటీవలనే యారంభమైనను సత్వరముగ నభి
వృద్ధిని బొందుచున్నది. ఇంతవఱకును అయిదారు వందల నవలలు
ప్రచురింపఁబడినవి. ఆంగ్లవాఙ్మయాంగమునందు నవలాంగ మితర
వాఙ్మయాంగములవలె భాషాంతరీకరణముతో నారంభమైనది. వంగ
మహారాష్ట్రాంగ్లాదిభాషలునుండియును నవల లాంధ్రీకరింపఁబడినవి.
ఆంగ్లవాఙ్మయమునందుఁ గొన్ని స్వతంత్రరచన లేర్పడినను నవ
లాంగము బాల్యదశయందున్నది. సంస్కృత వాఙ్మయముమీఁద
నాధారపడియుండుట కవకాశములేని నవలాంగమున కాంధ్రవాఙ్మ
యమునందు స్వతంత్రముగ వికసించుట కవకాశములు గలవు.
ప్రేమనూత్రమును, కల్పనాశక్తిని, పాత్రశీలమును, మృదుః
మధురశైలిని, నవరసములను, ధర్మప్రవృత్తిని జిత్రకథారూపమునఁ
బోపించుట కవకాశములుగలిగి పండితపామరులకు సులభగ్రాహ్య
మైన నవలలు గద్యకావ్య రూపమున మహావ్యాప్తిని బొందు
చున్నవి. ఆంగ్లవాఙ్మయమునందుఁ గొన్ని స్వతంత్రములై గంభీరము
లైన నవలలు వెలువడినవి. వానినిమర్శన ఇక్కడ అప్రస్తుతము.

ఆంగ్లవాఙ్మయమునం దారంభదశయందున్న నవలారచన
మహోపద్రవముతోఁ గూడియున్నది. ప్రపంచమంతయుఁబరివర్తన
మయమై యున్నది రాజ్యాంగములు మాటుచున్నవి. సాంఘికవ్యవ
స్థలు నవీనాకృతినిదాల్చుచున్నవి. విద్యాప్రవృత్తి మాటుచున్నది.

ఆధికవిధానములు తాముమా అగుచున్నవి. దావత్య ధర్మము నూతన లక్ష్యమును నిరూపించుచున్నది. సంసారప్రవృత్తి నవభానోదయమును, నూతననిర్మాణమును గోరుచున్నది. స్వాతంత్ర్యము, సమానత్వము, సాభాత్మ్యము సాంఘికరాజకీయ మతవ్యవస్థలు యందు సత్యాశ్రయమును బడయుచున్నవి. ప్రపంచలక్ష్యము తీవ్రయాత్రనుండి దేహయాత్రకు మఱలుచున్నది. విశ్వప్రవృత్తికి, విశ్వకల్యాణమునకును మూలమైన స్త్రీపునయోగమునందు ప్రపంచ లక్ష్యము లగ్న మగుచున్నది. కామ ప్రయోజనమున కభ్యంతరమైన స్త్రీపునయోగమును ధర్మపరము చేయుటకు విశ్వము నిరతహింస చున్నది. ధర్మలక్ష్యము నిత్యమైన యాధ్యాత్మిక ధర్మమునందు లగ్నముగాక అనిత్యమైన ఆధిభౌతికధర్మమునందు లగ్నమగుచున్నది. సుందరాంగములు, సుందరాంబరములు, భాగ్యభోగములు ధగ్గప్రసన్నత్తికి లక్ష్యములుగ నున్నవి. ఈ మహాసంధిసమయమునందు ధర్మప్రవృత్తిని నిర్ణయించుటకును, బోధించుటకును నాటకములు, నవలులు, కథలు మహాప్రతిపత్తివి గలిగియున్నవి. దినపత్రికలు, వారపత్రికలు, మాసపత్రికలు, నవలలు, నాటకములు కామకళావిన్యాసమయములై విషయ వాసనల కాలవాల మగుచున్నవి. విషయ వాసన నిపారముగ నభివృద్ధి జెందుచు నాత్మసంస్మరణము, సందర్శనము దుర్లభమగుచున్నవి. ఆంధ్రహృదయమునకు సహజమైన ప్రేమభక్తి రసములు పరిస్ఫుట మగుటకును, మానవధర్మాభ్యుదయము సాధ్యమగుటకును సవలూహపమైన గద్యకావ్యములను కృతికర్తలు శతమమార్గమున రచించి ఆంధ్రవాఙ్మయ ప్రయోజనమును సాధకము చేయుదురు గాత !

ఆంధ్రమహాభారతమునందు విశ్వశ్రేయస్సునకును, చతుర్విధ పురుషార్థ సిద్ధికిని సాధనభూతముగఁ బ్రతిపాదితమైన వైదిక కర్మమార్గమును, సంస్కృతసాహిత్య సంస్కారమును వర్తమాన యుగ రచనలయందు భక్తిమార్గముగను, తెలుగుసాహిత్య సంస్కారము

గను బరిణమించిన విధ మాంధ్రవాఙ్మయహృదయవికాసము విశేషము చేయుచున్నది.

ఆంధ్రవాఙ్మయమునందలి గ్రంథములను రచించిన గ్రంథకర్తలు సామాన్యముగ సగ్రజాతుల పురుషులుగానున్నారు. రమారమి ౧౦౦౦ గ్రంథకర్తలు గలరు. వారియందు సుమారు ౧౦౦ మంది స్త్రీలు గలరు. స్త్రీ విరచితమైన కృతులయందు కుమ్మర మొల్ల విరచితమైన రామాయణ మాంధ్రసాహిత్యస్వరూపమును సకలవిధములను మనోహరముగఁ బ్రత్యక్షముచేయుచున్నది.

వైదికవిజ్ఞానసాధనమున ధర్మప్రవృత్తిని ప్రజాజీవనమునందుఁ బ్రతిపాదించుటకు ఆంధ్రమహాభారతము వినియోగపడినది. ధర్మరాజు దుర్యోధనేతిహాసములు ధర్మాధర్మముల ప్రభావమును బ్రత్యక్షము చేసినవి. వైదికవిజ్ఞానవిలసితమైన భాగవత భక్తిని ప్రజాజీవనమునందుఁ బ్రత్యక్షముచేయుచు శృంగారభక్తిరసానందమును గలుగఁజేయుటకు ఆంధ్రభాగవతము వినియోగపడినది. వైదికేతిహాస ఫలదాయకమైన వీరరసానందము ననుభవించుటకు రామాయణ సంకీర్తనము వినియోగపడినది. ప్రజాప్రవృత్తియందుఁ గరుణారసానందమును స్ఫురింపఁజేయుటకు జైనబౌద్ధగాథలు వినియోగపడినవి. వైదిక కర్మ ప్రవృత్తి, వైదిక విజ్ఞానము పురాణేతిహాస కావ్యనాటకాది సాహిత్య రూపములను వాఙ్మయాభ్యుదయమునకు వినియోగపడినవి.

ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు సంస్కృతవాఙ్మయాధారమున విలాసవంతమైన వాఙ్మయము ప్రధానముగ నున్నది. భాష, భావములు, వృత్తములు, సంప్రదాయములు సంస్కృత మయములై ఆంధ్రవాఙ్మయస్వరూపమును దాల్చినవి. ఆంధ్రవాఙ్మయ రచనలందు తిక్కన, పోతన, సూరన్న మొదలగు మహాకవులు సంస్కృత సాహిత్యమునకాంధ్ర సాహిత్యమును సంయోగముచేసినను సంస్కృత సాహిత్య ప్రాబల్యము సర్వత్ర గోచరమగుచున్నది. ఈ పండిత సాహిత్యము జనసామాన్యమునకు దురారాధ్యమై సాహిత్యప్రయోజనమును సమ

కూర్చు జాలకపోయినది. జైనులు, బౌద్ధులు, వీరశైవులు, వీరవైష్ణవులు, జంగములు, హరిదాసులు, వేదాంతులు, బైరాగులు, స్త్రీలు, వారి రచనలందు దేశీయ సాహిత్యము నుపయోగించినను ఆ వాఙ్మయము పండితాదరణములేక గౌరవము గాంచకున్నది. ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు బసవపురాణములు, విష్ణుచిత్తయములు, పల్నాటి వీరచరితములు, బాలనాగమృకథలు, బాబ్బిలికథలు, నేమన శతకములు, కుచేలుని కథలు స్వల్పముగనున్నవి. స్వయంవ్యక్తిత్వములేని వాఙ్మయము ప్రతిభారహితమై వాఙ్మయప్రయోజనమును సఫలము చేయఁజాలదు. ఆంధ్రవాఙ్మయము స్వయంవ్యక్తిత్వమును గలిగి సర్వతోముఖమైన యాంధ్రాభ్యుదయమునకు సాధనభూత మగుటకు స్వతంత్రములైన పద్యకావ్యములును, గద్యకావ్యములును, శాస్త్రగ్రంథములును నిర్మింపఁబడవలసియున్నవి.

ఆంధ్రవాఙ్మయ వికాసమునకు ఆదియుగమునందు సంస్కృత వాఙ్మయమును, వైదికకర్మమార్గమును మూలాధారమైనవి. సంస్కృత భాషాసాహిత్యము లాంధ్రసంస్కారమును బొంది ఆంధ్రవాఙ్మయము నిర్మింపఁబడినది. మధ్యయుగమునందు విజయనగర సామ్రాజ్యవిజయములు, భక్తిమార్గము పోషణమును గలుగఁజేసినవి; ఆంధ్రభాషాసాహిత్యములు సంస్కృతసంస్కారమును బొంది ఆంధ్రవాఙ్మయము స్వతంత్ర రూపమును దాల్చినది. ఆధునికయుగమునందు పాశ్చాత్యవిజ్ఞానము, భౌతికసంపదలు వాఙ్మయాభ్యుదయమునకు సాధనములగుచున్నవి. ఆంధ్రభాషాసాహిత్యములు సహజమైన ఆంధ్రవాఙ్మయస్వరూపమును దాల్చుచున్నవి. ఆదియుగమునందుఁ బండితారాధ్యమైన వాఙ్మయము పర్వమానయుగమునందుఁ బ్రజారాధ్యమగుచున్నది; సంస్కృత ప్రాయమైన వాఙ్మయము తెలుగురూపమును దాల్చుచున్నది; వైదికకర్మపరమైన వాఙ్మయము భక్తిపరమైన; పద్యాత్మకమైన వాఙ్మయము గద్యస్వరూపమును బొందుచున్నది. వాఙ్మయమునకు విజ్ఞానవ్యాపనము, రసానందము

పరమార్థములుగఁ బరిగణింపఁబడుచున్నవి. ప్రజలయందు విజ్ఞాన వ్యాపనము చేయుటకు వివిధ శాస్త్రములు, చరిత్ర, కళలు, విమర్శ నలు మొదలగు విషయములకు సంబంధించిన గ్రంథ సముదాయము వాఙ్మయమునందు వెలువడనలసియున్నది.

వాఙ్మయములయందు ఆదికాలమునందుఁ బద్యకావ్యములకుఁ గల గౌరవప్రతిష్ఠలు పర్తమాన కాలమునందు గద్యకావ్యములకుఁ గలుగుచున్నవి. వాఙ్మయరంగములందుఁ బూర్వము కవులస్వత్వము లైన గౌరవసన్మానములు పర్తమానకాలమునందు శాస్త్రజ్ఞులకును, గద్యకావ్యనిర్మాతలకును సాధ్యములగుచున్నవి. పద్యకావ్యములకుఁ గల గౌరవప్రతిష్ఠలు పర్తమానకాలమునందు గద్యకావ్యములకును గలుగుచున్నవి. గద్యకావ్యరూపమున వెలయుచుఁ బ్రజాదరమును బడయుచున్న నవలల వ్యాప్తి గద్యకావ్యములకుఁ బ్రజాహృద యమునఁ గల సూదరణమును సితదముచేయుచున్నది. కావ్యము లకుఁ బరమార్థమైన విశ్వక్రేయస్సు పద్యకావ్యముల మూలమునవలె గద్యకావ్య మూలమునను సాధ్యమగుచున్నది. అంగ్లవాఙ్మయము నందలి గ్రంథసముదాయమునందు సహస్రాంశమైనను ఆంగ్లవాఙ్మ యమునందలి గ్రంథసముదాయము లేదని గ్రహించినపుడు ఆంగ్ల వాఙ్మయముయొక్క వికాసావసరము తెల్ల మగుచున్నది.

పిశ్వకల్యాణమునకు నివృత్తిప్రవృత్తి మార్గములు, జ్ఞానభక్తి మార్గములు, సాంఖ్యకర్మయోగములు, త్యాగభోగ యోగములు, కరుణ వీరరసములు, శాంతశృంగారకలాపములు, శాస్త్రములు, కళలు, సుఖదుఃఖములు సాధనభూతములుగనున్నవి. మహాకవులు విశ్వావృత్తములైన నిష్కసాధనములను గద్యపద్యాత్మకములైన కావ్య రూపములను బ్రత్యక్షముచేయుచుఁ గావ్యరసానుభవరూపమున ఆనందమును గలుగఁజేయుచున్నారు. విశ్వమునందు జీవయాత్రకు దుఃఖనివృత్తియు, నిరతిశయ సుఖప్రాప్తియుఁ బరమార్థములు. ఆ పర

మార్గము నాంధ్రవాఙ్మయము సమకూర్చిన విధము ఇందు వివరింపఁబడినది.

ఇందుఁ గ్రొత్తవిషయములులేవు. ఇంతవఱకును నితరఃరిశోధకులు, వ్యాఖ్యాతలు తెలిపిన భావములే మరల తెలుపఁబడినవి. ఇంతవఱకును వాఙ్మయ విమర్శకులును, వ్యాఖ్యాతలును వ్రాసిన రచన లీ గ్రంథమును వ్రాయుట కుపకరించినవి. ఈ గ్రంథకర్తలకును, నితర గ్రంథకర్తలకును సహాయముచేసిన పండితులకును, సహచరులకును గృతజ్ఞుఁడను. ఆంధ్రమహాజను లిందలి గుణములను గ్రహించి ఆంధ్రవాఙ్మయాభ్యుదయమున కీ ప్రచురణమును సాదరభావముతో నాదరించి యుపయోగించెదరు గాత !

